

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

NEO-KLASİK REALİST YAKLAŞIMLA TÜRKİYE'NİN 2000'Lİ
YILLARDAKİ FİLİSTİN POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MUHAMMET YAZICI

OCAK 2022

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

NEO-KLASİK REALİST YAKLAŞIMLA TÜRKİYE'NİN 2000'Lİ
YILLARDAKİ FİLİSTİN POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MUHAMMET YAZICI

DANIŞMAN
DOÇ. DR. HELİN SARI ERTEM

OCAK 2022

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

İmza

Muhammet YAZICI

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

İmza

Doç. Dr. Helin SARI ERTEM

İMZA SAYFASI

Muhammet YAZICI tarafından hazırlanan ‘Neo-Klasik Realist Yaklaşımla Türkiye'nin 2000'li Yıllardaki Filistin Politikası’ başlıklı bu yüksek lisans tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Helin SARI ERTEM

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Lütfullah KARAMAN

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Hüseyin MERCAN

.....

Kurumu: Marmara Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 20/01/2022

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) hükümetlerinin iktidar olduğu 2000’li yıllarda Türkiye’nin Filistin politikası neo-klasik realist yaklaşımla ele alınmaya çalışılmış; Türkiye’nin dış politika algısında Filistin meselesinin yeri ve iç politikadaki yansımaları değerlendirilmiş; AK Parti’nin iktidara geldiği 2002 yılından bu yana söylemsel ve eylemsel bazda Filistin meselesine dair alınan tutum, tarihsel süreç göz önüne alarak karşılaştırmalı bir şekilde tartışılmıştır. Bu çalışmada Türkiye’nin Filistin politikasının kuramsal bir çerçevede incelenmesine çalışılmış olup, bu alanda yapılan araştırmalara naçizane katkı hedeflenmiştir.

Çalışmalarım boyunca bilgi birikimi ve tecrübesiyle her türlü desteği sabırla sunan tez danışmanım Doç. Dr. Helin Sarı Ertem’e, tezimin nihai aşamasında değerli katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Lütfullah Karaman’a ve Dr. Öğretim Üyesi Hüseyin Mercan’a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, tez yazım süresince desteğini esirgemeyen, daima beni motive eden değerli aileme teşekkür ediyorum.

Muhammet YAZICI

İstanbul, 2022

ÖZET

NEO-KLASİK REALİST YAKLAŞIMLA TÜRKİYE'NİN 2000'Lİ YILLARDAKİ FİLİSTİN POLİTİKASI

Yazıcı, Muhammet

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler
Yüksek Lisans Programı

Danışman: Doç. Dr. Helin SARI ERTEM

Ocak 2022, 123 sayfa.

Ortadoğu'nun kronik sorunları arasında yer alan ve tekrar eden çatışmaların en önemlilerinden biri olarak kabul edilen Filistin meselesi, küresel ve bölgesel pek çok aktörün müdahalesine rağmen yıllardır çözümsüz kalmış; devletlerden ziyade insanların, en çok da Filistinlilerin yaşamlarını olumsuz etkileyen bir soruna dönüşmüştür. Özellikle 1970'li yıllar itibarıyla, Filistin ile İsrail arasındaki doğrudan çatışmaların yaratmış olduğu kaos ortamı, çevre ülkeleri etkilemekle kalmamış, Filistin halkının maruz kaldığı büyük zulüm ve baskı ile sürecin ne denli hukuksuz bir hale geldiğini gözler önüne sermiştir.

Türkiye, uzunca bir süredir, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan mirasa uygun olarak Filistin ile olan iletişim ve etkileşimini devam ettirmekte, Filistin davasına desteğini sürdürmektedir. 20. yüzyılda görece kısıtlı bir çerçevede kalan bu destek, AK Parti'nin yükselişi ile Türkiye'nin 2000'li yıllardaki dış politika gündeminin merkezine yerleşmiş; bu politikada İslam dünyası için son derece kutsal olan Kudüs'ün statüsü ve Filistinlilerin insani dramı özellikle öne çıkmıştır. Türkiye'nin tarihsel süreçte inişli çıkışlı bir seyir izleyen Filistin politikasının bilhassa son yıllarda, dış politika karar alıcılarının konuyla ilgili algısı; duygu ve düşüncelerinin yoğun etkisiyle, daha net bir hal aldığı gözlenmektedir. Ancak bu durum, söz konusu politikanın, sistemik baskılardan tamamen bağımsız olduğu anlamına gelmemelidir. Büyük güçlerin, özellikle de ABD'nin konuyla ilgili pozisyonu, zaman zaman Türkiye'nin sistemik baskılara boyun eğmesine ya da en azından İsrail karşıtı tutumunu yumuşatmasına neden olmaktadır. Ayrıca, İsrail ile yapılan ticaretin önemi

gibi realpolitik gereklilikler de vardır ki bu doğrudan pragmatik ve realist bir ekonomi yönetimiyle ilgilidir.

Bu araştırmanın amacı, AK Parti hükümetlerinin iktidar olduğu 2000’li yıllarda, Türkiye’nin dış politika algısında, Filistin meselesinin yerini ve bu konunun iç politikadaki yansımalarını, neo-klasik realizm çerçevesinde değerlendirmektir. Neo-klasik realizm, dış politika yapım sürecinde sistemik baskıların yanı sıra, iç politik unsurların da etkili olduğunu ortaya koymasıyla özgün bir teorik araç sunmaktadır. Bu kapsamda araştırma, Türkiye’de AK Parti’nin iktidara geldiği 2002 yılından bu yana söylemsel ve eylemsel bazda Filistin meselesine dair alınan tutumu, tarihsel süreci göz önüne alarak, karşılaştırmalı bir şekilde incelemektedir. Neo-klasik realizm bağlamında, özellikle AK Parti’nin lider kadrolarının ortaya koydukları söylemler ele alınmakta; bu sayede, dış politika yapıcılarının duygu ve düşüncelerinin Filistin politikasının şekillenmesinde ne denli etkili olduğu, sistemsel baskılara hangi oranda direnebildiği de test edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Filistin, İsrail, Dış Politika, Neo-Klasik Realizm.

ABSTRACT

TURKEY'S PALESTINE POLICY IN THE 2000S WITHIN A NEO-CLASSICAL REALIST APPROACH

Yazıcı, Muhammet

Master Thesis, Department of International Relations, International Relations
Master's Program

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Helin SARI ERTEM

January 2022, 123 pages.

The Palestine issue, which has been among the chronic problems of the Middle East and is considered as one of the most significant 'protracted conflicts', is deprived of a solution for so many years despite the intervention of various global or regional actors and turned into a problem, which affects the lives of the people, especially the Palestinians, much more negatively than the states. The chaos created by direct conflicts between Palestine and Israel especially in the 1970s not only affected the surrounding countries but also revealed how unlawful the process has become with the wider persecution and oppression of the Palestinian people.

Turkey has been continuing its communication and interaction with Palestine for many years under the legacy of the Ottoman Empire and supports the cause of Palestine. This support, which has remained in a relatively limited framework in the 20th century, has come to the center of Turkey's foreign policy agenda in the 2000s as a result of the rise of the Justice and Development Party (AK Party); and Jerusalem, which is highly sacred to the Islamic world, and the humanitarian plight of the Palestinians have come forward as the essential parts of this policy. It is seen that Turkey's Palestine policy, which pursued an up and down historical route in the past, has become much more precise especially in recent years with the impact of foreign policy decision makers' perceptions, emotions and thoughts on the subject. However, this should not mean that the related issue is totally independent of the systemic pressures. The position of great powers, especially of the USA, on the issue from time to time causes Turkey to bow systemic pressures or at least soften its attitude towards

Israel. There are also realpolitik necessities, such as the significance of trading with Israel, which is a direct reflection of a pragmatic and realist management of economy.

This research aims to evaluate the place of the Palestine issue in Turkey's foreign policy perception and the reflections of this issue on the domestic policy in the 2000s, during which AK Party governments have been in power, through a neo-classical realist perspective. By presenting that domestic political factors, as well as systemic pressures, are influential on foreign policy making, neo-classical realism offers a unique theoretical tool. In this context, the research comparatively examines the position taken on the Palestinian issue on rhetorical and operational bases since AK Party has come to power in Turkey, taking into account the historical process. In the context of neo-classical realism, the rhetoric particularly put forward by the leadership cadres of AK Party are examined in order to test to what extent the emotions and thoughts of foreign policy makers are being influential in shaping of the Palestine policy; and to what extent they can resist systemic pressures.

Keywords: Turkey, Palestine, Israel, Foreign Policy, Neo-Classical Realism.

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	i
İMZA SAYFASI.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE NEO-KLASİK REALİZM.....	6
1.1. NEO-KLASİK REALİZMİN TEORİK DAYANAKLARI	6
1.2. NEO-KLASİK REALİZMİN TEMEL VARSAYIMLARI	12
1.3. NEO-KLASİK REALİZMDE DIŞ POLİTİKA PRATİĞİ.....	17
1.4. NEO-KLASİK REALİZME YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER.....	21
1.5. NEO-KLASİK REALİZMİN PRATİKTEKİ AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI.....	24
İKİNCİ BÖLÜM	27
2. FİLİSTİN SORUNU VE TÜRKİYE’NİN YAKLAŞIMI	27
2.1. FİLİSTİN SORUNU	27
2.1.1. Genel Çerçeve	27
2.1.2. Tarihi Süreç	30
2.1.2.1. İsrail Devletinin Kuruluşu (14 Mayıs 1948).....	30
2.1.2.2. 1948 Arap-İsrail Savaşı.....	32

2.1.2.3. 1956 Süveyş Krizi	33
2.1.2.4. 1967 Altı Gün Savaşı	34
2.1.2.5. 1973 Yom Kippur Savaşı	35
2.1.2.6. Filistin Devletinin İlanı (1988).....	37
2.1.2.7. 2000'den Bugüne Filistin Sorununun Durumu	38
2.2. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA FİLİSTİN SORUNUNUN YERİ	41
2.2.1. Türk Dış Politikasının Genel Özellikleri	41
2.2.2. Türk Dış Politikasını Etkileyen Faktörler.....	44
2.2.2.1. Güvenlik – NATO Üyeliği.....	44
2.2.2.2. Siyasal Strateji – Çok Boyutluluk.....	45
2.2.2.3. Ekonomik Güç – Ticaret Devleti.....	47
2.2.2.4. Coğrafi Konum - Komşularla Sıfır Sorun.....	49
2.2.3. AK Parti'nin Arap Coğrafyası ve Müslüman Ülkelerle İlişkileri.....	51
2.2.4. Türk Dış Politikasında Filistin Sorununa Bakış.....	54
2.2.5. Türk Dış Politikasında Filistin Sorunu için Geliştirilen Eylem Planı ve Faaliyetler	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	66
3. TÜRKİYE'NİN FİLİSTİN POLİTİKASININ NEO-KLASİK REALİZM ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ	66
3.1. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ ANALİZİNDE NEO-KLASİK REALİST YAKLAŞIM	66
3.2. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA FİLİSTİN SORUNUNUN NEO-KLASİK REALİZM EKSENİNDE İNCELENMESİ	69
3.2.1. AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasında Filistin Söylemi.....	71
3.2.2. Davos Zirvesi ve Mavi Marmara Saldırısı Sonrasında Türk Dış Politikasında Sertleşen Filistin Söylemi	79

3.2.3.Sistemik Baskılar ve Realpolitik Gereklilikler Altında Mevcut Durum	86
SONUÇ.....	90
KAYNAKLAR	94

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK PARTİ	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
EL FETİH	: Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
HAMAS	: İslami Direniş Hareketi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Başkanlığı
YTB	: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Klasik Realizm, Neo-Realizm ve Neo-Klasik Realizm Arasındaki İlişki .	15
Tablo 2: Türk Kızılayı'nın Filistin'e 1996-2017 Yılları Arasında, Filistin'e Yapmış Olduğu Ayni ve Nakdi Yardımlar.....	62

GİRİŞ

Filistin meselesi, uzun yıllar boyunca çözüm bekleyen, ancak birçok devletin sürece dahil olmasına karşın çözüm yolunda somut bir yol kat edilemeyen; devletlerden ziyade insanların, özellikle de Filistinlilerin yaşamlarını derinden etkileyen bir konu olmuştur. Özellikle 1970'li yıllar itibarıyla Filistin ile İsrail arasındaki doğrudan çatışmaların yaratmış olduğu kaos ortamı, çevre ülkeleri etkilemekle beraber, özellikle Filistin halkının karşılaştığı ağır zulüm ve baskı nedeniyle sürecin ne denli hukuksuz ve insan haklarına aykırı bir hale geldiğini gözler önüne sermiştir. Uzun yıllar boyunca süregelen çözüm çabaları da gerçekçi bir düzlemde şekillendirilmediği için Filistin'de yaşanan üzücü olayların bugüne kadar devam etmesinin önüne geçememiştir.

İslam devletlerinin desteğinin eksik kaldığına dair eleştirilere sıklıkla konu olan Filistin meselesi, Ortadoğu coğrafyasının en sancılı süreçlerinin başında gelmektedir. Bu noktada en önemli husus, konunun gündeme getirilmesi ve çözümü adına, özellikle İslam coğrafyasının yeterli baskı ve gücünün olmamasıdır. Bu nedenle Filistin sorunu, yıllar içerisinde daha da içinden çıkılmaz bir hal almış; karşılaşılan her acı olay, sorunun boyutlarının daha da çoğalmasına sebep olmuştur. İsrail'in hukuk dışı uygulamaları ve yoğun baskısı karşısında bir türlü sergilenemeyen küresel ve bölgesel karşı duruş, bu ülkenin Filistin'e yönelik takındığı zarar verici tavrın kalıcı hale gelmesini kolaylaştırmaktadır.

Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan mirasa uygun olarak Filistin ile olan iletişim ve etkileşimini devam ettirmekte, Filistin'in uluslararası kamuoyu tarafından büyük oranda haklı görülen davasına desteğini sürdürmektedir. Geçmiş yıllarda kısıtlı bir çerçevede kalan bu destek, 2000'lerin başından itibaren AK Parti'nin iktidara gelmesi ve İslam dünyası için son derece kutsal olan Kudüs'ün önemli bir faktör olarak ön plana çıkarılması neticesinde Türkiye'nin dış politika gündeminin merkezine yerleşmiştir. Daha önceki dönemlerde de Türk dış politikasının daha çok

söylemlerinde yer etmiş olan Filistin, 21. yüzyılla birlikte Türkiye'nin eylemlerinde kendisini daha çok göstermeye başlamıştır.

Özellikle Ortadoğu bölgesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden bu yana süregelen terör temelli eylem ve çatışmalar, Türkiye'nin özellikle bölgesel güvenlik unsurlarına çok daha fazla odaklanmasına yol açmıştır. Hatta Türkiye, terörün bölgedeki yayılmacı stratejilerine karşı koymak adına bireysel sorumluluklar alma çabası da göstermektedir. Dış politikadaki güvenlik endişelerinin neticesinde doğal bir refleks olarak algılanabilecek olan bu durum, ABD'nin uzun yıllardır Ortadoğu'da yürüttüğü siyasi ve askeri politikaların etkisi ile sekteye uğramaktadır. Türkiye, son dönemde bölge ülkeleriyle daha yakın ilişki kurma arzusundadır. Bu yolla, dış politikayı bağımsız kılabilme ve ekonomik işbirliklerini çeşitlendirmek amaçlanmaktadır. Ancak bazı komşu ülkelerle bir türlü aşılamayan güvenlik temelli meseleler, zaman zaman Türkiye'yi engellemekte; bunun neticesinde 2000'lerde öne çıkan "sıfır sorun" stratejisi istenilen zemini kazanmakta zorluk yaşamaktadır.

Türkiye'nin İslam coğrafyasında bulunması ve halkın çoğunluğunun Müslüman olması, AK Parti döneminde iç ve dış politikada İslami hususları göz ardı etmeyen bir yaklaşımın uygulanmasını beraberinde getirmiştir. Türk dış politikasında Filistin konusu da genel olarak bu bakışla şekillenmiş; dini kimlik ve Osmanlı mirası başta olmak üzere tarihsel ve kültürel ortak geçmiş, bu politikada belirleyici unsurlar olmuştur. Bununla beraber, Filistin'e son yıllarda artarak verilen destek, İsrail devleti ile olan ilişkilerin tamamen bitmesi anlamına gelmemiş; iki başkent arasında zaman zaman yaşanan gerginliklere rağmen, özellikle ticari ilişkiler çok fazla yara almadan devam etmiştir. Bu durum, Türkiye'nin genel olarak bölgeye, özel olarak da İsrail'e yönelik barışçıl tutumunun tezahürü olarak görülebilir. Türkiye, tüm bölge ülkeleri ile barışçıl bir siyaseti öncelikli tutmakta; Suriye ve Doğu Akdeniz gibi birtakım krizlere rağmen, bu politikadan sapmamaya çalışmaktadır. "Barışçıl aktif dış politika" anlayışı, özellikle 2000'li yılların Türk dış politikası mottolarından biridir. Türkiye, barışçıl tutumu doğrultusunda sorunların diplomatik yoldan çözülmesini savunmaktadır. Filistin sorununun çözülebilmesi için de sürece Filistin ve İsrail tarafının aktif ve eşit katılımının gerekliliğini sürekli vurgulamıştır. Bu çerçevede,

Türkiye'nin politikası Filistin'in tanınması ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün muhatap kabul edilmesi şeklinde kurgulanmıştır.

Türkiye'nin Filistin sorunu ile ilgili süreçte atmış olduğu adımlar, geçmişte daha karmaşık bir düzlemde ilerlese de son yıllarda daha net bir hal almıştır. Bu açıdan bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Filistin meselesinden görece bir kopuşun yaşandığı; Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte farklı konu ve bölgelere öncelik tanındığı gözlemlenmiştir. Bunun sonucunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin Filistin politikasına dair söylem ve uygulamalarında inişli çıkışlı, değişken bir seyir izlendiği görülmüştür. Bu nedenle de 20. yüzyıl güç dinamikleri içinde Filistin meselesinin nadiren 2000'li yıllarda olduğu kadar öne çıktığı iddia edilebilir.

Bu çalışma temelde, Filistin meselesinin Türk dış politikası içerisinde belki de en fazla önem kazanmış olduğu dönemi, AK Parti hükümetleri dönemini kapsamaktadır. Hem Başbakan hem de Cumhurbaşkanı olarak görev aldığı dönemde, AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan başta olmak üzere partinin ileri gelen tüm isimleri, Filistin meselesine büyük bir ehemmiyet atfetmişlerdir. İsrail-Filistin çatışmalarının, bir başka deyişle, İsrail'in Filistin üzerindeki operasyonlarının yoğunlaştığı dönemlerde, Filistin'e dair özellikle Erdoğan'ın söylemlerinin daha yoğun ve keskin olduğu görülmüştür. Bu süreç; lider, bürokrasi ve toplum başta olmak üzere, Türkiye'nin iç politik dinamiklerinden etkilendiği gibi, kimi zaman o dinamikleri de etkilemektedir. Şurası kesin ki, Filistin meselesine böyle bir dinamizmi kazandıran onun Türk halkının ekseriyeti için bir "dava" olmasıdır. Bu dava ideolojiler üstü bir nitelik de taşımakta; İslam ve Osmanlı ortak kimlikleri kadar özgürlük, eşitlik ve adalet gibi kavramlarla da öne çıkmaktadır.

Bu tezin ana savı, 2000'li yıllarda, AK Parti hükümetlerinin iktidar olduğu döneme denk düşen süreçte, Türkiye'nin dış politika algısında Filistin'in sistemik güç dengeleri kadar, iç politik unsurların da etkisiyle ele alındığı; bu çift yönlü etkinin ise ancak neo-klasik realist yaklaşım eşliğinde değerlendirilebileceği iddiasıdır. Türkiye'de ve dünyada Filistin meselesinin farklı boyutlarına dair binlerce çalışma

yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların çok azı, Türkiye özelinde, sistemik ve iç siyasi faktörleri aynı anda değerlendirme çabasıdır.

Bilindiği üzere neo-klasik realizm, 1990'ların sonundan bu yana realizmin açtığı yoldan sapmadan, ona birtakım ilave araçlar kazandırarak dış politika analizi yapılmasını sağlamaktadır. Buna göre, araştırmacılar inşacılık ya da post-yapısalcılık gibi eleştirel teorilere mahkûm olmadan; realizmin baskın gücünü koruyarak, ancak onu belirli oranlarda geliştirerek iç politik unsurların dış politikaya yansımaya odaklanabilir. Bunu yaparken de “anarşik uluslararası sistemi” ve onun temel davranış kalıplarını reddetmesi gerekmez. Dolayısıyla burada iç ve dış politik unsurların herhangi bir bağlamsal dışlamaya gitmeden, bir arada analiz edilmesi mümkündür. Bu tez, böyle bir eklektik çabanın ürünü olmasıyla özgün bir nitelik taşımaktadır. Konunun tarihsel boyutu yoğun olduğundan; araştırma bazı bölümlerde betimleyici nitelikleriyle öne çıksa da sonuç olarak neo-klasik realist dış politika analizlerine Türkiye'nin 2000'li yıllardaki Filistin politikası ile katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Türkiye'nin Filistin politikasının bilhassa son yıllarda, dış politika karar alıcılarının konuyla ilgili algısı; duygu ve düşüncelerinin yoğun etkisiyle, daha net ve hatta tepkisel bir hal alması somut bir gerçeklik olarak önümüzde dursa da söz konusu politikanın, sistemik baskılardan tamamen bağımsız olduğu düşünülemez. Büyük güçlerin, özellikle de ABD'nin konuyla ilgili pozisyonu, zaman zaman Türkiye'nin sistemik baskılara boyun eğmesine ya da en azından İsrail karşıtı tutumunu yumuşatmasına neden olmaktadır. Ayrıca, İsrail ile yapılan ticaretin önemi gibi realpolitik gereklilikler de vardır ki bu doğrudan pragmatik ve realist bir ekonomi yönetimiyle ilgilidir.

Bu araştırmanın amacı, AK Parti hükümetlerinin iktidar olduğu 2000'li yıllarda, Türkiye'nin dış politika algısında Filistin meselesinin yerini ve bu konunun iç politikadaki yansımalarını, neo-klasik realizm çerçevesinde değerlendirmektir. Neo-klasik realizm, dış politika yapım sürecinde sistemik baskıların yanı sıra, iç politik unsurların da etkili olduğunu ortaya koymasıyla özgün bir teorik araç sunmaktadır.

Bu kapsamda araştırma, Türkiye’de AK Parti’nin iktidara geldiği 2002 yılından bu yana söylemsel ve eylemsel bazda Filistin meselesine dair alınan tutumu, tarihsel süreci göz önüne alarak, karşılaştırmalı bir şekilde incelemektedir. Neo-klasik realizm bağlamında, özellikle AK Partinin lider kadrolarının ortaya koydukları söylemler ele alınmakta; bu sayede, dış politika yapıcılarının duygu ve düşüncelerinin Filistin politikasının şekillenmesinde ne denli etkili olduğu; sistemsal baskılara hangi oranda direnebildiği de test edilmeye çalışılmaktadır.

Araştırmanın temel olarak üç hipotezi bulunmaktadır:

H₁: Türk dış politikasında, muhafazakâr bir dış politika algısının olduğu dönemlerde Filistin söylemi daha yoğun ve daha sert bir şekilde kullanılmaktadır.

H₂: Türk dış politikasında, muhafazakâr bir dış politika algısının olduğu dönemlerde Filistin ile ilgili hususlarda, Türkiye’nin uluslararası bir sorumluluk üstlenmesine çalışılmaktadır.

H₃: Türk dış politikasında, muhafazakâr bir dış politika algısının olduğu dönemlerde Filistin meselesi, iç politikada doğrudan, kalıcı ve olumlu bir etki yaratmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, neo-klasik realizmin kavramsal çerçevesi ile birlikte bu teorinin temsilcileri dahilinde uluslararası ilişkiler ve dış politikadaki yeri değerlendirilmektedir. İkinci bölümde, Filistin meselesinin İsrail ile olan sorunlu ilişkiler ekseninde tarihsel süreçte nasıl bir akış ile ilerlediğine değinilmektedir. Yine bu bölümde, Türk dış politikasının genel çerçevesi ile Türk dış politikası içerisinde Filistin meselesinin hangi noktada konuşlandırıldığı incelenmektedir. Çalışmanın son bölümünde ise Türkiye’nin, dış politika yapısı içerisinde Filistin meselesini ne şekilde ele aldığı hem tarihsel akış içerisinde hem de 2000’li yıllar itibarıyla AK Parti hükümetlerinin konuya olan bakışı dahilinde ele alınmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE NEO-KLASİK REALİZM

1.1. NEO-KLASİK REALİZMİN TEORİK DAYANAKLARI

Realizm, İkinci Dünya Savaşı itibarıyla uluslararası ilişkilerde başat teori olarak literatürde yerini alan bir akımdır. Bu akımın temsilcilerinin başında gelen E. H. Carr, Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki dünya sisteminin uluslararası ilişkiler teorisyenleri ve araştırmacıları tarafından tam olarak anlaşılammamasının, dünyanın kaosa sürüklenmesi konusunda temel etken olduğunu belirtmiştir. Bu yaklaşım, realizmin, dünya siyasetinin çatışmacı ve uzlaşmacı yapısını anlamak ve anlamlandırmak adına, o dönem, belki de en nitelikli teorik yaklaşım olarak değerlendirilmiştir (Aydın, 2004, s. 33-35). Fakat geçen zaman içerisinde realizm de dönüşüme uğramış ve birçok farklı teori, hem realizme rakip hem de onun dönüşüme uğramış bir formu olarak uluslararası ilişkiler disiplini içerisine dahil olmuştur.

Realizmin dönüşüme uğramış formlarından biri olan neo-klasik realizm, Kenneth Waltz tarafından ortaya konan neo-realizm perspektifinin Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni uluslararası ilişkiler yapısını anlamlandırmakta zorlandığının fark edilmesi ile ortaya çıkan bir yaklaşımdır. Bu sürecin sonunda, artık daha farklı ve çok sayıda aktöre sahip olan uluslararası ilişkilerin daha sağlıklı bir şekilde açıklanabilmesi; en önemlisi, savaşın, askeri gücün vb. çatışma odaklı unsurun dışında da unsurların uluslararası ilişkilere etki ettiğini açıklayabilmesi adına neo-klasik realizmin yeni bir yol haritası sunması söz konusu olmuştur (Kiraz, 2018, s. 419). Neo-klasik realizm yaklaşımında devletin sahip olduğu güç; devletin sahip olduğu kaynakları, kurumları ve ideolojileri aracılığı ile şekillenmektedir (Bayezit, 2016, s. 92). Bir başka deyişle, neo-klasik realizm, devletin ideolojik yaklaşımının içeriden beslendiğini öngören bir teorik kurguya sahiptir.

Teorinin ortaya konmasında öncül isim olan Gideon Rose, "World Politics" dergisine 1998 yılında yazdığı "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy" (Neo-

klasik Realizm ve Dış Politika Teorileri) başlıklı makalesinde ilk kez dile getirdiği teorisini, klasik realist düşüncenin bazı temellerinin yeninden düzenlenmiş hali olarak sunmuştur. Buna göre neo-klasik realizm, dış politikada devletlerin sistem içindeki konumunu ve sistemdeki güç ilişkilerindeki değişkenliği kabul eder ki bu açıdan realisttir. Ancak güç kapasiteleri dolaylı ve karmaşık etkilerle ortaya çıkar. Burada önemli olan, sistemik baskıların özellikle iç siyasi dinamiklerden beslenen müdahaleci değişken vasıtasıyla her aktörde farklı sonuçlara sebep olabilecek etkiler yaratabilmesidir. Dolayısıyla da sistemik baskı, aktör olarak kabul ettiğimiz her devlette aynı etkiye neden olmayabilir. O devletin lideri, bürokratik koşulları ya da sosyal yapısı; dış politikasında sistemik etkiye yönelik farklı tepkiler verilmesine yol açabilir (Rose, 1998, s. 146).

Rose, ülkelerin dış politikalarını şekillendirirken uluslararası sistem içerisindeki yerlerini ve ulusal güç kapasitelerini aynı anda ve eşit değerde ele almaları gerektiğini dile getirmiştir. Rose'un yaklaşımına göre devletler, söz konusu değerlendirmeyi gerçekleştirirken uluslararası sistemin yarattığı etkiyi, baskıyı, ulusal faktörlerin ve değişkenlerin ekseninde değerlendirmek sureti ile dış politikalarına bir yön vermek durumundadır (Alpogan, 2019, s. 2). Rose, bu açıklaması ile aslında realizmin klasik olarak ortaya koymuş olduğu dış politika odaklı, dış güçlerin ekseninde şekillenen ve gücünün ölçüsünü de buna göre belirleyen bir uluslararası ilişkiler perspektifinin değişikliğe uğraması gerektiğini belirtmiştir. Rose'un anlayışı ile neo-klasik realizm, realizmin temel olarak aldığı unsurları aslında reddetmemekte; sadece onun çerçevesinin genişletilmesi konusunda bir yaklaşım getirmektedir.

Neo-klasik realistler, devletlerin işleyişi açısından önem arz eden nitelikte, sistemin içerisindeki yerel faktörleri ve devletin dış politika kararlarını değiştirebilecek yerel değişkenlerin sayısının arttığı yönünde bir fikir beyanında bulunmuşlardır. Bu konuda araştırmalar gerçekleştiren Jennifer Sterling-Folker, iç politikanın dış politikaya olan etkisinin göz ardı edilmesi konusunda realistlere çeşitli eleştiriler getirmektedir. Bunlar arasında belki de en önemli olan, dış politikayı şekillendiren hususlara bakıldığında, araştırmacıların neredeyse hiçbirinin iç politikadaki keskin

söylem ve çatışmacı türden aktörlerin varlığını ve etkililiğini dile getirmemiş olmasıdır (Wiğclawski, 2017, s. 201-22).

Neo-klasik realizmin önemli savunucularından biri olan Randall Schweller ise, neo-klasik realizmin ortaya koyduğu gerçekliğin uluslararası ilişkilerdeki problemleri çok boyutlu olarak ele aldığını dile getirmektedir. Schweller'e göre neo-klasik realistler, temel (klasik ve yapısal) realist önermelerin mantığını netleştirmek ve genişletmek arzusundadır. Burada hedef, genel teorileri test etmek, vaka açıklamak ve hipotez oluşturmak için vaka çalışması yöntemini kullanmaktır. Öte yandan, neo-klasik realistler birinci, ikinci ve üçüncü türden değerlendirilebilecek tüm iç ve dış politika değişkenlerini ele almak sureti ile kümülatif bilgi bütünü oluşturmak arzusundadırlar. Bu arzunun temelinde, her türlü siyasi bilginin devletlerin çıkarlarına hizmet etmesi konusundaki beklenti yatmaktadır (Beqa, 2017, s. 321-322).

Yapısal realizm olarak da adlandırılan neo-realizm ile klasik realizm versiyonu arasındaki en temel benzerliğin anarşik sistem olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle, ulusal devletlerin tersine uluslararası sistem hiyerarşik değildir. Merkezi bir yönetim veya otorite bulunmamaktadır. Tek aktör kabul edilen ve birbiriyle eşit sayılan her devletin kendi başına bağımsız hareket ettiği yönündeki bu varsayım ise anarşi olarak ifade edilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, neo-realizm klasik realizme benzemekte; ancak anarşinin konumlandırılmasında ikisi arasında bir farklılığın olduğu görülmektedir (Ertoy, 2019, s. 8). Klasik realistler daha çok devletlerin adeta doğal bir güdü olarak bencil olduğu noktasına vurgu yaparken; neo-realistler, diğer bir deyişle yapısal realistler, uluslararası sistemin değişmez niteliği olarak kabul ettikleri anarşik düzene odaklanmaktadır.

Realizme göre, uluslararası sistemin ana aktörleri devletler olup, bu devletler sadece çıkarları doğrultusunda hareket ederler. Hiçbir devlet genel olarak tek başına güçlü veya güçsüz değildir. Güç kavramı görecelidir; ancak ve ancak devletlerin ya da diğer aktörlerin birbirleriyle mukayesesi ile ifade edilebilir. Bununla birlikte güç söz konusu olduğunda genelde amaç, bir devletin hegemonya oluşumuna engel olmak;

bu sayede mevcut anarşik düzeni koruyacak kabiliyeti elinde tutabilmektir (Schweller, 1996, s. 101).

Öte taraftan, neo-klasik realistlerin liberalizm ile klasik realizm ve neo-realizm anlayışına alternatif bir bakış getirdikleri söylenebilir. Liberalizm, neo-klasik realistler ve neo-realistler tarafından dış politika yapımında sistemik etkenleri göz ardı ettiği için eleştirilmektedir. Neo-realizm ise algı, ideoloji, kültür, yaşam tarzı, ekonomi, lider etkisi gibi iç dinamiklere yeterince önem vermemesi sebebiyle eleştirilmektedir. Neo-klasik realizm ise bu iki bakışı bir şekilde birleştirip eksik kalan yanları tamamlamaktadır. Bu sayede, uluslararası sistem ve iç dinamikler birlikte incelenerek bütüncül ve kapsamlı bir yaklaşım sergilenebilmektedir (Ekinci, 2019, s. 36, Schweller, 2018, s. 29).

Klasik anlayışa göre, bağımsız ve daima güç mücadelesi veren bir aktör olan devletin dış politika yapımı ve oluşturulan politikanın hayata geçirilmesinden doğal olarak ülke yönetimini elinde bulunduran güç sahiplerinin, demokratik ülkelerde ise bundan özellikle hükümetlerin sorumlu olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte Schweller, söz konusu hükümetlerin dış politika üretilmesi ve uygulanması aşamasında tamamen bağımsız olamayacağını ifade edip, ülke içinde yer alan diğer dinamiklerce sınırlandırılabilirliğini vurgulamaktadır. Bir başka ifadeyle, özellikle demokratik bir devlet içerisinde çok farklı gruplar bulunabilir. Bunlardan bir ya da birkaçı, yönetimde yer alarak hükümeti oluşturur. Ancak yönetimde bulunan bu grup, sınırsız bir güç sahibi olamaz. Dolayısıyla, dış politika yapımı sırasında ülke içerisinde yer alan ve elit olarak tanımlanabilecek diğer etkin grupları göz ardı edemez. Böyle bir ortamda, söz konusu gruplar arasında daima bir çekişmeden bahsedilebilir. Yönetimde olmayan grupların, birer potansiyel aday olması nedeniyle hükümetler, dış politikada oldukça dikkatli adımlar atmak zorunda kalmaktadır. Böylece, iç dinamiklerin dış politika yapımına etki ettiği söylenebilir. Ulusal gruplar ve toplum baskısı gibi iç dinamiklere bağlı olarak doğan bu kısıtlamalar nedeniyle hükümetler, uluslararası güç dengesinde yeterli etkide bulunamayabilir. Bu durum Schweller tarafından “düşük dengeleme – underbalancing” olarak tanımlanır (Schweller, 2004, s. 159-201).

Bir başka önemli neo-klasik realizm temsilcisi Fareed Zakaria'ya göre ise uluslararası ilişkilerde baş aktörler, klasik realizm ve neo-realizmin öngördüğünün aksine, devletler değil, devlet yönetiminde bulunan bireylerdir, yani devlet adamlarıdır. Bu çerçeveden bakıldığında, dış politika süreçlerinin tamamen bireysel algı ve niyetlerden etkilendiği söylenebilir. Başka bir ifadeyle, burada devletler arası güç mücadelesinden ziyade devleti yöneten liderlerin ideoloji, kültür, milliyet, norm gibi bilişsel faktörler çerçevesinde şekillenen güç mücadelesi tasavvuru, dış politika süreçlerini şekillendirmektedir. Buna paralel olarak Zakaria, bir devletin dış politikasının analizinde sistemik ve iç dinamiklerin bir arada yer alması gerektiğini belirtmiştir (Zakaria, 1998, s. 56).

Öte yandan Zakaria, devletlerin etkinliğini artıracakları durumları da açıklamaya çalışmıştır. Örnek olarak ABD'yi inceleyen Zakaria, ABD'nin uluslararası sistemdeki etkisinin nasıl arttığını ele almıştır (Yılmaz, 2015, s 11). Buna göre, ABD yönetimleri, devletin artan ulusal kapasitesini fark etmiş ve bunu diğer iç faktörlerden görece bağımsız olarak değerlendirebilmek adına hükümetin yasal yoldan yetkilerini artırarak devlet içindeki faaliyetlerini güçlendirmişlerdir. Ancak bu sayede, söz konusu kapasite artışını uluslararası sistemde bir etkiye dönüştürebilmişlerdir (Zakaria, 1998, s. 79).

Lobell (2016, s. 3), üç tip neo-klasik realizm modelinin bulunduğunu dile getirmektedir:

- Gideon Rose tarafından tanımlanan yazarlar da dahil olmak üzere, **Tip I neo-klasik realizm**, yetersiz dengeleme, yetersiz genişleme ve aşırı genişleme gibi tarihsel anormallikleri açıklamak için lider algısı değişkenlerini kullanarak yapısal realizme yeni bir şekil vermeye çalışmıştır. Özellikle Tip I neo-klasik realistler, uluslararası sistemin devletlere açık sinyaller gönderdiğini, ancak bu sinyallerin ulusal politika tepkilerini liderlerin kendi algıları ile çoğu zaman kusurlu olan iç politika iletişim süreçlerinin bir çıktısı olarak anlamlandırıldığını belirtmektedirler.

- **Tip II neo-klasik realizm**, belirli bir devletin dış politikasını ve büyük stratejik hamlelerini açıklamak adına, yerel düzeyde sürece müdahil olan değişkenleri ön plana çıkarmaktadır. Bu ikinci tip neo-klasik realizm, daha geniş bir dış politika seçenekleri yelpazesini ve büyük stratejik uyumu açıklamaya odaklanmaktadır.
- **Tip III neo-klasik realizm**, uluslararası siyaseti açıklayabilen bir teoridir. Neo-klasik realizmin, kısa vadeli kriz süreçlerinde karar verme, dış politika davranışı ve devletlerin büyük stratejik uyum modellerinden uzun vadeli sistemik sonuçlara ve nihayetinde uluslararası yapının evrimine kadar değişen siyasi fenomenleri açıklayabileceği iddiasındadır.

Neo-klasik realistler için devletlerin iç ve dış politikadaki yaklaşımları, genellikle dönemselsel olarak devlet yönetiminin başında olan birey ya da kesimlerin görüşlerine göre şekillendirilmektedir. Fakat dış politikada, büyük ölçekli strateji ve yaklaşımları bulunan devlet yönetimleri açısından, devletlerin kendilerine ait bir dış politika stratejisi ve teamülü bulunmaktadır ki bu strateji ve teamül, uzun yıllar içerisinde şekillendirilmiştir. Yine de bu durum, ülke içerisinde politika yapıcılardan lobilere, vatandaş gruplarından işletmelere kadar çeşitli aktörlerin etkisi ile dönemselsel olarak değişiklik gösterebilmektedir. Bu şekilde neo-klasik realizm, siyasi anlamdaki iç ve dış süreçlerin sadece belirli çıkar ve güvenlik algılarına bağlı olmadığına; devletlerin içerisindeki tüm yerel unsurların bu yapı içerisindeki beklentilerinin ve çatışmalarının da önemli olduğuna vurgu yapmaktadır (Kitchen, 2010, s. 133).

Teorinin literatürde ele alınışına bakıldığında, aslında bir uluslararası ilişkiler teorisi olmasından ziyade bir dış politika teorisi olduğu düşünülmektedir. Çünkü neo-klasik realizmde, devletlerin dış politika analizlerinin daha geniş ölçekli bir yer tuttuğu görülmektedir. Taliaferro, Lobell ve Ripsman (2009) açısından klasik realizm anlayışında ve neo-realist bakış açısında, devlet ve sistem vurgusunun yoğun bir şekilde yapılması söz konusudur. Araştırmacıların değerlendirmelerine göre realizmin bu iki teorik yapısında, sürecin içerisinde önemli yer tutan iç politika unsurunun göz ardı edilmesi sebebi ile dış politikada yaşanan sorunların sağlıklı bir

şekilde analiz edilememesi söz konusudur. Bu nedenle de klasik realizm ve neo-realizm kendilerini sınırlarken, neo-klasik realizm sürecin içeriğindeki aktör, unsur ve çatışma unsuru sayısını artırmaktadır (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2009, s. 7).

1.2. NEO-KLASİK REALİZMİN TEMEL VARSAYIMLARI

Neo-klasik realizm, uygulama ve sistematik açısından klasik realist anlayışın çerçevesini iç politika dahilinde genişletirken, aslında onun eksik kalan yanlarını tamamlamaya çalışmaktadır. Bunun yanı sıra neo-klasik realizm, belki de uluslararası ilişkiler ve dış politikada uzun zaman unutulmuş olan iç politika unsurlarını tekrardan ve etkin bir şekilde literatüre kazandırmaktadır.

Realizmin bu değişime uğramış teorik formatında uluslararası ilişkilerin, özellikle de dış politikanın, devletin iç yapısına doğrudan etki eden tüm unsurların varlığı, hikâyesi ve etkilerinden yola çıkılarak politik yapının temelleri açıklanmaya çalışılmaktadır. Neo-klasik realizmde, gerçekçiliğin daha somut, spesifik ve zaman zaman sayısal verilere dayalı olarak analizine yer verilmektedir. Bu şekilde, neo-klasik realizm, birim temelli bir uluslararası politika felsefesi oluşturmaktadır (Aslanlı ve Memmedov, 2016, s. 1521-1522).

Klasik realizm yaklaşımının temelinde yer alan uluslararası politik sistemin anarşik yapısına dair inanç, neo-klasik realizm açısından da genel olarak kabul görmektedir. Fakat neo-klasik realistler, güvenliğin uluslararası politik sistemin göz önünde bulundurulması gereken yegâne hususu olduğu noktasında diğer realist akımlardan ayrılmaktadır. Bu yeni teorik yapı içerisinde bir devlet, diğer devletler ile çatışmak ya da onlar karşısında, güvenlik algılamaları temelinde, hegemonya kurmak adına güçlenmemektedir. Aksine, bir devlet, öncelikle kendisini zaten güçlü yapması gerektiği ve toplumuna güvenilir bir ülke sunma zorunluluğu olduğu için güçlenmeye çalışmaktadır. Bu güçlenme çabası, bir çatışma endişesinin sonucu değildir (Rose, 1998, s. 149).

Dunne (2001), neo-klasik realizmin algı yapısı açısından da farklı bir realist teori olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre devlet, liderlerin ya da bireysel kimliklerin ekseninde, aslında kendisi için doğru veya rasyonel olmayan bir dış politika kararı verebilmektedir. Bu karar alma sürecinde ön plana çıkan unsur, realizmin öngördüğü gibi uluslararası sistemin çatışmacı doğasına dair fevri ve anlık kararların alınması isteği değildir. Dunne, neo-klasik realizmin bu bakış açısını reddettiğini ve böylelikle de devletin, toplu çıkarların ve toplu stratejilerin oluşturduğu bir yapı şeklinde değerlendirilmesi gerektiği fikrine yakındır (Firoozabadi ve Ashkezari, 2016, s. 97).

Yılmaz, neo-klasik realizmin temel varsayımlarını aşağıdaki şekilde sıralamaktadır (Yılmaz, 2015, s. 10-11):

- Neo-klasik realizmde dış politika unsurları iki başlı olarak ele alınmaktadır: Birincisi, devletin iç yapısı ve getirilerinden oluşurken ikincisi ise devletin dışarıda kendisini ifade etmesi için gereken değişkenlerden meydana gelmektedir.
- Neo-klasik realistler, Max Weber'in "meşru şiddet kullanma aracı" olarak ortaya koyduğu devlet tanımı ile Robert Gilpin'in "hegemonik istikrar teorisi"nden yararlanırlar. İnsanların tabiatında gruplaşma gerçekliği yer almaktadır. Devlet de bu gruplaşma gerçekliği çerçevesinde "belli bir toprak parçası üzerinde yönetme yetkisine" sahip bir çıkar birlikteliği olarak tanımlanır.
- Neo-klasik realistlerin güç konusundaki yaklaşımlarının temelini Robert Dahl'in görüşleri oluşturmaktadır. Dahl (1957), gücü dış politika özelinde ele alırken, "bir ülkenin başka bir ülkenin karar alma kabiliyetini yönlendirebilme becerisi" olarak tanımlamıştır.
- Neo-klasik realizm, klasik realizm gibi uluslararası anlamda ülkelerin güvenliklerinin öncelikle kendileri tarafından sağlanabileceğini düşünmektedir. Fakat neo-klasik realizm açısından çatışmacı ilişkiler ve

güvenlik tehdidi yaratacak türden yayılcı hareketler, uluslararası anlamda bir güven bunalımı yaratabilecektir.

- Neo-klasik realistler açısından uluslararası politik düzen, klasik realizmin yaklaşımları gibi tamamen organizasyondan uzak ve çatışma eğilimli değildir. Devletler, yarışmacı rekabetin olduğu bir ortamda asla çatışma ve saldırganlık eğiliminde olmaz.
- Neo-klasik realistler, analizlerinde bağımsız değişken olarak devletlerin mevcut kapasitelerinin uluslararası sistem içindeki dağılımına, dolayısıyla kapasitelerine bakar. Buna mukabil, bu kapasitenin devletler tarafından nasıl kullanıldığı ile ne şekilde politika oluşturulduğu müdahaleci değişken olarak görülmektedir.

Öte yandan neo-klasik realistler, iç politika unsurlarının arasında politik lider faktörünü ön plana çıkarmakta ve liderin dış politikaya etki ettiğini öne sürmektedirler. Randall Schweller (1998, 2004), Fareed Zakaria (1998), William Wohlforth (1993) ve Thomas Christensen (1996) gibi neo-klasik realistler, dış politika davranışının üretilmesi adına yerel değişkenlerin, sistematik ve sürdürülebilir bir şekilde baskı uyguladıklarını iddia etmişlerdir. Bu isimlere ek olarak Zakaria (1998), dış politika oluşumu sürecinde, iç politikada dikkat çeken, etkili ve kitleleri peşinden sürükleyen bir liderin yokluğunun büyük sorunlar yaratacağını dile getirmiştir (Üçbaş, 2014, s. 6).

Neo-klasik realizmin bu denli iç politika tabanına indirgenmek sureti ile bir teori sistematığı tasarlaması, teorinin dar bir bakış açısı ile oluşturulduğu izlenimini vermektedir. Fakat neo-klasik realizm, dış politikayı sağlam bir temel üzerine oturtma görüşünün bir sonucu olarak iç politikayı önemsemektedir. Neo-klasik realistlerin önemli argümanlarından biri de dış politikada yaşanan çatışmacı, uzlaşmadan uzak ve sürekli olarak tehdide dayalı iletişim biçiminin ülkelerin kendi beklentilerini doğru şekilde dile getirememelerinden, kapasitelerini doğru şekilde analiz edememelerinden ve sorunlara çözüm bulma odaklı hareket etmemelerinden

kaynaklandığı düşüncesidir. Tüm bu sorunların temelinde de iç politika yapısında yeterince ülke odaklı düşünmeyen liderlerin ya da siyasi grupların etkisi bulunmaktadır (Yeşilyurt, 2017, s. 65).

Tablo 1: Klasik Realizm, Neo-Realizm ve Neo-Klasik Realizm Arasındaki İlişki
(Taliaferro, 2006, s. 20)

Yaklaşım	Epistemoloji ve Metodoloji	Uluslararası Sistemin Değerlendirilmesi	Bağımlı Değişkenler	Süreç İşleyişi
<u>Klasik Realizm</u>	Tümevarımsal Teori; Politikanın doğası üzerine veya ayrıntılı tarihsel analiz (genellikle Batı Avrupa tarihi) üzerine felsefi yansıma	Belirli oranda önemli, ancak hayati düzeyde değil	Devletlerin Dış Politikaları	Güç Dağılımı veya Çıkarların Dağılımı (Revizyonist vs. Statükocu) ↓ Dış Politika
<u>Neo-Realizm</u>	Tümdengelimsel Teori; Nitel ve bazen de nicel yöntemler kullanılarak test edilen rekabet hipotezi	Çok önemli: Doğası gereği rekabetçi ve belirsiz	Uluslararası Siyasi Çıktılar	Nispi Güç Dağılımı (Bağımsız Değişken) ↓ Uluslararası Çıktılar (Bağımlı Değişken)

<p style="text-align: center;"><u>Neo- Klasik Realizm</u></p>	<p style="text-align: center;">Tümdengelsel Teori; Nitel yöntemler kullanılarak test edilen rekabet hipotezi</p>	<p style="text-align: center;">Önemli: Anarşik Ortamın etkileri değişken ve karar vericiler için de bazen belirsizdir.</p>	<p style="text-align: center;">Devletlerin Dış Politikaları</p>	<p style="text-align: center;">Nispi Güç Dağılımı (Bağımsız Değişken) ↓ İç Sınırlamalar ve Elit Kesimin Algılamaları (Müdahaleci Değişkenler) ↓ Dış Politika (Bağımlı Değişken)</p>
---	--	---	---	--

Tablo 1'e bakıldığında, klasikten neo-klasik realizme doğru uzanan bir silsilede, realizmin değerlendirme açısından değişimi ele alınmaktadır. Bu değerlendirmede görüldüğü üzere neo-klasik realizm, dış politikaya uzanan noktada, iç politikanın belirleyiciliğine fazlasıyla odaklanmakta ve bu şekilde de öncelik devletin kendi unsurlarına verilmektedir.

Başka bir açıdan bakılırsa, neo-klasik realizm yaklaşımında, diğer realist akımların dış politika analizinde yer alan kısıtlı sayıdaki unsurun yerine, daha fazla sayıda unsurun sürece dahil edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun temel nedeni, uluslararası ilişkilerde, neo-klasik realizmden önceki süreçlerde klasik realizm de dahil olmak üzere birçok teori, süreçleri mümkün olduğunca dar bir çerçevede ele almış ve dış politikanın değerlendirilmesi konusunda, bilindik unsurların çizdiği çerçevenin dışına çıkamamıştır. En önemlisi, neo-klasik realistlerin de belirttiği gibi, insan ve toplum ögesi unutulmuştur. Bu iki öge, aslında politikanın en temel faktörleri olmaktadır ve dış politika kurgulanırken, iç politikada çıkarları ve varlığı en çok gözetilmesi gereken bu iki kavramın üzerine odaklanılmalıdır (Rynning, 2011, s. 33-34).

Aslında, yerel faktörlerin önemini vurgulayan neo-klasik realistler, bir ölçüde klasik realizme ve bir devletin dış politikası hakkında karar veren liderlerin ikilemelerine gönderme yapmışlardır. Bununla birlikte neo-klasik realistler, devletin düşmanlarının gücü ve niyetleri hakkındaki algısını, devletin seçkinlerinin siyasi amaçları için sosyal desteği harekete geçirme yeteneğini ve belirli koşullar altında ulusal tercihleri ve çıkarları değiştirmeyi daha fazla ön plana çıkarmaktadırlar. Neo-klasik realistler, sistemdeki devletler arasında (sınırlı da olsa) bir işbirliğine vurgu yapmaktadırlar. Neo-klasik realizm, orijinal realizmin uluslararası ilişkiler teorisinin özünü zayıflattığı ve diğer teorilere kıyasla ayırt ediciliğine meydan okuduğu için eleştirilmesine karşın, devletin dış politikasının iç belirleyicilerini analiz eden bir yaklaşım önermesi sureti ile detaycı bir bakış açısına sahiptir (Wieclawski, 2011, s. 176).

1.3. NEO-KLASİK REALİZMDE DIŞ POLİTİKA PRATIĞI

Neo-klasik realizmin dış politikaya dair yaklaşımları, ardılı olduğu klasik realizme tam anlamıyla benzememekle birlikte onun tam anlamıyla zıttı da değildir. Fakat neo-klasik realizm açısından önem arz eden husus, dış politikanın algılanış biçimi ile içerisinde bulunan unsurlardır.

Temel olarak neo-klasik realizmin dış politika konusunda ön plana çıkardığı husus, dış politikayı belirleyen unsurların içeriğinin ve etki derecelerinin belirlenmesidir. Güç, neo-klasik realizm açısından da vazgeçilmez bir unsur olmasına karşın, neo-klasik realistler, tabanın tepeyi beslediği bir dış politika sistematiğine vurgu yapmaktadırlar. Söz konusu tabanda, toplum ve toplumsal çıkarlar yer almaktadır. Neo-klasik realistlere göre dış politikayı yapanlar ya kişisel ihtiraslarına ya da devletin güvenliğine dayalı olarak kararlar alabilmektedirler. Fakat bunun altından kalkılması zor bir durum olduğunu dile getiren neo-klasik realistler, dünya genelinde toplumsal unsurların sürece dahil edilmesi gerektiğini ve dolaylı olarak dış politikada toplumun söylemlerinin de önemsenmesi gerektiğine dikkat çekmektedirler (Lim, 2016, s. 24).

Toplumun ve kamuoyunun dış politika karar mekanizmasındaki önemine vurgu yapıyor olsa da neo-klasik realizm, bu durumun son derece karmaşık bir dış politika stratejisinin oluşmasına sebebiyet vereceğini de kabullenmektedir. Söz konusu karmaşa, devlet ve toplum arasından hangisinin bir ülkenin dış politikasına yön vereceği konusunda ortaya çıkmaktadır. Şüphesiz ki devlet; teamülleri, gelenekleri ve siyasi kültürü ile dış politika karar alma sürecinin başat aktörüdür. Fakat neo-klasik realist teori, teknolojinin hâkim olduğu ve bu vesile ile bireyin yoğun bir şekilde ön planda olduğu bir yüzyılda, insan unsurunun da artık söylem, eylem ve etkililik açısından teoriden pratiğe, tümevarımsal bir etkisinin olduğunu savunmaktadır (Ovalı ve Özdikmenli, 2019 s. 4-5; Sarı Ertem ve Korhan, 2019).

Uluslararası ilişkilerde, devletlerin karar verme süreçleri açısından etkili olan unsurların sayısının giderek arttığına dikkat çeken neo-klasik realistler, lider unsurunun süreç içerisindeki etkinliğini göz ardı etmemektedirler. Bu durumda neo-klasik realist teoriye göre, devletlerin dış politikadaki anlık, fevrî, saldırgan ve çoğunlukla prestije dayalı davranışlarının altında yatan unsur, herhangi bir şekilde, doğrudan doğruya devletlerin çıkarları olmamaktadır. Sürecin içerisinde, karar verici konumunda olan lider, dışişleri bakanı, başbakan, cumhurbaşkanı vb. tekil aktörler, kendi görüş ve beklentileri dahilinde ülkenin dış politika kararlarını yönlendirmektedirler. Neo-klasik realist teoriye göre, bu noktada son derece öznel bir durum söz konusudur (Akgül, 2011, s. 55). Bir başka deyişle, ülkelerin dış politikalarına, dolayısıyla da uluslararası ilişkilere tekil aktörler yön vermektedir. Bu durum, neo-klasik realistlere göre, dış politika pratiği açısından son derece riskli bir uygulamadır.

Neo-klasik realizm, iç politikada toplum etkisinin önemine vurgu yaparken; bu noktada, otokratik ve baskın monarşiye sahip rejimlerin neo-klasik realizm ile doğrudan etkileşiminin bulunmadığını söylemek mümkündür. Darwich (2017), özellikle Ortadoğu'daki devlet yönetimlerine odaklı gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında, devletin iç politikada kendisine muhalif olan kesimleri ya da toplumsal yaklaşımları baskıcı bir şekilde engelleyen yapısının devletin dış politikadaki gücünün azalmasına sebebiyet verdiğini dile getirmektedir. Buna göre,

Ortadoğu'daki babadan oğula geçen ya da akrabalar arasında geçiş yaşayan rejimler, içeride ve dışarıda, baskı unsurunun ekseninde etkisiz ve dışa bağımlı olarak varlığını sürdürmektedir. Suudi Arabistan, Kuveyt, Ürdün gibi ülkelerin dış politikaları, toplumsal kesimlerin etkinliğinin kısıtlandığı ülkeler olmaları sebebi ile sadece belirli isim ya da liderlerin yaklaşımlarına göre şekillenmektedir (Darwich, 2017, s. 1297).

Kendisinden önceki realist yaklaşımların formunu değiştiren bir kimliğe sahip olan neo-klasik realizm, devletin özellikle dış politikada söz konusu olan gizliliği, belirsizliği ve ülkenin bekasını ilgilendiren konulardaki kapalılığı ortadan kaldırması gerektiğini belirtmektedir. Bu noktada neo-klasik realistler, herhangi bir şekilde, devletin sırlarının açığa vurulması konusunu savunmamaktadırlar. Aksine, belirli konulardaki gizlilik, neo-klasik realizm için de öncülleri gibi olmazsa olmazdır. Fakat dış politikadaki söylem ve uygulamaların neredeyse tamamının gizli, toplumun bilgisinin dışında ve toplumun beklentilerinin tamamıyla çelişen şekilde gerçekleştirilmesi, neo-klasik realistler açısından, dış politikada başarısız olunmasına sebebiyet vereceği yönünde eleştirilmektedir (Larionova, 2018, s. 254-255).

Neo-klasik realizmin bir teori olarak ortaya atıldığı ilk dönemde, dünyada yaşanan önemli uluslararası ilişkiler meselelerinin başında, Balkanlar'da yaşanan Kosova Savaşı gelmektedir. 1998 ile 1999 yıllarında yaşanan savaşta, Yugoslavya'nın son temsilcisi olarak nitelendirilebilecek olan Sırp'ların Kosova'ya müdahalesi sırasında yaşananlar, dünya basınında geniş ölçekli yer alırken, aynı zamanda uluslararası ilişkiler teorileri açısından da değerlendirilmiştir. Konuyu neo-klasik realist bakış açısıyla değerlendiren Devlen ve Özdamar (2009), dönemin Yugoslavya Devlet Başkanı Slobodan Milosevic'in süreç boyunca tutumunu iki açıdan ele almışlardır. Birinci perspektifte Milosevic, kendi ülkesinin kamuoyunun ve genel olarak Rusya destekli çeşitli uluslararası çevrelerin desteğini almak sureti ile Kosova Savaşı'nda saldıran taraf olmuştur. Özellikle ülkesinin kamuoyunun desteği, Milosevic açısından son derece önemli bir dayanak olmuş ve yine ülkesinin toprak bütünlüğünü korumak iddiasıyla, bir başka deyişle yoğun güvenlik endişeleri ile Kosova'ya müdahale etmiştir. İkinci perspektifte ise ülke kamuoyunun, savaşın ilerleyen dönemlerinde Kosova'nın direnişi ve uluslararası baskıların artmasıyla, müdahalenin

sürdürülebilirliği konusunda Milosevic'in geri çekilme eğiliminin bulunduğu gözlemlenmiştir. Özellikle de Sırp toplumunda giderek azalan destek, Milosevic'in, Kosova'nın güvenlik tehdidi olduğuna dair iddialarının da soyut hale gelmesine sebep olmuştur. Bu vesile ile Sırp birlikleri geri çekilmek durumunda kalmıştır (Devlen ve Özdamar, 2009, s. 157-159).

Sırp'ların ve özellikle de Milosevic'in yaşamış olduğu bu tecrübe, neo-klasik realizmin doğrudan doğruya ilgili olduğu iç politika – dış politika eksenindeki sistemin bir örneğidir. Milosevic ve Sırp'lar, Kosova müdahalesini gerçekleştirmeden önceki süre zarfında, iç politikada yoğun bir destek bulurken, ulusal güvenlik söylemleri Rusya'nın da desteğini almak sureti ile meşru bir hale gelmiştir. Fakat sürecin ilerleyen safhalarında, Milosevic'i sürecin içerisinde canlı, etkin ve saldırgan tutan kamuoyu desteği giderek zayıfladığında, Sırp birliklerinin geri çekilmesi konusundaki karar, hızlı bir şekilde alınmıştır. Tabii ki Sırp'ların bu geri çekilme eğiliminin temelinde, uluslararası alanda gerçekleşen yoğun baskının da etkisinin bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu vesile ile sadece iç politikadaki baskıların değil, dış politikadaki baskıların da ülkelerin siyasi algılamalarını ve stratejilerini yönlendirdiğine dair neo-klasik realist görüş, sözü geçen olay içerisinde kendisini göstermiştir.

Diğer taraftan, ABD de neo-klasik realizm pratiği açısından, 1990'lı yıllarda, son derece aktif bir şekilde hareket etmiş ülkelerin başında gelmiştir. Birinci Körfez Savaşı'ndan başlamak üzere 2003 yılındaki Irak'ın işgaline kadar geçen süre zarfında, Ortadoğu'daki genel planların meşruiyetinin güçlendirilmesi adına ciddi bir çaba sarf eden ABD yönetimleri, iç politikayı dış politikadaki gereksinimler üzerinden şekillendirmeye, Senato ile Temsilciler Meclisi üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. ABD'nin güvenliğinin Ortadoğu'nun güvenliği ile bir olarak değerlendirilmesine dayalı olan bu algı, nihai noktada, iç politikadaki destek ve meşruiyet temeline dayalı olarak oluşturulmuştur. Bu şekilde, Soğuk Savaş sonrasında, dış politika hedeflerini daha rahat belirleme şansı olmasına karşın ABD, dışarıdaki aktif ve yer yer saldırgan politikalarının kabulü için iç politikanın konuyu büyük ölçüde desteklemesine çalışmıştır (Onea, 2012, s. 142).

Son dönemde, Suriye'deki iç savaşın etkisi ile birlikte birçok farklı devletin Suriye toprakları içerisinde kendilerine bir yer arayışı içerisinde oldukları gözlemlenmektedir. Söz konusu ülkelerden biri olarak Çin, hem iç politikadaki belirlemiş olduğu küresel siyasi ve ekonomik yol haritasının hem de dış politikadaki yayılmacı politikalarının öncelmesi ile birlikte Suriye'de kendisine bir yer arayışı içerisinde girmiştir. Halihazırda, Ortadoğu'da en azından görünürde, herhangi bir toprak, nüfuz ve ortaklık arayışı söz konusu olmayan Çin, Suriye iç savaşının yaratmış olduğu küresel etkileri detaylı bir şekilde değerlendirmiş, iç siyaset – dış siyaset dengesinin unsurlarını dikkatle ele almış ve bu vesile ile de özellikle dış politikanın dayatmış olduğu bazı hususların neticesinde, Suriye meselesinde bir taraf olarak bulunmak için yol haritası belirlemiştir (Ren, 2014, s. 274-275).

1.4. NEO-KLASİK REALİZME YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Realizmin varlığı ile birlikte realizme muadil ya da onun gelişen versiyonları olarak değerlendirilebilecek siyasi teoriler, geniş kitleler tarafından önemli bir destek görmüş olsa da aynı zamanda ciddi ölçekli eleştirilerle de karşılaşmıştır. Buna istinaden neo-klasik realizm de bu süreçte, yenilikçi bir realizm yaklaşımı olarak görülmekle birlikte, çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır.

Neo-klasik realizme getirilen eleştirilerin başında, liberallerin söylemleri gelmektedir. Buna göre liberaller, neo-klasik realizmin birey ve ideoloji temelinde şekillendirilen ve çerçevesi kısıtlı olarak belirlenen bir teorik yaklaşım olduğunu savunmuşlardır. Liberallerin bu noktada önem verdiği hususların başında, devletlerin birbirleri ile olan mücadelelerinde ekonomilerin ve ikili ilişkilerin önemi gelirken, neo-klasik realizmde siyasi liderlerin ve hâkim ideolojilerin tartışmasız belirleyiciliği bir eleştiri unsuru olarak ele alınmıştır. Öte yandan, liberalizm güçlü bir şekilde demokrasi unsuru üzerine odaklanırken neo-klasik realizmde, liderlerin şahsi ideolojileri ile birlikte bir ülkenin siyasi kültüründe hâkim olan ideolojik yaklaşımlar, bazen demokrasinin varlığının bile sorgulanmasına sebebiyet verebilmektedir. Bu

nedenle de liberalizm, neo-klasik realizmi hâkim olanı koruma konusundaki eğilimi açısından eleştirmektedir (Fiammenghi vd., 2018, s. 198-199).

Lobell vd. (2009) ve Ripsman vd. (2016), neo-klasik realizmi ele alırken, eleştirilerini, bu siyasi, teorik yaklaşımın açıklayıcılığının niteliği üzerine odaklanmaktadır. Buna göre araştırmacılar, neo-klasik realizmin bir sistem teorisi geliştirmekten ziyade, çoğunlukla, bir ülkenin dış politika yapısını, sürecin gereksinimlerini ve hangi noktada nasıl davranılması gerektiğini dile getirdiğini belirtmektedirler. Araştırmacılar için bu durum, neo-klasik realizm için bir eksiklik olarak nitelendirilmektedir. Çünkü bu eksiklik ile birlikte neo-klasik realizm, köken olarak bağlı bulunduğu realizmin temel niteliği olan bir sistem inşa etme ve bu sistemi sürdürme potansiyelinden uzaklaşmaktadır. Aynı zamanda, neo-klasik realizm, sadece iç politika – dış politika dengesine odaklanmakta ve bunun dışında kalan, devletlerin dış politikalarını belirli oranda yönlendiren unsurları da göz ardı ettiği iddiasıyla eleştirilmektedir (Ertoyl, 2019, s. 13).

Başka bir açıdan bakıldığında, neo-klasik realizmin dış politika açıklama hususuna odaklanan yapısı, onun bir teorik yaklaşım olmasından ziyade, bir analiz sistemi olduğu görüşünün benimsenmesine yol açmaktadır. Bu nedenle de bu analiz kimliğinin güvenilir sonuçlar ya da bilgiler ortaya koyup koyamayacağı konusunda da önemli eleştiriler söz konusudur. Bu konuya paralel olarak geliştirilen eleştirilerden biri ise analiz kimliğinin daha fazla ön plana çıkması neticesinde, neo-klasik realizmin, değişen dünya siyasetinin şartları ekseninde, güncellenmeye sürekli ihtiyaç duyması, istikrarlı ve uzun yıllar boyunca teorisyenleri ve devlet yönetimlerini yönlendirmeye uygun bir potansiyelinin bulunmamasıdır (Ekinci, 2019, s. 36).

Neo-klasik realizm ile ilgili olarak ön plana çıkarılan ve eleştirilen hususlardan bir başkası ise iç politikaya verilen önemin abartılması ve bu durumun, iç politikadaki çekişme ve çatışmaları tırmandırmasıdır. Neo-klasik realizmde yaklaşımların büyük ölçüde ve güçlü bir şekilde iç politikanın önemi üzerine odaklanması, beraberinde iç politikadaki unsurların haddinden fazla önem kazanmasına yol açmaktadır. Bu

şekilde, iç politikadaki aktörler, önem derecelerini artırmak adına birbirlerine üstünlük kurmaya çalışmakta ve bu şekilde de ülke iç siyasetinde, sonu dış politikaya zarar verecek türden tartışmalar ve çatışmalar yaşanmaktadır. Nihai olarak bu olumsuz ortam, ülkelerin dış politikadaki odak ve eksen kaymalarını beraberinde getirmektedir (Küçük ve Aksu, 2019, s. 36). Bir başka deyişle, neo-klasik realizmde önem arz eden husus, iç politikanın güçlendirilmesi olarak değerlendirilse de bu durum, dış politikanın olumlu yönde etkilenmesi açısından herhangi bir garanti sağlamamaktadır.

Neo-klasik realizm için eleştiri unsuru olarak değerlendirilen bir başka konu algı veya algılama hususudur. Buna göre, neo-klasik realizmde liderin ya da hâkim ideolojik görüşe mensup kesimlerin algılamaları, sürecin şekillendirilmesi adına son derece önemlidir. Fakat liderlerin ve/ya da hâkim ideolojik görüşe mensup kesimlerin algılamalarının ne derece sağlıklı olduğu ve ne derece devletlerin çıkarlarına hizmet ettiği konusundaki belirsizlikler ya da anlaşmazlıklar, dış politikadaki uygulamaların niteliğinin belirlenmesi adına da bir kararsızlık yaratabilmektedir (Çağlar, 2012, s. 42). Bir başka deyişle, algılamamanın kişisel değerler, çıkarlar ve yaklaşımlar ekseninde şekillendirilmesi, sürecin işleyişi açısından olumlu ve olumsuz birçok ögeyi beraberinde getirebilmektedir.

Öte yandan, Rathbun (2008, s. 319-320) neo-klasik realizmin bir sınırlılığının olmamasını ve bu tür bir teorik altyapının, ülkelerin dış politikada kontrolsüz bir şekilde hareket etmelerine neden olduğunu belirterek bir eleştiride bulunmaktadır. Rathbaun açısından hükümetler, dış politikadaki hamlelere dair gereken düzeyde bilgi sahibi olmadığında veya iç politikada mevcut diğer siyasi aktörleri dış politika hakkında yeterince bilgilendirmediğinde, konsensüse dayalı olarak alınacak bir kararın dahi sürecin geri kalanına zarar verebilmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenle, neo-klasik realist felsefeye dayalı geliştirilen bir dış politika bakış açısı çerçevesinde yapılan siyasi manevraların sağlam, kabul edilebilir ve uluslararası bir meşruiyeti olmaması durumunda büyük sorunlar yaratma potansiyelinin olacağı ifade edilmektedir.

1.5. NEO-KLASİK REALİZMİN PRATİKTEKİ AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

Realizmin artık daha farklı bir boyut kazanması ile birlikte yenilikçi realizm modellerinin etkililiği ya da etkisizliği belirleyici olmaktadır. Buna istinaden, realizmin bir ardılı olarak neo-klasik realizm, pratikteki uygulamaları açısından çeşitli değerlendirmelere tabi tutulmaktadır. Sağladığı avantaj ya da yaratmış olduğu dezavantajlar, neo-klasik realizmin devletler açısından ortaya koymuş olduğu nitelikleri de betimlemektedir.

Esas itibarıyla ele alındığında, neo-klasik realizmin pratikte, bir devlet yönetiminin siyasi algılamaları içerisinde yer almasının sağladığı ya da sağlayabileceği avantajları, aşağıdaki hususlar dahilinde değerlendirmek mümkündür (Yılmaz, 2015, s. 11; Firoozabadi ve Ashkezari, 2016, s. 97; Beqa, 2017, s. 322):

- Siyasi figürlerin ve siyasi akımların ülke içerisinde güçlenmesi neticesinde, istikrarlı, oturmuş bir yönetim ve politika anlayışının yerleşmesi mümkün hale gelebilir.
- İç siyasetin güçlü ve kalıcı bir strateji belirlemesi ile birlikte ülke içerisinde siyasi bir konsensüs sağlanmasının yolu açılabilir.
- İç siyasetteki karar mekanizmasının güçlü bir şekilde konuşlandırılması, doğrudan dış siyasetin de olumlu şekilde etkilenmesi adına fırsat yaratacaktır.
- Dış politikadaki faaliyetlerin ve kararların uygulanması adına, ülke içerisindeki siyasi akımların, figürlerin ve zümrelerin rekabetinin varlığı, nitelikli bir karar mekanizmasının oluşturulmasına yardımcı olabilir.
- Devlet yönetimlerinin, dış politikadaki hamlelerinin sürekli olarak iç politikaya dönerek danışması yerine, halihazırda belirlenmiş ve çeşitli dış politika ihtimallerine odaklı iç politika süreçlerinin oluşturulması mümkün hale gelmektedir.

Sıralanan unsurlara bakıldığında, neo-klasik realizmin pratikteki yansımalarının devlet yönetimleri açısından son derece nitelikli ve güçlü bir iç politika mekanizması oluşturulması ile mümkün hale geldiğini görmek mümkündür. Bir başka deyişle neo-klasik realizm, dış politika tabanının güçlendirilmesine odaklı bir biçimde şekillendirilmektedir.

Öte yandan, neo-klasik realizmin pratikte, bir devlet yönetiminin siyasi algılamaları içerisinde yer almasının beraberinde getirdiği ya da getirebileceği dezavantajları, aşağıdaki hususlar dahilinde değerlendirmek mümkündür (Fiammenghi vd., 2018, s. 199; Ertoyl, 2019, s. 13; Küçük ve Aksu, 2019, s. 36):

- Dış politikanın ikinci planda tutulması ve iç politika önceliklerinin bulunması, devlet yönetimlerinin uluslararası prestijlerinin beklenen düzeyden daha düşük seviyede oluşmasına sebep olabilir.
- İç politikanın etkililiği ve dış politikayı şekillendirme konusundaki etkisi, iç politikadaki aktörlerin çekişme ve çatışmalarını tırmandırabilir; bu durum, toplumsal anlamdaki çatışmaları da tetikleyebilir.
- Güç ve hakimiyet odaklı yaklaşımın baskın olması vesilesi ile bu durumun öncelikle iç politikada varlığının hissedilmesi, devlet yönetimlerinin önceliklerini karmaşık hale getirebilir.
- İç ve dış politikadaki algılamaların bireysel ve belirli kesimler dahilinde gerçekleştirilmesi nedeni ile kısıtlı ve etkisiz bir bakış açısının geliştirilmesi söz konusu olabilir.
- Dış politikanın geri plana itilmesi neticesinde, bölgesel ve küresel anlamda içe kapalı ve iç siyaset bağımlılığı yüksek bir ülke yapısının kurgulanması söz konusudur.

Sağladığı avantajlar bazında bakıldığında neo-klasik realizm, devlet yönetimlerinin güçlü bir dış siyaset tabanının oluşturulmasına imkân sağlasa da iç siyasetin bu denli

güçlü bir şekilde ön plana çıkarılması, dışa kapalı bir siyasi strateji endişesinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Aynı zamanda, iç siyaset figürlerinin belirleyiciliğinin ön plana çıkarılması, ancak bu figürlerin dış politika becerilerinin yeterince sorgulanmaması ile birlikte neo-klasik realizmin devlet yönetimlerinin siyasi işleyişini çıkar odaklı olarak şekillendirmesine neden olmaktadır.

Görüldüğü üzere, realist teori içinde ilgi çekici bir noktaya gelmiş olsa da neo-klasik realizm dış politika analizinde avantajlar kadar dezavantajlar da yaratmaktadır. İç ve dış politika arasındaki ayrımın giderek belirsizleştiği çağımızda, bu teoriyi dikkatle analiz etmek ve mevcut kısıtlarını göz önünde bulundurmak yerinde olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. FİLİSTİN SORUNU VE TÜRKİYE’NİN YAKLAŞIMI

2.1. FİLİSTİN SORUNU

2.1.1. Genel Çerçeve

Birinci Dünya Savaşı akabinde Osmanlı Devleti dağılmış ve Arapların yer aldığı topraklar, Avrupalı devletlerin egemenliği altına girmiştir. Ortadoğu bölgesi ise Sykes-Picot Antlaşması ile ortaya koyulduğu üzere, Birinci Dünya Savaşı’ndan galip çıkan İngiltere ve Fransa arasında taksim edilmiştir. Buna göre; Fransa, Suriye ve Lübnan’da manda yönetimi kurmuştur. Önemli sayılabilecek bölgeleri ise İngilizlerin sahiplendiği görülmektedir. İngiltere manda yönetimleri Irak, Filistin ve Ürdün’de kurulmuştur. Söz konusu yönetimler altında en sıkıntılı ve sorunlu bölgenin Filistin olduğu söylenebilir ki bu sorun halen çözüm beklemektedir. Filistin bölgesine hâkim olan İngiltere, Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un girişimiyle 1917 yılında Balfour Deklarasyonu’nu imzalamıştır. Ortadoğu’nun şekillenmesinde büyük oranda etkili olan bu deklarasyona göre, Filistin’de bir Yahudi devletinin kurulması öngörülmüştür. Bu gelişmeden sonra yaklaşık 30 yıl süre zarfında başarıya ulaşılmış ve İsrail devleti kurulmuştur. Ancak bölgedeki Araplar aleyhine atılan söz konusu adımlar, Filistin sorununun doğuşuna da kaynaklık etmiştir (Mansfield, 2000, s. 64-65). Filistin bölgesinde kurulan İngiliz manda himayesi, İsrail’in kurulduğu 1948 yılına kadar devam etmiştir. Bu süreç, Balfour Deklarasyonu ile giderek Yahudilerden yana tavır alan İngiltere önderliğinde, daha çok Arapların aleyhine gelişmiş ve sorun büyüyerek içinden çıkılmaz bir hale gelmiştir (Bozkurt, 2012, s. 267).

Tarihsel olarak bakıldığında, Kudüs başta olmak üzere, üç semavi dinin de kutsal gördüğü Filistin toprakları, tarih boyunca önemli bir mücadele alanı olmuş ve dönemin güçlü devletleri arasında el değiştirmiştir. En son 1516’da Osmanlı Devleti hakimiyetine giren Kudüs ve çevresine, 1917’de İngiltere el koymuştur (Yaşar, 2010,

s. 17). Bölgede İngiltere mandası altında yaşamak zorunda kalan Araplar, Yahudilere karşı mücadele göstermeye başlamıştır. Ancak bu mücadeleler, Yahudilerin bölgeye yerleşmelerinin önüne geçememiştir. İsrail devletinin kurulduğu 1948 yılının Araplar için bir dönüm ve hatta yıkım noktası olduğu söylenebilir. Zira, bu tarihten itibaren İngiltere bölgeden çekilmiş; Filistinli Araplar, Yahudi yönetimine terk edilmiş; binlerce Filistinli topraklarını terk ederek çevre ülkelerde mülteci konumuna düşmüştür. Arapların Yahudilere karşı gösterdiği söz konusu mukavemet ve mücadeleler, yıllar içerisinde daha da şiddetlenerek, kanlı çatışmalara ulaşacak bir boyut kazanmıştır. Bu şekilde büyüyen Filistin sorunu, dünya kamuoyu gündeminde çözümsüz ve tekrarlayan bir sorun olarak günümüze kadar gelmiştir (Kızıloğlu, 2012, s. 36).

Yukarıda da değinildiği gibi, Kudüs ve çevresi Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık için değerli ve kutsal olarak kabul edilmektedir. Yahudi kaynaklarında bu bölgenin Yahudilere vaat edildiği iddiası, Filistin'e Yahudiler için ayrı bir önem kazandırmıştır. Bu çerçeveden bakıldığında, Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerinin altında başta dini sebeplerin yattığı; bununla beraber söz konusu durumun siyasiler tarafından da bir gerekçe olarak kullanıldığı gözler önündedir.

Diğer taraftan, özellikle İsrail devletinin kurulması sonrası, devlet aygıtının ihtiyaç duyduğu milliyetçilik ideolojisi çerçevesinde şekillenen aidiyet duygusu baskın hale gelmiş, dini esasların yerini büyük oranda seküler Siyonizm fikri doldurmuştur. Siyonizm, vaat edilmiş olarak görülen topraklarda yeniden bir Yahudi devletinin kurulmasını savunan ideoloji olarak tanımlanabilir. Siyonizm, Museviliği değil, Yahudi milliyetçiliğini esas alır. Bir başka ifadeyle, İsrail'in varlığı dini referanslardan yola çıkılarak yeni bir ideolojiye dayandırılmaktadır (Lewis, 1999, s.20).

19. yüzyılın sonunda kurumsal bir kimlik kazanan Siyonizm ile Yahudi milliyetçiliği vurgulanmaktadır. Bu milliyetçilik, din temelli değildir. Öyle ki, 1968 yılında yapılan 28. Siyonist Kongresi'nde Yahudilerin birliği, İsrail devletinin güçlendirilmesi, İbrani dilinin teşviki vb. seküler hususlar vurgulanmış olup, Yahudi dinine herhangi bir atıf yapılmamıştır. Dolayısıyla, Siyonizmi savunmak için Yahudi dinine mensup

olmaya gerek kalmadığı anlaşılmaktadır. Buna uygun olarak, Yahudiliğe bağlı olmadan Siyonizmi savunan kesimler bulunduğu bilinmektedir. ABD ve Avrupa’da yer alan güçlü Yahudi lobileri yanında; Yahudiliğe mensup olmayan bazı Hristiyan gruplar buna örnek olarak gösterilebilir (Ulutaş vd. 2012, s. 12). Özellikle ABD’de etkin olan Protestanlığın Evanjelizm kolunda bu tarz bir eğilim olduğu sıklıkla tartışılmaktadır.

Nüfus açısından incelendiğinde, 1900’lerin başında Araplar, sahip oldukları yaklaşık 700 binlik bir nüfusla bölgenin % 93’ünü oluşturmuştur. Sayısal anlamda çok olmalarının Arapları Filistin’de güçlü kıldığı düşünülebilir. Ne var ki bu oran, bir güç göstergesi olamamıştır. Manda yönetimiyle bölgeyi ele geçiren İngiltere’nin Siyonizm düşüncesine uygun olarak Yahudileri desteklemesi, Filistinli Arapların yönetim ve karar süreçlerinde yer alma olasılığını olumsuz yönde etkilenmiştir (Öke, 2002, s. 415). Benzer şekilde, İngiliz yönetimi altında Filistin’e Yahudi göçünün hızlanması sonucu, Yahudi-Arap oranı Arapların aleyhine hızla artmıştır (Armaoğlu, 2017, s. 37).

Filistin sorununun başlangıcında İngiltere etkin iken, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD, İngiltere’nin yerini alarak Yahudi savunuculuğunu üstlenmiştir. Siyonizmin oldukça etkili olduğu ABD tarafından atılan adımlar ile aynı şekilde Filistin’de Yahudi devleti kurulmasına destek verilmiştir. ABD Kongresince alınan kararlar ve ileriki süreçlerde yapılan girişimler, genelde Arapların aleyhine olmuş, Filistin’i Yahudi yurduna dönüştürmüştür (Kızıloğlu, 2012, s. 53). Siyonizm ve artan Yahudi milliyetçiliği ile yeni bir çerçeve kazanan İsrail devleti, varlığını teorik olarak güçlendirmiş, pratikte de yayılcı politikalar uygulayarak Filistinli Arapları büyük oranda yerlerinden etmiştir (Kızıloğlu, 2012, s. 36).

Herhangi bir taraf ya da olay açısından bakılmaksızın ele alındığında, Filistin’deki sorunun siyasi ve askeri boyutlarından ziyade; insani, sosyal ve ekonomik anlamdaki boyutlarının çok daha kritik bir noktaya geldiğini söylemek mümkündür. Buna göre, Filistin’de İsrail işgali altında bulunan bölgeler başta olmak üzere, birçok noktada açlık, işsizlik ve barınma sorunlarının çok üst düzeyde olduğu görülmektedir. Bu

sorunların İsrail'in uyguladığı ambargo ve "duvar/çit politikası" ile ilintili olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte, dünya genelinde, Filistin'in yaşadıklarına karşı görülen ilgisizliğin de yaşanan sıkıntılarda büyük bir öneminin bulunduğu anlaşılmaktadır (Karabulut, 2015, s. 53-56).

Aral (2020, s. 28-29), İsrail'in Filistin topraklarındaki uygunsuz ve kabul edilmesi mümkün olmayan uygulamalarının, herhangi bir anlaşma ile değerlendirilmesinin yanlış olduğunu dile getirmektedir. Aral'a göre İsrail, halihazırda, geçmişten bu yana söz konusu olan hiçbir uluslararası anlaşmayı tanımadığı gibi, sürekli illegal durumlar yaratarak Filistin topraklarına yerleşkeler inşa etmek sureti ile bir hukuksuzluk mekanizması oluşturmuştur. Bunun da ötesinde İsrail, her yeni ateşkes ve Filistin ile karşılıklı anlaşma dönemlerinde, bu yerleşkeleri genişletmek sureti ile hiçbir uluslararası teamüle uymamıştır.

2.1.2. Tarihi Süreç

2.1.2.1. İsrail Devletinin Kuruluşu (14 Mayıs 1948)

Siyonizm hareketinin etkinlik kazanması ve İngiltere'nin 1917'de Filistin'de manda himayesi tesisinin akabinde, İngilizlerin de özel desteğiyle bölgeye Yahudi göçü hızlanmıştır. Arap ve Yahudi nüfus arasındaki problemler gitgide artmış, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Filistin sorunu, uluslararası gündemin en çok tartışılan konularından biri haline gelmiştir. Problemi çözemeyen ve İkinci Dünya Savaşı, ekonomik sıkıntılar gibi diğer sebeplerden dolayı Filistin'e ilgisini kaybeden İngiltere, konuyu BM'ye taşımıştır. BM de 1947 yılının son aylarında açıkladığı taksim kararıyla, Filistin'de İngiliz manda yönetimini sona erdirerek biri Yahudi, diğeri Arap nitelikli olmak üzere iki devlet kurulmasına; Kudüs'e ise uluslararası bir statü verilmesine karar vermiştir. Söz konusu kararda, Filistin topraklarının yarısından fazlası Yahudilere verilmekte; ancak Arap nüfusun yarısından fazlası ise kurulması planlanan İsrail toprakları içerisinde kalmaktadır. Bu haksız paylaşımından dolayı karar, Araplar tarafından kabul görmemiş; ancak Yahudilerce bir zafer olarak

adedilmiştir. Yahudiler, İngiliz manda döneminden itibaren artarak devam eden yerleşim faaliyetlerinin sonucunu almış, uluslararası hukuk açısından devletleşme yolunda önemli bir kazanım elde etmişlerdir. Bu çerçevede, İngiltere'nin dışında ABD ve BM'nin de yardım ve desteğiyle, 14 Mayıs 1948'de İsrail devletinin resmen kurulduğu ilan edilmiştir. İlanın ardından ABD ve Sovyetler Birliği İsrail'i tanıdığını açıklamıştır (Öner, 2012, s. 84).

Türkiye ise BM'de sürdürülen görüşmeler sırasında Arapların yanında yer alarak Filistin'in bölünmesine karşı çıkmıştır. Bununla birlikte Türkiye, İsrail devletinin ilanından bir yıldan az bir süre sonra, 28 Mart 1949 tarihinde İsrail'i resmen tanıdığını duyurmuştur. Bu kararla, Türkiye İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olarak tarihe geçmiştir. Bu tanınmanın Arap ülkelerinde büyük bir hüsrana yarattığı bilinmektedir (Tuncer, 2018).

Türkiye'nin İsrail'i tanımasında birçok faktör rol oynamıştır. En önemlisi, Türkiye'nin içinde yer aldığı Batı blokunun yaklaşımı olarak açıklanabilir. İngiltere ve ABD'nin en başından beri Yahudileri ve sonrasında İsrail'i desteklediği açıktır. Türkiye de başta NATO olmak üzere birçok alanda Batılı ülkelerle işbirliği içindedir. Bu işbirliğini koruma ve Batılı müttefiklerle bir uyum sergileme doğrultusunda İsrail'in tanınması şart olmuştur. Aynı şekilde, İsrail'in BM'ye üye olması, Türkiye tarafından meşru bir ülke olarak uluslararası arenada yerini alması olarak yorumlanmış olup, tanıma kararının alınmasını kolaylaştırmıştır (Şenel, 2014, 166). Bu gelişme sonrasında, zaten durma noktasında olan Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkiler, ancak uzun bir zaman sonra kapanacak derin bir yara almıştır. Bu noktada sistemik baskıların, Türkiye kamuoyunda Filistin ve Kudüs mahiyetinde var olan hassasiyeti bertaraf ettiği; en azından Filistin'e yönelik dış politika yapımında, daha baskın bir unsur olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır.

İsrail devletinin ilanı ve güçlü Batı blokunun İsrail'in yanında yer alması, Filistinli Araplar ile komşu Arap ülkelerini çaresiz bırakmıştır. Meşru zeminde bağımsız Filistin Arap devleti kurma hayallerinin suya düşmesi üzerine Araplar arasında farklı seçenekler gündeme gelmiştir. Bu seçenekler arasında mevcut durumu daha da

kötüye götüren, bölgeyi çatışma ortamına çeviren gelişmeler yaşanmıştır. Araplar arasında silahlı gruplar oluşturulmuş, İsrail de bu gruplara meşru görülen bir devlet olarak, Weberyen anlamda sert cevap vermiştir. Bu olaylarla İsrail-Filistin kanlı çatışmalarının fitili ateşlenmiş, neticede, birçok Filistinli Arap öldürülmüş, birçoğu da yerinden edilmiştir (Duygun, 2015, s. 56).

2.1.2.2. 1948 Arap-İsrail Savaşı

İsrail devletinin resmen kuruluşundan sonra Arap Birliği, İsrail'e savaş ilan ettiğini duyurmuştur. Bu çerçevede, Arap Birliği üyelerinden Irak, Mısır, Ürdün ve Suriye bir gün sonra, 15 Mayıs 1948 tarihinde saldırıya geçmiştir. Arap ülkelerinin amacı, müzakerelerle sonuç alınamayacağı düşünülen Filistin sorununa bir son vermek, İsrail devlet oluşumunu iptal etmek ve Filistin'de bir Arap devleti kurmaktır (Özmen, 2006, s. 207). Bölgede süregelen kanlı çatışmalar, Filistinli Arapların hayatına mal olmuştur. Hayatta kalan Arapların birçoğu topraklarını terk etmiştir. Bu saldırılar sonucunda, sayıları on binleri bulan Filistinli Arapların komşu Arap ülkelere sığınması, bu ülkeleri de sarsmış; ülke gündemlerinde tartışılan bir konu olmuştur (Öner, 2012, 90).

Arap milliyetçiliğinin de etkisiyle bölgelerinde Arap olmayan ve Batılı güçlerin uzantısı şeklinde yorumlanabilecek bir oluşuma karşı çıkan Arap ülkelerinin saldırısı, bekledikleri gibi sonuçlanmamıştır. Bilahare tekrar edecek savaşlar silsilesinin ilki, İsrail'in zaferi ile sonuçlanmıştır. Arap ülkelerinin savaş deneyimsizliği, askerlerin tecrübesizliği ile İsrail'in planlı savunması nedeniyle Araplar, İsrail'in direncini yenememiş ve savaşı kaybetmiştir. İsrail devletinin kuruluşu ve Birinci Arap – İsrail Savaşı yenilgisi sonucu yaşanan gelişmeler, Filistinli Araplar için *nakba* (büyük felaket) olarak anılmaktadır (Süer ve Atmaca, 2007, s. 36).

İsrail, savaştan avantajlı çıkmıştır. 1947'de BM taksim planı ile % 56'lık Filistin toprağı İsrail'e verilmişti. İsrail'in bu savaş sonucunda ele geçirdiği topraklarla, bu oran % 78'e çıkmıştır. 700 bin Filistinli evlerini terk edip komşu ülkelere sığınmak

zorunda kalmıştır. Sonuç olarak, Filistinli mülteciler sorunu başlamış, bölgenin nüfus yapısı Araplar aleyhine değişmiştir (Cragg, 1997 s. 57, 116).

Birinci Arap – İsrail Savaşı'nın İsrail'i daha da güçlendirdiği ve Batılı müttefiklerini memnun ettiği açıktır. Bununla birlikte, Arap ülkelerinin toplu halde bile etkisiz kalması, İsrail'in artık durdurulamayacağı algısını güçlendirmiştir. Bu durumda, komşu Arap ülkelerinden de bir fayda elde edilemediği ve Filistin'in yalnızlığa itildiği görülmüştür.

2.1.2.3. 1956 Süveyş Krizi

Akdeniz'i Kızıldeniz üzerinden Hint Okyanusu'na bağlayan, deniz ticareti üzerinde önemli bir yeri olan ve 1869 yılında faaliyete başlayan Süveyş Kanalı, uluslararası politikada adından birçok defa söz ettirmiştir. Kanal, Mısır topraklarında yer almaktadır ancak uzun bir zaman İngiliz ve Fransız şirketlerince işletilmiştir. 1952 yılında gerçekleşen askeri darbe ile Mısır yönetimini ele geçiren Cemal Abdül Nasır, Arap milliyetçisi politikalar izlemiştir. Bu anlayış çerçevesinde, İsrail karşıtı olan Nasır doğal olarak Filistin yanlısı bir tutum sergilemiş ve Süveyş Kanalı ile Tiran Boğazı'nı İsrail gemilerine kapatmıştır. Nasır'ın Batılı devletler nezdinde bundan daha önemli ve tehlikeli görülen faaliyeti ise Süveyş Kanalı şirketinin 1956 Temmuz'unda millileştirilmesi olmuştur (Serbest, 2017, s. 690). Mısır'ın bağımsızlığının bu projeden geçtiğini düşünen Nasır, İngiltere ve Fransa'dan ciddi tepkiler almıştır. İngiltere ve Fransa, kanal üzerindeki hakimiyeti korumak için bölgedeki tek müttefikleri olan İsrail'i kullanarak Mısır'ı yola getirmeye çalışmışlardır (Süer ve Atmaca, 2007, s. 37).

Süveyş Kanalı'nın kontrolünü yeniden kazanmak ve Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır'ı devirmek amacıyla İsrail ve ardından İngiltere ve Fransa Mısır'a saldırmıştır. Ancak ABD, Sovyet Rusya ve BM'den gelen tepkiler üzerine savaş sona erdirilmiştir. Askerî olarak Mısır, İsrail'e karşı başarı gösteremese de Batılı güçler amacına ulaşamamış; Mısır kanal üzerinde tam egemenlik sağlamıştır (Erdoğan, 2005, s. 122).

Süveyş Kanalı'nı millîleştirmeyi başarması, Mısır'ı Arap dünyasında lider ülke yapmıştır. Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır ise büyük bir popülariteye kavuşmuştur. Bununla birlikte, Süveyş Krizi sonrası yaşanan bahsi geçen İkinci Arap – İsrail Savaşı'nın Arap – Yahudi düşmanlığını geri dönülmez şekilde artırdığı görülmektedir. Mısır'ın psikolojik görülebilecek zaferi sonucunda, Arap milliyetçiliği tekrar gündeme gelmiştir. Milliyetçi duygular ve İsrail nefreti eşliğinde Filistin davası, Arapların gündemine tekrar girmiştir. Nasır'ın Filistin'i savunan söz ve eylemleri de Filistinli Araplar tarafından olumlu karşılanmıştır (Serbest, 2017, s. 709-710).

2.1.2.4. 1967 Altı Gün Savaşı

Süveyş Krizi sonrası dönemde güçlenmeye devam eden İsrail, Filistin'i tamamen kendi topraklarına katma doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. Filistin'in silahlandırığı ve İsrail'e tehdit unsuru haline geldiği iddiaları gündeme getirilmiştir. Hatta bu çerçevede, başta Suriye olmak üzere, komşu ülkelerin bu tür bir silahlanmaya ve İsrail'e saldırı olasılığına ev sahipliği yaptığı yönünde İsrail'in bölge ülkelerine yönelik tehditleri olmuştur. Diğer taraftan İsrail, Mısır'ın Tiran Boğazı'nı İsrail'e olası tekrar kapatma girişimini savaş sebebi sayacağını belirtmiştir. Bu şartlar altında İsrail ile Mısır, Ürdün ve Suriye arasında tekrar savaş başlamıştır. Üçüncü kez girişilen Arap – İsrail savaşı, 5 Haziran 1967 tarihinde başlamış ancak altı günde sonuçlanmıştır. Bu nedenle, Altı Gün Savaşı olarak isimlendirilmektedir (Krauthammer, 2007).

Önceki saldırılarda olduğu gibi Arap ülkeleri yine mağlup olmuştur. Ancak Altı Gün Savaşı'nın en önemli özelliği, İsrail'in kesin üstünlüğü ile bitmiş olması ve bugüne kadar süregelen toprak sorunlarının başlangıcını teşkil etmesidir. Savaş sonunda İsrail'in topraklarını artırarak dört katına çıkardığı görülmektedir. Buna göre, Mısır'ın Sina Yarımadası ile Suriye'nin Golan Tepeleri'ni ele geçiren İsrail, Filistin'in de Doğu Kudüs dahil Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni işgal etmiştir. Kudüs, başkent ilan

edilmiştir (Bulut, 2018, s. 8-9). BM'nin geri çekilme çağrılarını kulak asmayan İsrail, ancak amaçlarına ulaştıktan sonra ateşkesi kabul etmiştir (Olgun, 2007, s. 2248).

Aslında, Altı Gün Savaşı'na dair diğer önemli gelişme, BM Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin 242 sayılı kararıdır. Buna göre BM, son derece büyük bir adım atmak sureti ile "İsrail'in Kudüs'ün doğusu da dâhil olmak üzere işgal ettiği topraklardan çekilmesi" yönünde bir karar almıştır. Ayrıca BM, belirlenen sınırlar dahilinde, bölgedeki devletlerin barış içerisinde yaşamaları adına gereken güvenlik önlemlerinin alınması konusunda sorumluluk alacağını, aynı zamanda İsrail'in de bu konuda sorumluluk alması gerektiğini belirtmiştir (Aral, 2019, s. 163). Bu noktada, BM'nin üstlenmiş olduğu sorumluluk ve gerçekleştirdiği yönlendirmenin son derece kritik olduğunu söylemek mümkündür. Fakat İsrail için bu kararın ve yönlendirmenin etkinliği tartışmalıdır.

Arap ülkeleri açısından Altı Gün Savaşı, büyük bir prestij kaybıyla sonuçlanmıştır. Araplar, askeri yenilginin yanı sıra psikolojik yenilgiye de uğramışlardır. Ayrıca, Arap milliyetçisi ve kendini Arapların lideri olarak konumlandıran Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır'ın otoritesi sarsılmış; hatta Nasır istifa etme noktasına gelmiştir. Filistin açısından ise bölgede hakimiyet kurma potansiyeli yok edilmiş, geri dönülmez toprak kayıpları yaşanmıştır. İsrail'in etkisizleştirilip tüm Filistin topraklarında bağımsız bir Filistin devleti kurmak hayal olmuştur. Diğer taraftan, Arap ülkelerinin mağlubiyetlerine yenisinin eklenmesi, Filistin'in kendi ordusunu kurması gerektiğini bir kez daha ortaya koymuştur (Torun, 2011, s. 118-121).

2.1.2.5. 1973 Yom Kippur Savaşı

İsrail'in günden güne bölgede etkinliğini artırması ve buna ilaveten, 1967 yılında işgal ettiği komşu ülke Mısır ve Suriye topraklarını elinde tutuyor olması, Arap camiasını, özellikle de Mısır'ı rahatsız etmiştir. O tarihlerde kendisini Arap ülkelerinin lideri olarak gören Mısır, İsrail ile yeni bir savaşa hazırdır. Kaybettikleri toprakları geri almak amacıyla Mısır ve Suriye, Yahudi dini bayramı Yom Kippur

gününde, aynı zamanda Müslümanlar için kutsal kabul edilen Ramazan ayı içinde, Dördüncü Arap – İsrail Savaşı'nı başlatmıştır. Çatışmalar, daha ziyade İsrail'in elinde tuttuğu Sina Yarımadası ve Golan Tepeleri'nde sürdürülmüştür. 6 Ekim 1973 tarihinde başlayan savaş, daha öncekiler gibi kısa sürmüş, 25 Ekim 1973 tarihinde son bulmuştur (Rabinovich, 2004, s.260).

Önceki karşılaşmaların aksine bu defa, Soğuk Savaş'ın şiddetlenen ikliminde ABD ve Sovyetler Birliği, savaşta müttefiklerine açık ve aktif destek vermiş; hatta savaş araç gereçleri yardımında bulunmuştur. Açıkçası, Sovyetler Birliği'nin Mısır'ı desteklemesi ve yardım etmesi, Mısır'ın elini güçlendiren bir unsur olarak karşımıza çıkmış; savaşın kaderini değiştirmiştir. Çatışmaların şiddetlendiği günlerde ise ABD ve Sovyetler Birliği'nin tekrar araya girmesi ile savaş son bulmuştur (Armaoğlu, 2019, s. 642-643).

Savaşın bölgesel dengeleri ve Filistin sorununun gidişatını değiştirebilecek önemli sonuçları olmuştur. Mısır, Yom Kippur Savaşı'ndan istediğini almıştır. İlk defa İsrail'e ciddi zarar verilmiştir. Mısır'ın çatışmalardaki görece başarısı, Araplarda psikolojik başarı hissi yaratmıştır. İsrail devleti, her ne kadar askerî ve teknik anlamda rakiplerinden ileri olsa da daha önceki savaşlarda olduğu gibi etkin bir çatışma sürdüremediğini ve Filistin'de yaptığı gibi komşu ülkelere hâkim olamayacağını anlamıştır.

Yom Kippur Savaşı'nın diğer sonuçları incelendiğinde, Filistin sorununun ana gündem olmadığı, ikili devlet ilişkilerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Arap milliyetçisi ve lideri Mısır, Filistin'i bırakıp kendi derdine düşmüş, devlet çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir (Ertosun, 2013, s. 115-120).

Bu çerçevede, bölge tarihinin gidişatını değiştiren en önemli sonuç, savaş sonrası gerçekleştirilen barış müzakereleri sayesinde ilk kez Arap – İsrail devletleri arasında köprü kurulması ve karşılıklı görüşmeler yapılmasıdır. Savaşın ardından ABD öncülüğünde, Mısır ile İsrail arasında 1978 yılında imzalanan Camp David Anlaşmaları ile İsrail, Sina Yarımadası'ndan çekilmiştir. Bununla birlikte, diğer

toprakları ise elinde tutmuş, hatta ileriki yıllarda ilhak ettiğini açıklamıştır. Halen Golan Tepeleri'nin bir kısmı ile Batı Şeria ve Gazze, İsrail işgali altındadır. Yapılan barış anlaşması ile Mısır, İsrail'i meşru olarak tanıyan ilk Arap ülkesi olmuştur. Arap kamuoyunda tepkilere neden olan bu olay, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın bir suikast ile öldürülmesine kadar gitmiş; Filistin meselesinin bölge dengelerini yakından ilgilendiren, karmaşık yapısı bir kez daha ön plana çıkmıştır.

2.1.2.6. Filistin Devletinin İlanı (1988)

1948 yılında İsrail devletinin kurulmasından bu yana, İsrail'e tepki Filistinlilerce değil, komşu Arap ülkeleri tarafından verilmiştir. Arap ülkeler, bölgede nüfuzunu artırmak adına Filistin meselesini savunmak istemiş, İsrail ile savaşmıştır. Bu şekilde, savaşan ülkeler, başarılı olduğu takdirde Araplar arasında lider konumuna yükselmeyi hedeflemiştir. Bununla birlikte, İsrail'in kuruluşundan bu yana gerçekleşen dört savaşta Arapların yenilgiye uğraması ve özellikle Yom Kippur Savaşı'nın da gösterdiği üzere, Filistin meselesini göz ardı etme eğilimi, Filistin'i Filistinlilerin savunması gerektiği gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla, Mısır'ın da desteği ile 1964 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kurulmuştur. FKÖ, Arap devletlerince de tanınmıştır. Uluslararası arenada genel olarak kabul gören ve bağımsız Filistin hedefiyle kurulan FKÖ'nün başına, 1969'da Yaser Arafat geçmiş ve örgüt, aktif faaliyetlerine başlamıştır (Mutlu, 2019, s. 406).

Arafat kimliğinde FKÖ, Yom Kippur Savaşı ve Mısır'ın İsrail ile barışmasından sonra diplomasiye ve barış unsuruna ağırlık vermiştir. Uluslararası platformlar nezdinde yapılan yoğun faaliyetler netice vermiş ve FKÖ, BM tarafından Filistinlilerin tek meşru temsilcisi olarak tanınmıştır. Ayrıca, ABD de 1980'lerin başında FKÖ'yü muhatap almıştır. Bu gelişme, FKÖ'nün itibarını daha da artırmış, Filistin'in geleceği adına önemli bir adım olarak yorumlanmıştır.

İsrail işgaline karşı Gazze Şeridi ve Batı Şeria'da 1987 yılında protesto gösterileri şeklinde başlayan birinci *intifada*nın yarattığı dinamizm ve uluslararası toplumun desteğiyle, İsrail'in tüm tepkilerine rağmen, Arafat liderliğinde sürgündeki FKÖ

tarafından 12 Kasım 1988 tarihinde bağımsız Filistin devleti ilan edilmiştir. Bunun üzerine, Türkiye dahil birçok ülke Filistin'i tanımıştır (Davutoğlu, 2001, s. 144).

Bağımsız devlet ilanının ardından İsrail ile Madrid Konferansı ve Oslo Görüşmeleri çerçevesinde barış görüşmeleri yürütülmüştür. Her ne kadar, bunlar başarısızlıkla sonuçlansa da FKÖ'nün iradesini barış görüşmeleri gerçekleştirme yönünde kullanması önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Zira FKÖ, devletleşme çabaları çerçevesinde, izlediği sertlik yanlısı eylem ve politikalarda köklü bir değişiklik yapmış; “varlığı kabul edilmeyen, yok edilmesi gereken İsrail” anlayışından BM kararına uygun olarak iki devletli çözüm doğrultusunda İsrail ile müzakere edecek seviyeye ulaşmıştır (Ayhan, 2009, s. 113).

Arafat liderliğindeki FKÖ'nün diplomasi ve diyalog çabaları meyvesini vermiştir. Özgür ve bağımsız, tüm aktörler tarafından tanınan bir Filistin devleti amacına ulaşamamışsa da İsrail ile Madrid ve Oslo'da yürütülen barış görüşmeleri sonucunda 1993 yılında FKÖ, İsrail'i tanımış; İsrail de FKÖ'yü Filistinlilerin temsilcisi olarak kabul etmiştir (Ertosun, 2013, s. 179-182). Ancak barış görüşmeleri ve olumlu görünen havaya rağmen problemler çözülememiş, barış süreci her defasında sekteye uğramıştır. Kesin barışın tesis edilememesinden ötürü, Filistin devletinin uluslararası alanda tanınırlığı ve etkinliği sınırlı kalmıştır.

2.1.2.7. 2000'den Bugüne Filistin Sorununun Durumu

2000'li yılların başlangıcı, Filistin ile İsrail arasındaki sorunun ve çatışmaların derinleşmesi adına yeni bir süreci de beraberinde getirmiştir. Bu süreçte, İsrail'in baskın ve kural tanımaz şekilde tasarladığı stratejisinin, dünya kamuoyundan yeteri düzeyde eleştiri ve tepki ile karşılaşmamış olması nedeni ile Filistin'in yaşamış olduğu baskı, ambargo ve tehdit, 21. yüzyılın başı itibarıyla eskisinden çok daha tehlikeli bir hal almıştır.

21. yüzyıl ile başlayan süreçte, İsrail'in Filistin'e karşı olan saldırgan tutumu çerçevesinde yayılcı bir İsrail anlayışı ön plana çıkmıştır. Buna göre İsrail, Filistin

topraklarında bulunan alanlara kurduğu ve kurmayı planladığı yeni yerleşim birimleri ile birlikte Filistin topraklarında tam hakimiyet iddiasını, kendince, meşru hale getirmeye çalışmıştır. Her ne kadar 1970’li yıllar itibarıyla İsrail’in bu tutumuna, ABD başta olmak üzere birçok devlet karşı çıkmış olsa da 2008 yılı sonrasında İsrail’in giderek sertleşen saldırıları ve artan Yahudi yerleşim alanı faaliyetleri, herhangi bir tepki ya da eleştiri ile karşılaşmamıştır. Bu durum, İsrail’in faaliyetlerinin, kendi değerlendirmesine göre meşru olarak algılanmasına neden olmuştur (Efe, 2015, s. 66).

2008 yılı ile başlayan süreçte ise İsrail’in Filistin topraklarına doğru yönelttiği saldırılar incelendiğinde, İsrail’in söylem, strateji ve faaliyetlerinin kabuk değiştirdiği görölmüştür. Geçmiş yıllarda, kendisine doğrudan bir saldırı yapıldığını iddia eden İsrail, bu şekilde, nefsi müdafaa hakkına istinaden Filistin’e saldırılar düzenlemiştir. Fakat 21. yüzyıl, İsrail’in artık Hamas başta olmak üzere Filistin’de bulunan silahlı örgütlerin kendisine tehdit oluşturabileceği konusundaki bazı duyumlara istinaden Filistin’e yoğun saldırılar düzenlediği bir dönem haline gelmiştir (Bölme, 2009, s. 11). Bir başka deyişle İsrail, artık kendisine herhangi bir doğrudan saldırı söz konusu olmasa bile böyle bir durumun mümkün olabileceği konusundaki fikrine istinaden, “önleyici saldırı” (preventive strike) düzenlemeye çalışmakta; bunun için kendisine yeni bahaneler yaratmaktadır. Bu bahaneler sorgulanmadan da İsrail’in operasyonları sertleşmekte ve bir türlü engellenemeyecek bir noktaya erişmektedir.

İsrail’in zemini sağlam olmayan iddialar ile Filistin’e saldırıları, geçmiş yıllarda İsrail’in meşru müdafaa hakkını gözeten ülkelerin de tepkisini çekmiş; en ciddi etkiyi ise Filistin kanadı ve bazı Arap kesimlerinde yaratmıştır. Söz konusu taraflarca, geçmiş yıllarda İsrail ile bir masada oturarak barış görüşmeleri yapmanın bir seçenek olduğu süreçten, bu tür bir seçeneğin söz konusu olmadığı bir sürece gelindiği vurgulanmıştır. Ayrıca İsrail’e karşı nefret, en üst düzeye erişmiştir. Bu durum, İsrail’in imajının, geri dönölmez bir şekilde olumsuz ve nefret söylemleri ile birlikte anılır hale gelmesine yol açmıştır. Artık İsrail, Filistinliler için doğrudan doğruya, tartışmasız bir düşman ve katliamcı ülke olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Bölme, 2012, s. 8-11).

2000'li yıllar itibarıyla İsrail'in saldırgan tutumunun artmasına yol açan hususların en önemlisi ise 2012 yılında, BM'de alınan karardır. Bu karara göre Filistin, 29 Kasım 2012 tarihinde gerçekleştirilen oylamada 138 evet, 9 ret ve 41 çekimser oy kullanılması neticesinde, "BM'de üye olmayan gözlemci devlet" statüsü kazanmıştır (Zenginkuzucu, 2018, s. 24). Bu kararın alınmasında dikkati çeken husus, yüksek sayıda "evet" oyunun Filistin lehinde kullanılmış olmasıdır. İsrail için BM dahilinde, Filistin'in imajını olumlu hale getirecek nitelikteki bu tür bir karar, bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Çünkü İsrail, Filistin ile yaşanan çatışmada, uzun yıllar boyunca Filistin'i sürecin dışında tutmayı ve dünya genelinden izole etmeyi başarmıştır. Fakat BM'de 2012 tarihinde alınan karar, Filistin'in artık uluslararası alanda tanınır hale gelmesine yardımcı olmuştur. Esasında sembolik bir değeri olan bu statü ile Filistin'in BM kurumlarına ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne katılmasına da imkân tanınmıştır.

Yine de Aral, BM'nin Filistin'in lehine almış olduğu kararların uygulanması konusundaki genel duruma dair sorunların olduğunu belirtmektedir. Aral'a göre BM, İsrail'in Filistin toprakları üzerindeki hukuksuz uygulamalarını görüyor ve buna dair hukuki kararlar alıyor olsa da bu kararların uygulanması konusundaki yaptırımların yetersiz olması, İsrail'in saldırıları için bir bakıma, meşru bir zemin yaratmaktadır (Aral, 1998, s. 51). Benzer bir durum, 1988 yılında, BM'nin İsrail'in işgal odaklı faaliyetlerini kınadığı ve bu eylemlere derhal son verilmesinin istendiği kararı sırasında da yaşanmıştır. BM, söylem ve yazılı metin açısından Filistin konusunda son derece aktif hareket ediyor gibi gözükse de sürecin nihai bir noktaya vardırılmasını ve İsrail'e karşı gerekli yaptırımları yürürlüğe koymayı bir türlü başaramamıştır (Karaman, 1991, s. 200). Bu noktada, özellikle ABD'nin BMGK içindeki veto gücüne vurgu yapmak şarttır. ABD, İsrail'in kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte en az 44 kez İsrail'e karşı alınacak yaptırım kararlarını engellemiştir (Sarı Ertem, 2019a). Bu noktada, İsrail lobisinin ABD gibi bir dünya gücünün üzerinde ne denli etkili olabildiğini tekrar hatırlamak gerekir (Mearsheimer ve Walt, 2017).

Şüphesiz, Filistin – İsrail çatışmasında, İsrail'in endişesine sebep olan hadiselerden bir diğeri de Arap Baharı'nın Filistin üzerinde olumlu etki yaratması; Filistin'in Arap camiasından yoğun destek bulması ve bölgede, İsrail'in istemediği ve de istemeyeceği bir sosyopolitik durumun ortaya çıkmasıdır. Bu tür bir değişimi büyük bir endişe ile karşılayan İsrail, 2000'li yıllar itibarıyla askeri operasyonlarının dozunu artırmıştır. Bunlar arasında, 14 Kasım 2012 tarihinde gerçekleştirilen Bulut Sütunu ve 17 Temmuz 2014 tarihinde yapılan Koruyucu Hat Operasyonları önemli bir yer tutmaktadır. Çok sayıda sivilin hayatını kaybettiği bu operasyonlar, İsrail'in Filistin'i herhangi bir şekilde özgür, güçlü ve uluslararası siyasetin içerisinde etkili olarak görmek istemediğinin bir göstergesidir (Atmaca, 2017, s. 72).

Günümüzde yaşanan Filistin – İsrail çatışmasının tırmanmasındaki önemli unsurlardan birinin 2017 yılında, ABD eski Başkanı Donald Trump'ın dile getirdiği üzere, ABD'nin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanınması olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra ABD, İsrail büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşımıştır. Bu tür bir hamle, halihazırda, herhangi bir kalıcı çözümün bulunamadığı Filistin – İsrail sorunu için son derece tahrik edici bir davranış olmuştur. Söz konusu karar, Filistin ve bazı Arap ülkeleri tarafından kabul edilemez olarak değerlendirilmiş; Türkiye'nin başını çektiği birçok ülke, bu karara şiddetle karşı çıkmıştır (Çakır ve Okyay, 2019, s. 42). Yine de bu, İsrail'in, Filistin ile olan ilişkilerini daha da kötüye götürmekten alıkoymamıştır.

2.2. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA FİLİSTİN SORUNUNUN YERİ

2.2.1. Türk Dış Politikasının Genel Özellikleri

Türkiye'nin dış politika pratiği, ülkenin içerisinde bulunduğu coğrafyanın siyasi koşullarına göre şekillenen bir yapıya sahiptir. Saldırgan olmayan, aksine, barışçıl ve çözüm odaklı bir dış politika anlayışına sahip olan Türkiye, uluslararası ilişkilerdeki hususları zamana yayarak çözümü ve karşılaşılan olayların genel çerçevesine göre aksiyon almaya odaklıdır. Bu şekilde, Türk dış politikasının durağan ve büyük ölçüde iç siyasetin getirilerine uygun olarak hareket eden bir yapıya sahip olduğu

görülmektedir. Buna uygun olarak Türkiye'nin dönem dönem yaşanan gelişmeler karşısında tehdit olarak algıladığı çok sayıda unsur ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, Türk dış politikasının daha ziyade güvenlik endişelerine odaklı olarak şekillendiği ifade edilebilir (Erdağ, 2013, s. 64).

Güvenlik endişelerinin varlığı ile birlikte ortaya çıkan bir başka unsur, düşman kavramıdır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılı ile İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek devam eden süre göz önünde bulundurulduğunda, Türk dış politikasının bir düşman algısı üzerine kurgulandığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilanını ile birlikte başlayan ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında ivmesi azalsa dahi varlığını koruyan düşman tehdidi algısı, Türk dış politikasında, dost-düşman ayrımının keskin bir şekilde yapılmasına neden olmuştur. Dış düşmanların varlığına dair kalıcı inanç, söz konusu dış düşmanlara karşı her an hazırlıklı olunması gerektiği konusunda güçlü bir algı yaratmıştır (Okutan ve Ereker, 2005, s. 192-193). Özellikle Soğuk Savaş ve sonrasındaki süreçte, Türkiye'nin dış politika algısında, maceradan uzak, büyük ölçüde gerçekçi, Batı ile eşgüdümlü politikaların ön plana çıktığı görülmektedir. Söz konusu politikalar, Türkiye'nin, içerisinde bulunduğu coğrafya başta olmak üzere, uluslararası alanda etkili olacak nitelikte oluşturulmaya çalışılmıştır.

Son yıllara bakıldığında ise, Türk dış politikasında ticari operasyonların önemli bir yer tuttuğu gözlemlenmektedir. Bu şekilde Türkiye, ülkeler ile ilgili dış politika pratiklerini belirlerken, bu süreçte, kendisinin ekonomik kazanım ya da kayıplarını çok daha fazla göz önünde bulundurmaktadır. Bu tür bir davranış, Türk dış politikasında ticari unsurların siyasi unsurlar ile yer değiştirdiğini göstermektedir (Kutlay, 2012, s. 103-104).

Küresel siyaset dengelerinin ekonomi temelli olarak değişim göstermesinin de bu süreçte önemli bir etkisinin bulunduğu düşünülebilir. Özellikle büyük ölçekli aktörlerin süreci finansal unsurlar temelinde değerlendirme arzusunun Türk dış politikasının bu şekildeki dönüşümünde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Tüm bunlar, Türkiye'nin bilhassa 2000'li yıllarda pragmatik yönü ağır basan bir "ticaret devleti"

olarak anılmasına neden olmuştur (Kirişçi, 2009). Rosecrance'ın bu tanımı, dış politikada ticareti öncelikli hale getiren, ticari ilişkileri önemli bir dış politika aracı haline getiren devletler için kullanılmaktadır (Rosecrance, 1986).

Türkiye'nin ekonomi temelli dış politika algısının şekillenmesi hususunda, Ortadoğu'da yaşanan çatışmaların ve Arap Baharı ile ortaya çıkan yeni ve karmaşık düzenin itidalli bir şekilde değerlendirilmesine çalışılmasının da etkisi bulunmaktadır. Buna göre Türkiye, Arap Baharı ile birlikte kalıcı barış düzeninin inşa edilmesini arzu ettiği Ortadoğu ve Körfez ülkeleri nazarında, bu ülkelerin finansal zenginliklerini bir ticari unsur olarak değerlendirmek sureti ile konuya yaklaşmıştır. Ortadoğu ve Körfez ülkelerinin de arabulucu ve uzlaştırıcı rolü ile birlikte Türkiye'nin güvenilir bir ortak olduğuna inançları neticesinde, ticari ilişkileri geliştirmek öncelikleri olmuştur (Akıllı, 2012, s. 43-44). Bu görüntü, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde, geçmişte çok fazla odaklanmadığı bölgeleri ve ülkeleri de değerlendirmeye aldığı; bu vesile ile de dış politikada bir kimlik değişimi yaşadığını göstermektedir.

Türkiye'nin bir arabulucu şeklinde algılanması konusunda önemli katkısı olan hususların başında ise güçlü bir şekilde odaklandığı “yumuşak güç” kavramı gelmektedir. Türkiye, müttefik devletler dışında, birçok Batılı ülkenin de göz ardı ettiği diğer ülkelerle ılımlı ilişkiler kurmak sureti ile ülke imajını olumlu bir şekilde konumlandırma hususunda, geçmiş yıllara nazaran çok daha başarılı bir şekilde hareket etmektedir. Özellikle de Ortadoğu bölgesi için çözüm odaklı ve sorunlardan uzak durmaya çalışan bir yaklaşımının bulunması, Türk dış politikasının hem kendi çıkarları için yumuşak gücü dış politikasının temeline yerleştirdiğini hem de uluslararası anlamda barış ve işbirliği odaklı düşündüğünü göstermektedir (Çavuş, 2012, s. 28-29). Arap Baharı ve özellikle de Suriye iç savaşının yarattığı çatışmacı atmosfer zaman zaman Türkiye'nin sert güç imkanlarını ön plana çıkarsa da genel çizgi itibarıyla ülkenin 2000'li yıllarda “yumuşak güç” kapasitesini artırmaya dayalı bir bölge politikası izlediği söylenebilir.

2.2.2. Türk Dış Politikasını Etkileyen Faktörler

2.2.2.1. Güvenlik – NATO Üyeliği

Güvenlik unsuru, Türk dış politikasının düşünmekten hiçbir zaman geri durmadığı en önemli husustur. Bulunduğu bölgenin şartları dışında, uluslararası alandaki konumu da düşünüldüğünde, Türkiye'nin güvenlik endişeleri içerisinde olması son derece doğaldır. Ortadoğu, Balkanlar, Kafkaslar, Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinin çevrelediği Türkiye, sayılan tüm bu bölgelerde yaşanan çatışma, gerginlik ve anlaşmazlıkların kaçınılmaz olarak merkezinde bulunmaktadır. Söz konusu bölgelerde yaşanan tüm gelişmeler, Türkiye'nin güvenlik endişelerinin ön plana çıkarılması adına son derece kritiktir (Oran, 2009, s. 25-26).

Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası güvenlik anlayışında, sadece askerî anlamdaki güvenlik hususları ön plana çıkmamaktadır. Türkiye aynı zamanda özellikle bölgesel anlamda yaşanan sorunların yaratmış olduğu güvenlik endişelerinin sosyal boyutlarına odaklanmak ve Türkiye'deki toplumsal yaşamın bölgesel çalkantılardan uzak kalmasına çalışmak zorundadır. Bu durum, Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası güvenlik hususlarına dair son derece hassas bir değerlendirme mekanizmasının bulunduğunu göstermektedir (Baç, 2001, s. 183-184). Başka bir açıdan ele alındığında, Türkiye için güvenlik hususu, devletin en üst kademesinden toplumun tüm fertlerine kadar hassasiyet ve detayla ele alınan bir konu olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin çevresinde, özellikle Ortadoğu bölgesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden bu yana süre gelen terör temelli eylem ve çatışmalar, Türkiye'nin özellikle bölgesel güvenlik unsurlarına çok daha fazla odaklanmasına yol açmıştır. Hatta Türkiye, terörün bölgedeki yayılcı stratejilerine karşı koymak adına bireysel sorumluluklar alma çabası da göstermektedir. Dış politikadaki güvenlik endişelerinin neticesinde doğal bir refleks olarak algılanabilecek olan bu durum, ABD'nin uzun yıllardır Ortadoğu'da yürüttüğü siyasi ve askeri politikaların da etkisi ile sekteye uğramaktadır (Oğuzlu, 2013, s. 228-229).

Türkiye'nin NATO üyeliğinin, Ortadoğu başta olmak üzere, birçok farklı bölgede, güvenlik endişelerinin şekillenmesinde önemli etkisinin bulunduğu gözlemlenmektedir. NATO'nun yönlendiricisi konumunda olan ABD, NATO üyelerinin bölgesel ve uluslararası güvenlik algılamalarının yönlendirilmesi konusunda son derece etkili olmaktadır. Türkiye açısından da benzer bir durum söz konusudur. Türkiye, ABD ve NATO eşgüdümlü bir güvenlik stratejisi belirleme eğilimlerine sahiptir. Bu eğilimler, Türkiye'nin güvenlik konusundaki görüşlerinin Batılı ülkelere paralel bir politikalar silsilesine dayanmasına neden olmaktadır (Sümer, 2010, s. 80).

2.2.2.2. Siyasal Strateji – Çok Boyutluluk

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri itibarıyla ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonraki süreçte Türk dış politikasındaki stratejinin temelinde, sınırları korumaya odaklı bir bakış açısının yer aldığını söylemek mümkündür. Özellikle de cumhuriyetin ilanının hemen ardından, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde ve vizyonuna bağlı olarak gerçekleştirilen dış politika hamlelerinin temelinde, “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” felsefesinin yer aldığını söylemek mümkündür. Mevcut statükonun korunmasına odaklı bir dış politika stratejisi belirlemeyi ilke edinen Türkiye, bu şekilde, Batı ile nitelikli ve konsensüse dayalı ilişkiler kurma eğiliminde olan bir ülke kimliğini benimsemiştir. Batının yarattığı statüko, Türkiye'nin mevcut statüko anlayışı ile de uyumludur (Okutan ve Ereker, 2005, s. 197).

Türkiye'nin dış politikasında yer alan denge siyaseti, Türkiye'nin hep arzusu olan bölgesel liderlik ve söz sahibi ülke planlamalarının zaman zaman geri planda kalmasına neden olmuştur. Türkiye, bölgesel ya da küresel liderlik konusunda, Batının, özellikle de ABD'nin sahip olduğu gücü, büyük ölçüde kabullenmek, ancak bu esnada kendi çıkarlarını da gözetmek durumundadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden Türkiye'ye miras kalan bölgesel siyasi sorunlar, Türkiye'nin bu sorunları çözmek adına özellikle büyük güçlerin desteğini almasını gerektirmektedir. Söz konusu destek için de Türkiye'nin en önemli dayanağı, Batı ile olan yakın ilişkileridir (Koçer, 2006, s. 139).

Kuruluş yıllarında, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi kimliğinin ve yaklaşımlarının Batılı emperyalist güçlere direniş gösterme üzerine kurulduğu görülmüştür. Bu durum, Türklerin var olma mücadelesi içerisinde, dönemin şartları gereği olması gerekeni ortaya koymaktadır. Fakat zaman içerisinde Türkiye'nin uluslararası konjonktürü son derece yakından takip ederek, ülkeleri emperyalist olup olmamak bazında ayırt etmeden, Batılı ülkeler ile de yakın ilişkiler kurmaya çabaladığı görülmektedir. Türkiye, zaman içerisinde, uluslararası sistemin baskın yapısına uyum göstermeyi tercih etmiştir (Oran, 1996, s. 355).

Bununla beraber, Türkiye'nin uluslararası sistem içerisinde kendi kimliğini kabul ettirme adına zaman zaman yalnız başına zaman zaman da değişen ittifak ilişkileri içinde hareket etmek zorunda kaldığı da görülmektedir. Türkiye'nin dış politikada mücadele etmiş olduğu birçok husus, ülkenin kendisine her bir konu için farklı müttefikler bulmasını zorunlu hale getirmiştir. Kıbrıs sorunu, Yunanistan ve Ermenistan ile yaşanan siyasi çekişmeler ve Ortadoğu'daki yoğun çatışmalar, Türkiye'nin dış politikası için kendisine fazla sayıda müttefik bularak, çok boyutlu ve çok aktörlü bir strateji belirlemesini zorunlu hale getirmiştir (Güder ve Mercan, 2012, s. 59).

2000'li yıllara gelindiğinde ise, Türk dış politikasında daha ziyade güvenlik ve mevcudiyetini devam ettirme çabasından kaynaklanan, Batı ve NATO temelli yaklaşımın görece azaldığı; Türkiye'nin dünya siyasetinde ve özellikle de kendi bölgesinde daha dinamik bir dış politika anlayışı geliştirdiği görülmüştür. Daha önceki yıllarda da denemeleri görülen bu anlayış, ancak 2000'li yıllarda kendini iyiden iyiye hissettirebilmiştir. Burada Türkiye'nin dış politikada herhangi bir ülkeye siyasi, ekonomik veya askeri anlamda duyduğu bağımlılığı azaltmak hedeflenmektedir. Ortadoğu, Balkanlar, Afrika gibi yakın çevre ve Latin Amerika gibi uzak bölgeler de Batı ve ABD eksenli sürdürülen dış politikanın yeni yönelim ve açılım alanları olarak öne çıkmıştır (Güder ve Mercan, 2012, s. 59).

2.2.2.3. Ekonomik Güç – Ticaret Devleti

Ekonominin Türk dış politikası üzerindeki etkisini her dönemde görmek mümkündür. Ancak Soğuk Savaş sonrası artan ekonomik ilişkiler, özellikle 2000’li yıllarda dış politikanın ana şekillendirici unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Daha önceki yıllarda da ülkede yaşanan ekonomik problemler, Türkiye’yi para bulma düşüncesiyle borç alabileceği ülkelere yönlendirmiştir. Mevcut ekonomi düzeninin kurucuları olarak Batının IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlarına yönelme, Türkiye’yi dışa bağımlı bir duruma sokmuş, iç ve dış politikada Batı yanlısı politikaların doğrudan veya dolaylı etkisini beraberinde getirmiştir (Koçer, 2006, s. 140).

Türk dış politikasında Atatürk döneminden itibaren uygulanagelen Batıcılık ve statükoculuk anlayışının 2000’li yıllara kadar finansal yardımlar aracılığıyla ekonomiyle de desteklendiği görülebilir. Soğuk Savaş süresince zaman zaman özellikle 1950’li yıllarda ve 1980’lerin sonlarında, her ne kadar bölgesel lider olma düşüncesi hâkim olsa da Batılı müttefiklerle, realist bakış açısıyla şekillenerek devam eden siyasi ve ekonomik ilişkiler, bağımsız dış politika oluşumuna müsaade etmemiştir. Bu çerçevede, Türkiye politikalarında Batılı ortaklarıyla uyumsuz hareket edememiş; etmek istediğinde bunun etkisi ağır olmuş, Batılı ülkelerle ilişkiler sekteye uğramıştır. Burada, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı örnek olarak verilebilir. Millî çıkarlar düşüncesiyle hareket etmeyi deneyen Türkiye, bununla ilgili olarak ABD ve dolayısıyla BM’nin desteğini alamamış; Kıbrıs konusunda uluslararası alanda yalnız bırakılmıştır (Oran, 2009, s. 30). Kuzey Kıbrıs’ın halihazırda sadece Türkiye tarafından tanınıyor olması, Türkiye’nin bu konuda yalnızlığının devam ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Kıbrıs sorunu sonrasında ortaya çıkan durum, Batılı müttefiklerle olan ilişkilerin sorgulanmasına yol açmış; Batıya bu denli bağımlılığın olumsuz sonuçlar doğurabileceği görülerek ekonomide alternatiflere yönelimi artırmıştır. Bu süreç, paralelinde dış politikada da benzer bir durum meydana getirmiştir. Ekonomik

büyüme düşüncesiyle 1980’li yılların sonuna doğru bölge ülkeleri ile, özellikle de Ortadoğu ülkeleri ile ekonomik ilişkilerde yeni bir dönem başlatılmıştır. Ekonomik olarak büyüyen Türkiye’nin dış politikada da görece bağımsız politikalar uygulayabilmesinin önü açılmıştır.

Ekonomik işbirliklerinin artırılması ve çeşitlendirilmesi, ayrıca küresel veya bölgesel çapta yaşanabilecek olumsuz durumların ülkeye etkilerinin hafifletilmesine de yardımcı olmaktadır. Örneğin, 2008’de yaşanan ABD kaynaklı küresel finans krizinde, Türkiye’nin ABD ve AB ülkeleri ile olan ekonomik ilişkileri daha da azalmıştır. Ancak Ortadoğu ülkeleri ile tesis edilen ilişkiler sayesinde krizin Türkiye üzerindeki etkisinin Batıya bağımlı Türkiye’den daha az olduğu açıktır (Şahin, 2010, s. 18).

1990 öncesi başlayan ekonomik bağımsızlık yönelimi ve dolaylı olarak görece dış politika bağımsızlığı, 2000’li yıllarda daha aktif bir uygulama alanı bulmuştur. Türkiye, artık bölgesinde bir “ticaret devleti” olarak değerlendirilmiş; bu yolda ilerleme kararlılığı çerçevesinde, çevre ülke pazarları başta olmak üzere, çok çeşitli uluslararası pazarlara erişim hiç olmadığı kadar önem kazanmıştır. Türk dış politikasının bir odaklı yerine çok boyutlu hale dönüşmesini teşvik eden ticaret devleti kavramı, sonuçta da dış politikada bağımsızlığı daha da güçlendirmiştir (Kutlay, 2012, s. 104).

Türkiye’nin Batıcılıktan çok yönlülüğe doğru evrilmesi ve artan ekonomik gücü sayesinde dış politikada da elinin güçlendiği görülmüştür. Bu çerçevede, ekonominin de uluslararası ilişkilerde bir araç olarak kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Ekonomik gelişmeyle birlikte Türkiye, bölgesinde ve küresel politikalarda daha aktif bir tutum edinebilmiştir. Dış politikada gitgide daha fazla yer bulan ekonomi unsuru, Türkiye’nin askeri veya siyasi gücünü kullanmadan elde ettiği “etkileme gücü” olarak özetlenebilecek yumuşak gücünü de artırmıştır (Çavuş, 2012, s. 26). Türkiye’nin, özellikle Ortadoğu ve Balkanlarda yumuşak güç kullanımında başarılı olduğu söylenebilir. Bunda, bölge ülkeleriyle geliştirilen ekonomik ilişkiler dışında tarihsel ve kültürel bağlar da belirleyici olmuştur.

2.2.2.4. Coğrafi Konum - Komşularla Sıfır Sorun

Türkiye, Avrupa, Asya ve Afrika'nın birbirine en yakın olduğu, eski dünya olarak tabir edilen toprakların ortasındadır. Bu topraklar, tarih boyunca çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış, farklı kültür ve medeniyetlerden gelen milletlere yurt olmuştur. Bu nedenle de tarih boyunca birçok problem, kriz ve hatta savaş görmüştür. Tarihsel bu mirasın etkileri günümüzde de sürmektedir. Bölgenin sorunlu ve krize açık durumu, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuruluşundan bu yana her anlamda etkilemiş, bölgesel ve küresel konuların merkezinde kalması nedeniyle iç ve dış politika buna göre şekillendirilmiştir. Hareket etme kabiliyetini kısıtlayan ve problemlerden olabildiğince uzak durmayı gerektiren bu şartlar altında Türkiye, kuruluşundan 2000'li yıllara kadar bölge ülkeleri ile mesafeli bir ilişkiyi korumaya çalışmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte ve sonraki yıllarda Avrupa'da görülen faşizmin etkisiyle aktif tarafsızlık politikası takip edilmiştir. Komşu Sovyetler Birliği'nin de bir tehdit olarak algılanması bu tarafsızlık politikasına etki etmiştir (Bıyıklı, 2008, s. 39). İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise konjonktür gereği tarafsızlık politikası terk edilmiş; ABD ve Sovyet Rusya'nın egemen olduğu iki kutuplu Soğuk Savaş dönemi sonuna kadar Türk dış politikasının Batı ekseninde şekillendiği görülmüştür. Sovyet tehdidi öne sürülerek ABD'ye yakınlaşmış, Kore Savaşı'na asker gönderilmiş, güvenlik garantisi elde etmek için NATO'ya üye olunmuş, ABD'den Marshall yardımları kapsamında finansal destek alınmıştır. Coğrafyasının Türkiye'yi kısıtladığı ve isteği dışında bu tür eylemlere sürüklediği tezi genel kabul görse de Türkiye'nin jeopolitik konumundan çıkar sağladığı yönünde yorumlar da gelmiştir (Bulut, 2008, s. 41-42).

Kanaatimizce Türkiye coğrafi konumu nedeniyle zaman zaman fayda sağlamış, zaman zaman da zarar görmüştür. Bu durum, ülkenin jeopolitik önemini yeterince kullanamamasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, bu önemin farkında olan uluslararası güçlerin biçtiği politikalar da Türkiye'nin dış politika kabiliyetini oldukça kısıtlamaktadır. Çünkü bu politikalar tek yanlı olup, genelde Türkiye'nin aleyhine cereyan etmektedir. Bu gözle bakıldığında, Akdeniz havzası, Ortadoğu,

Balkanlar ve Kafkaslara yönelik uluslararası politikalarda Türkiye, merkezde kalmaya devam edecektir. Özellikle 2000'lerde büyük aktörlerin uyguladığı politikalar kadar Türkiye'nin kendi belirlediği politikalar da belirleyici olmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, Türk dış politikasının coğrafi konumundan bağımsız düşünülmemeyeceği söylenebilir (Oran, 2009, s. 24).

Türkiye, son dönemde siyasal stratejisini bağımsız kurabilmek ve ekonomik işbirliklerini çeşitlendirmek adına Ortadoğu ve Balkanlar başta olmak üzere bölge ülkeleriyle yakın ilişki kurma arzusundadır. Ancak bölgede yaşanan krizler ve komşu ülkelerle bir türlü aşılamayan problemler, Türkiye'nin önüne büyük bir engel olarak çıkmaktadır. Tarihsel olarak sürdürdüğü barışçıl politika uyarınca bölgesel anlamda özellikle de komşu ülkelerle yaşanan sorunların bertaraf edilmesi gayesiyle "komşularla sıfır sorun" stratejisi benimsenmiştir. Söz konusu strateji ile Türkiye'nin uğraşması gereken mevcut problemlerin ortadan kaldırılması ve bu sayede bölge ülkeleriyle daha sağlıklı siyasi, ekonomik ve ticari işbirliklerinin mümkün kılınması hedeflenmiştir. Bu yöntemle, ayrıca, bölgede merkez ve sözü geçer bir ülke durumuna yükselme öngörülmüştür. Bölge ülkeleri arasında, örneğin Balkanlar'da ve İsrail ile Suriye arasında, arabuluculuk rolü üstlenilerek bölgesel uyuşmazlıkların çözümüne de katkı sağlanması, bu doğrultuda yapılan faaliyetlerdendir (Oğuzlu, 2012, s. 47).

Türk dış politikasını etkileyen faktörler birlikte değerlendirildiğinde, halen istenilen seviyede ülke çıkarları doğrultusunda Batıdan bağımsız politika yürütülebildiğini söylemek mümkün değildir. Son dönemde uygulanan komşularla sıfır sorun, arabuluculuk, yumuşak güç, ticaret devleti, çok boyutluluk gibi stratejilerin dış politika yapım sürecine önemli oranda katkı sağladığı yadsınamaz bir gerçektir. Bununla birlikte, söz konusu stratejilerin yetersiz kaldığı veya uygulamada başarısız olduğu da düşünülebilir (Kamel, 2009, s. 153). Sahip olduğu ekonomik güç ile bulunduğu jeopolitik konumun yarattığı potansiyeli en iyi şekilde kullanmak suretiyle, Türkiye'nin siyasal stratejisini bağımsız kurgulaması söz konusu olabilecektir.

2.2.3. AK Parti'nin Arap Coğrafyası ve Müslüman Ülkelerle İlişkileri

AK Parti, iktidara gelmesinin hemen başında, dış politika hedefleri içerisinde, Ortadoğu ülkelerine ve Müslüman toplumlara önemli bir yer ayırmıştır. Bunun temel nedeni, AK Parti'nin muhafazakâr söylemlerinin sadece yurt içinde değil, aynı zamanda, yurt dışındaki kesimleri de kendisine çekmek adına kullanmış olmasıdır.

Türk dış politikası dahilinde, AK Parti döneminde, Ortadoğu ve Müslüman toplumlar adına en yoğun faaliyetlerin yürütüldüğü dönem, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın yanı sıra, Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanlığı görevini üstlendiği dönemdir. Davutoğlu, Dışişleri Bakanı olduğu dönemde, Türkiye'nin dış politika karar alma mekanizmasının temelini oluşturmuş ve bu şekilde de Ortadoğu politikaları içerisinde, yoğun bir şekilde, Filistin politikalarına yer vermiştir. Bölgede yer alan Müslüman Arap toplumlarla yakın ilişkiler kurmaya çalışan Türk dış politikası yaklaşımı, yine aynı dönemde, 2009 yılı sonrasında yaşanan Arap Baharı etkisini de göz önünde bulundurarak yatıştırıcı bir görüşü ön plana çıkarmıştır (Davutoğlu, 2001, s. 414-415).

Genel olarak bakıldığında, Türkiye'nin Ortadoğu konusundaki yeni ve aktif politikaları, uzun yıllar boyunca Batı yanlısı ya da Batı odaklı bir dış politika belirleyen Türkiye'nin bölgedeki imajı açısından da ciddi ölçekli bir dönüşüm ve pozitif bir algı oluşumu anlamı taşımaktadır (Yıldırım, 2014, s. 71). Bu durumun ortaya çıkışında, Türkiye'nin özellikle Filistin konusunda, son derece yoğun bir şekilde ortaya çıkan söylem ve davranışlarının önemli etkileri olmuştur. Bir bakıma Türkiye'nin Ortadoğu'daki imajı, Filistin hususunda atılan adımlar ve diğer Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkeler ile gelişen ilişkileri neticesinde pozitif olarak algılanmaya başlamıştır.

Türkiye için Filistin temelinde, Ortadoğu'da kalıcı ve istikrarlı bir barış ortamının yakalanması adına önem arz eden hususlardan birisi de Ortadoğu'nun sahip olduğu büyük ve etkin ticari alan kimliğidir. Bu bölgede, Filistin sorununa çözüm bulabilmenin yanı sıra, birbirleri ile iletişimleri olmayan ülkelerin bir araya

getirilmesinin mümkün kılınmasının, Türkiye'nin Ortadoğu'daki pazara güçlü bir şekilde giriş yapmasını sağlayacağına dair stratejik yaklaşımlar söz konusu olmuştur (Gümüş, 2013, s. 81). Bu noktada, Türk dış politikasının Ortadoğu stratejisinde Filistin'i birleştirici bir unsur olarak gördüğü anlaşılmaktadır. AK Parti hükümetleri döneminde, böylelikle Filistin, Türkiye'nin Ortadoğu'daki pozitif kimliğinin yansıması adına değerli bir faktör olarak algılanmıştır.

Ortadoğu'da Filistin konusunda olası bir çözüm açısından kritik başka bir faktör, Türkiye'nin bölgedeki diğer güçlü ülkeler ile olan ve gelişime ihtiyaç duyan ilişkileridir. Bu gelişim, Türkiye'nin bölgedeki rolünün kabul edilebilirliği açısından da önem arz etmektedir. Ortadoğu'da, özellikle Arap Baharı sonrasında yaşanan dönüşüm ve İsrail'in geniş çevrelerce bir tehdit olarak algılanması durumu, Türkiye'nin İran gibi ülkeler ile doğrudan ve yakın ilişkiler kurmasını zorunlu hale getirmektedir. AK Parti hükümetleri döneminde, Türkiye'nin bu konuda değerli bulunduğu husus, İran ile mutlak olarak birlik ve bütünlüğe dayalı bir dış politika etkileşiminin sağlanmasıdır (Akbaş ve Baş, 2013, s. 38). Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin, Ortadoğu'da kalıcı bir barış ve Filistin meselesinin kalıcı anlamda çözüme kavuşturulması adına, İran gibi bölgesel güçlerin yardımına ihtiyaç duyduğu da anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin Arap Baharı döneminde, Ortadoğu ile ilgili bakış açısında öne çıkan husus, ABD'nin görüşlerine paralel olarak baskıcı rejimlerin ve liderlerin değiştirilmesi yönünde olmuştur. Buna göre Türkiye, süreci ele alırken, üst düzeyden de yapılan açıklamalarda, Arap Baharı ile Ortadoğu'daki tek adam rejimlerinin değişerek, gerçek bir demokrasi rejiminin inşası konusunda adımlar atılması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. Türk dış politikasında bu süreçte belirli bir oranda yaşanan değişim ve dönüşüm, Türkiye'nin bölgedeki tartışmaları daha yumuşak bir söylem ile dile getirme konusundaki eğiliminde ortaya çıkmaktadır. Buna göre Türkiye, Arap Baharı'nın yarattığı tahribatın giderilmesi adına, ılımlı bir yaklaşımla, kapsayıcı ve yönlendirici bir devlet olma arzusunu taşımıştır (Efegil, 2016, s. 49-50).

Arap Baharı sürecinde, Türkiye'nin dış politika anlamında olumlu bir tesir etme isteğine paralel olarak ABD'nin de bu durumu destekleme eğilimi, Türkiye'nin Arap Baharı sonrasında, Ortadoğu'ya ılımlı bir İslami bakış açısı ile yaklaşmasına yardımcı olmuştur. Fakat ABD, bölgede, Türkiye'nin doğrudan liderlik üstlenecek türden bir kimliğinin bulunmasını hoş karşılamamıştır. Bu nedenle de ABD ve Türkiye'nin Ortadoğu üzerinde birbirine yakın çıkarları söz konusu olsa da Türkiye'nin lider olma arzusu, iki müttefikin birbirlerine karşı mesafeli yaklaştıkları bir döneme girilmesine neden olmuştur (Ekşi, 2016, s. 46-49). Bu görüntü, Türkiye'nin Ortadoğu'daki yaklaşımlarının, Batılı devletlerin görüşleri ile sınırlı olmadığını ve kendi uygulamalarına bağlı olarak gelişebileceğinin göstergesidir.

Bir başka açıdan bakıldığında, Türkiye'nin Ortadoğu politikalarının Batılı araştırmacılar ve bazı siyasiler tarafından eleştirel bir gözle değerlendirildiği görülmektedir. Söz konusu kesimlere göre Türkiye, konjonktürel olarak gelişen süreçlerden hızlı bir şekilde etkilenerek karar değişiklikleri yaşarken, İran çok daha istikrarlı bir duruş sergilemektedir. Türkiye'nin Ortadoğu'da daha güçlü bir duruş sergileyebilecek bir ülke olduğuna inanan söz konusu kesimler, bu açıdan, Türkiye'nin daha istikrarlı bir bakış açısı ile süreci değerlendirerek ele alması gerektiğini dile getirmektedirler (Oğuzlu, 2012, 48-49). Bu eleştiri, aslında, Türkiye'nin Ortadoğu politikaları konusunda, halen istikrarlı bir yapının kurulmadığı konusundaki yaklaşım dahilinde de değerlendirilebilir. Türkiye, Ortadoğu'dan beklentisi ile vaat ettikleri arasında dengeli bir yapı oluşturamamakla eleştirilirken, İran'ın Türkiye'ye karşı daha net ve etkili bir rakip olarak gösterilmesi, Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolü için bir engel olarak algılanabilir.

Türkiye'nin Ortadoğu politikası ile ilgili bir başka bir önemli husus ise, sınır güvenliğini korumak adına, Suriye ve Irak'ın kuzeyinde gerçekleştirmiş olduğu askeri operasyonlardır. Bu operasyonlar, Ortadoğu'da, Türkiye'nin imajının saldırgan bir ülke olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Her ne kadar, Türkiye, kendi sınırlarını koruma konusunda adımlar atmış olsa da bu adımlar, Ortadoğu'nun halihazırda gergin olan ortamının daha fazla gerginlik ile karşı karşıya kalmasına yol açmış ve Türkiye'nin dışarıdan görünümünü de olumsuz hale getirmiştir (Eren, 2021,

s. 19-21). Ortadoğu'da, Türkiye'ye dair bu görüşler, Arap Baharı neticesinde baskıcı rejimlerden kurtulmak ve daha demokratik bir yapı içerisinde siyasi varlığını sürdürmek isteyen Ortadoğulu ülkelerin yaklaşımlarını samimiyetsiz göstermektedir. Türkiye'nin terör ve özellikle IŞİD gibi tehlikeli örgütlere karşı mücadele ettiği bir dönemde, Ortadoğu'da destek yerine eleştiriler ile karşılaşması, bölgedeki başarısız siyasi algılamaların da bir göstergesidir.

2.2.4. Türk Dış Politikasında Filistin Sorununa Bakış

Filistin; Türk halkı ve devleti için, tüm ideolojilerin üstünde yer alan, vazgeçilmesi imkânsız bir dava niteliğindedir (Sarı Ertem, 2019b). Türkiye'de Filistin sorununa genel olarak İslam kimliği çerçevesinden bakıldığı düşünülebilir. Özellikle de çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede, insanların ve dolayısıyla da yönetimlerin böyle bir konuda dini hassasiyetleri göz ardı etmesi düşünülemez. Bu çerçevede, Türkiye'nin Filistin'e bakışının ilk aşamada stratejik, güvenlik veya realizm perspektifinden ziyade Mescid-i Aksa'nın merkezinde yer aldığı Kudüs'ün durumu üzerinden şekillendiğini söylemek yanlış olmaz. Her ne kadar yönetime gelen hükümetlerin Filistin ve diğer dış politika konularına yönelik söylem ve eylemlerinde dini referansların varlığı farklılaşsa da dış politikada genel olarak İslami değerlerle çatışmayan bir siyaset anlayışının tercih edildiği görülmektedir. Aynı şekilde, Filistin özelinde bu siyaset anlayışının dini sebeplerine tarihsel nedenleri de eklemek mümkündür. Türkiye'nin Filistin politikasının temel özellikleri genel olarak İsrail'in BM tarafından da kabul gören 1967 sınırlarına geri çekilmesi, Doğu Kudüs'ün başkent olacağı Filistin'in meşru bir devlet olarak tanınması ve Kudüs'ün statüsü ve Kudüs'teki dini değerlerin bozulmadan korunması şeklinde sıralanabilir. Söz konusu taleplerin diğer birçok devlet ve BM nezdinde de kabul gördüğü ifade edilebilir (Ertosun, 2011, s. 71).

Öte yandan, Türkiye'nin Filistin sorununda ilk siyasal desteğini, temelleri Arap Birliği zirvesinde atılan ve resmen 1964 yılında hayat bulan FKÖ'nün kuruluşuna kadar götürebiliriz. İsrail'in kuruluşundan bu yana yönetimsiz gibi gözükten Filistin'in FKÖ ile birlikte siyasal bir kimliğe kavuştuğu söylenebilir. Zira, FKÖ'nün

daha sonra BM ve Türkiye dahil birçok devlet tarafından Filistin'in temsilcisi olduğu kabul edilmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye de 1970'li yıllarda FKÖ ile iletişim kurmuştur. Bununla birlikte, FKÖ'nün çeşitli eylemleri, Türkiye ile Kürt meselesi, güvenlik, terör gibi birçok konuda ayrı düşmesi ve Türkiye aleyhine hareket etmesi nedeniyle Türkiye, FKÖ'ye uzak durmaya başlamış, Filistin sorununda aktif adım atmaktan geri durmuştur (Ertosun, 2013, s. 61-62).

Daha sonra ise Turgut Özal, FKÖ lideri Arafat'ın 1986 yılında Türkiye'yi ziyareti sırasında, FKÖ ve Filistin davasına, kendi kaderini tâyin (self determinasyon) hakkı temelinde destek vermeyi vadedmiştir. Bu yaklaşım, Türkiye'de, Özal'ın, Ortadoğu'da bir açılım politikası izlediği konusunda görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tür bir yaklaşım, aynı zamanda, Türkiye'nin bölgedeki ılımlı politikalarının da ilk adımı olarak değerlendirilmiştir. Zira, Özal yaptığı konuşmada İsrail'i eleştirmiş, ancak sert söylemlerde bulunmamıştır (Cankara, 2018, s. 240).

Filistin'e verilen destekle birlikte, İsrail ile olan siyasi ilişkilerin korunması da önemli görülmüş, bu yönde önlemler alınmıştır. Bu durumun Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde izlenen barışçıl tutumundan ileri geldiği de savunulabilir. Çünkü sadece İsrail ile değil tüm bölge ülkeleri ile barışçıl bir siyaset güdülmeye çalışılmıştır. Bu husus, özellikle 2000'li yıllarda daha da ön plana çıkmıştır. Bu süre zarfında, Türkiye'nin İsrail'de zaman zaman iktidara gelen aşırılık yanlısı yönetimlerle çatıştığı görülmektedir. Filistin konusu, bu çatışmaların ana omurgasını oluşturmaktadır. Bu çatışmaların da Türkiye üzerinde baskı yaratarak Filistin'e daha fazla destek vermesine neden olduğu anlaşılmaktadır (Ertosun, 2011, s. 82).

Türkiye, kuruluşundan bu yana, barışçıl tutumunu genelde korumayı başarmıştır. Çatışma veya savaş yerine uluslararası sorunların diplomatik yoldan ve diyalog ile çözülmesi yönünde irade koymuştur. Bu minvalde, Filistin sorununun çözülebilmesi için FKÖ'ye gösterdiği önemi İsrail'e de göstermiştir. Dış politikasını iki tarafın müdahil olmadığı hiçbir çözümün yeterli ve kalıcı olmayacağı düşüncesiyle şekillendirmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin politikası Filistin'in İsrail dahil uluslararası alanda bağımsız tam bir devlet olarak tanınması ve FKÖ'nün muhatap

kabul edilmesi şeklinde vücut bulmuştur. Türkiye, uluslararası platformlarda Filistin'e desteğini bu şekilde göstermiştir (Akgün, 2015, s. 2).

Türkiye, Filistin'in varlığını sürdürmesi adına, bu ülkenin desteklenmesi konusunda, ulusal bazdaki tüm yardım kuruluşlarının faaliyetlerini seferber etmiştir. Bu desteğin temelinde maddi yardımlar yer almıştır. Bu şekilde, insani yardım ve Filistin'in altyapı yatırımlarının kolaylaştırılması adına çeşitli adımlar atılmıştır. Filistin'in güçlendirilmesi konusunda kararlı olan Türkiye, İsrail'in saldırılarının yaraladığı ve uluslararası kamuoyunun yeterince odaklanmadığı Filistin'in sorunlarının büyük ölçüde çözümü adına çaba göstermiştir. Her ne kadar Filistin'in öncelikle siyasi anlamda güçlü olması konusunda öncelikleri bulursa da Türkiye, Filistinlilerin, içerisinde yaşamış olduğu olumsuz şartların ekseninden kurtulması adına da ciddi bir çaba sarf etmiştir (Merley, 2010, s. 18-21).

Öte yandan Türkiye, Filistin'i destekleme konusunda, paramiliter kanadı bulunması sebebiyle ABD ve AB'nin terör örgütü ilan ettiği Hamas'ın Filistin Parlamentosunda yer alan siyasi kanadı ile olumlu ilişkiler geliştirmeyi kararlaştırmıştır. AK Parti hükümetleri döneminde gerçekleştirilen bu eylem, her ne kadar uluslararası kamuoyunun belirli bir kesimi tarafından eleştirilse de Türkiye'nin Hamas'ı sürecin içine katma çabası, Filistin-İsrail sorununu çözme yolunda diyalog sürecinin işletilmesi adına önemli bir hamle olarak değerlendirilmiştir. Çünkü AK Parti hükümetleri, Filistin-İsrail sorununda, tüm aktörlerin sürece dahil edilmesinin önemli olduğunu görmüş ve bunu sürekli olarak değerlendirmeye çalışmıştır (Cagaptay, 2010, s. 1).

Türkiye'nin genel olarak Filistin meselesine bakış açısı son derece geniş kapsamlıdır. Buna göre Türkiye, Ortadoğu'da uzun yıllardır süren çatışmaların kalıcı olarak sona erdirilmesinin Filistin'in özgürlüğüne kavuşmasından geçtiğini ifade etmiştir. Ülkenin siyasi ortamında, güçlü bir konsensüs ile dile getirilen bu yaklaşıma göre Türkiye, Ortadoğu'nun istikrarlı bir barış ortamı için öncelikle Filistin'de kalıcı barışın şart olduğunu öne sürmüştür. Bunun yanı sıra Türkiye, Filistin'in komşusu olan Arap ülkeleri başta olmak üzere Arap coğrafyasında yer alan tüm ülkelerin bu

sürece katılımının değerli olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin bu bakış açısı sadece Arap ülkeleri ile sınırlı değildir. Türkiye, söz konusu yaklaşımının, uluslararası kamuoyu tarafından da benimsenmesinin önemini, tüm uluslararası platformlarda seslendirmiştir (Altunışık, 2010, s. 12).

2.2.5. Türk Dış Politikasında Filistin Sorunu için Geliştirilen Eylem Planı ve Faaliyetler

Türkiye'nin Filistin sorunu ile ilgili süreçte, tarihsel açıdan atmış olduğu adımlar, karmaşık bir düzlemde ilerlemek sureti ile son yıllarda daha istikrarlı ve net bir hal almıştır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşanan Filistin meselesinden kopuş, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte daha net bir şekil almış; farklı konu ve coğrafyalara odaklanan bir dış politikanın oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Filistin politikası ve uygulamalarında da dönem dönem ciddi değişimler yaşandığı görülmüştür.

Her ne kadar Arap ve Müslüman camiasında tartışmalara yol açmış olsa da Türkiye, Filistin sorunundaki ilk önemli hamlesinde, İsrail'in kuruluş dönemindeki zorlu sürecin siyasi boyutunda Batı blokunun yaklaşımlarına paralel bir bakış açısı benimsemek durumunda kalmıştır. Türkiye, İsrail'in kuruluş çabalarının yoğunlaştığı dönemlerde, Sovyetlerin uydusu olabileceği endişesi ile komünistlere destek verdiğine dair bir imajın oluşmaması adına, İsrail'in varlığına karşı çıkmış ve Filistin'i sürekli olarak desteklemiştir. Fakat 1948'de İsrail devletinin ilanı ile birlikte Sovyetler Birliği'nin, Batılı devletlere yakın olan İsrail'e karşı mesafeli durması, Türkiye'nin fikrini değiştirirken ABD başta olmak üzere Batılı devletlerin İsrail'i tanıması ile birlikte Türkiye de bu ülkeyi 28 Mart 1949 tarihinde tanıdığını belirtmiştir. Söz konusu tanıma akabinde Türkiye, çeşitli iç ve dış eleştirilere maruz kalmıştır (Tür, 2007, s. 248-249).

Türkiye'nin Filistin ile ilgili eylem planında ön plana çıkan hususlardan biri, İsrail ile Filistin ilişkilerinde denge unsuru olma konusunda çaba göstermekle birlikte, Filistin tarafı ile ilişkilerinin karmaşık bir düzlemde ilerlemiş olmasıdır. Buna göre Türkiye,

Filistin'in kendi topraklarında bir temsilcilik açmak da dahil olmak üzere önemli birçok siyasi hamlesine cevap verme konusunda gecikirken, İsrail ile olan ilişkilerinin de kalıcı hale gelmesi konusunda süreci uzatmıştır. Bu vesile ile de Türkiye'nin, Filistin-İsrail çatışmasının içerisinde aktif bir şekilde rol almak adına attığı adımların yeterince etkili olmadığı ya da etkili olmakta geciktiği gözlemlenmiştir (Ataöv, 1979, s. 25-26).

Fakat ilerleyen yıllar içerisinde Türkiye'nin Filistin politikasına dair uygulamalarının, Filistin'i destekler nitelikli olarak değişim yaşadığını görmek mümkündür. Buna göre Türkiye, özellikle Arap-İsrail çekişmesinin başladığı ilk yıllardan itibaren, Filistin'in haklarının gözetilmediği bir ortamda, Ortadoğu'da barışın tesis edilemeyeceğini ve kendisinin de böyle bir sürecin içerisinde olmayacağını belirtmiştir. Daha da önemlisi, Türkiye, 1970'li yılların başı itibarıyla FKÖ'yü Filistin'in meşru savunucusu olarak görmek sureti ile bu örgüt ile doğrudan ilişkiler kurmuş ve Filistin'in özgürlüğünü FKÖ üzerinden tanımlamıştır. Aynı şekilde, Ortadoğu'da barışın tesisi açısından Türkiye, Filistin'in çıkarlarının gözetilmesinin olmazsa olmaz bir durum olduğunu savunma eğiliminde olmuştur (Özcan, 2005, s. 28).

Türkiye'nin 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başı itibarıyla FKÖ ve Filistin meselesini temele koyarak dış politikasını şekillendirmesi, Filistin yanlısı duruşunun daha yoğun bir hale geldiğini de göstermektedir. Buna göre Türkiye, İsrail'in baskın olan kimliğini konunun dışına çıkarmak ve FKÖ'nün Türkiye topraklarında bir temsilcilik açmasına izin vermek sureti ile bu sürece dair duruşunu ve safını daha net belli etmiştir. Daha da önemlisi, İsrail'in 1980 yılında, Kudüs'ü başkent yapma çabası, Türkiye tarafından sert bir şekilde kınanmış ve İsrail büyükelçisi geri çağırılmıştır. Türkiye, bu sert tutumu ile Filistin'in hakkı olduğuna inandığı toprakları, diplomasi adına koruma eğiliminde olmuştur (Özcan, 2006, s. 33). Türkiye, Filistin'in bağımsız bir devlet olarak 15 Kasım 1988'de tüm dünyaya duyurulması sürecinde, hızlı bir şekilde karar almış ve Filistin'i ilk tanıyan devletlerden biri olmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2020). Bir başka deyişle Türkiye, Filistin-İsrail sorununda, çözümün Filistin üzerinden sağlanması gerektiğini işaret etmiştir.

1990'lı yıllar açısından bakıldığında ise Türkiye'nin, Filistin'in kalkınması ve İsrail tarafından engellenen lojistik unsurlara erişiminin farklı yollardan sağlanması adına önemli bir desteğinin bulunduğunu görmek mümkündür. Buna göre Türkiye, uluslararası kamuoyuna hitaben yaptığı çağrıda, İsrail'in Filistin'e uyguladığı baskı ve ambargonun insani olmadığını dile getirmiş, bu şekilde, Ortadoğu'da kalıcı bir barışın sağlanamayacağına işaret etmiştir. Aynı zamanda Türkiye, Filistin'in ihtiyaçlarına destek sunmak adına, 1993 yılında 50 milyon dolarlık bir maddi yardımda bulunmuştur (Oran, s. 570).

1996 yılında, dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan ise Türkiye olarak İsrail'in faaliyetlerinin Filistin'in özgürlüğünü kısıtladığını belirtmek sureti ile gerektiği takdirde, Filistin'e her türlü desteği vereceklerini dile getirmiştir. Bu söylem, Türkiye'nin Filistin'e gerektiğinde askeri bir destek sağlamak adına, üstü kapalı da olsa, ilk desteği olmuştur. İsrail ile hiçbir alanda işbirliği içerisinde olmayacaklarını dile getiren Erbakan, Türkiye'nin asıl gayesinin, Filistin ve diğer İslam coğrafyasındaki ülkelerin yanında bulunmak olduğunu belirtmiştir (Çubukçu, 2002, s. 163-164).

1990'lı yıllar Türkiye'nin Filistin'e olan desteğini çok açık ve aleni olarak belli ettiği bir dönem olsa da yine bu dönemde Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerinin belirli düzeyde devam ettiğini görmek mümkündür. Fakat Türkiye açısından 2000'li yılların hemen başında, kökeninde muhafazakâr bir kimliğin bulunduğu bir siyasi parti olan AK Parti'nin iktidara gelmesinin ardından Türkiye'nin Filistin meselesine, dini unsurlar başta olmak üzere, özellikle ortak kimlikler ve ortak tarihi geçmiş temelinde yaklaştığı gözlemlenmiştir. Bu durum, beraberinde, Filistin'e artan desteğin, 2000'lerle birlikte Türk dış politikasında kendisine daha fazla yer bulmasına yardımcı olmuştur. Her ne kadar İslami öğeler temelinde Filistin Ortadoğu'ya dair dış politikanın temeline yerleştirilmiş olsa da İsrail'e tam karşıtlık fikri ile de yola çıkılmadığı gözlemlenmiştir. AK Parti'nin temel ideolojisi, dış politikada Filistin-İsrail sorununun çözümüne barışçıl şekilde çözüm bulan taraf olmak şeklinde belirlenmiştir (Sarı Ertem, 2019a, s. 144-145).

Genel olarak bakıldığında, Türkiye'nin ABD ile birlikte Filistin-İsrail çatışmasının sonlandırılması konusunda en ciddi siyasi çabayı gösteren ülkelerden biri olduğu görülmektedir. Geçmişte, Filistin meselesi nedeni ile Türkiye'nin İsrail'e karşıt bir duruş sergilemesi söz konusu olmasına karşın, Türkiye'nin konu ile ilgili görüşlerinin zaman içerisinde çok daha ılımlı hale geldiği ve bu durumun da Türkiye'nin, barışçıl bir çözüm bulmak adına, her iki tarafı sürece dahil etmek sureti ile diplomatik teamüllere bağlı kalmaya çalıştığını göstermektedir.

Türkiye, özellikle 1990'lı yıllarda, zirve diplomasisi üzerinden süreci değerlendirmeye özen göstermiştir. 1994 yılında, dönemin Başbakanı Tansu Çiller, İsrail'i ziyaret etmiş ve bu ziyaret, iki ülke tarihinde, ilk kez bir Türk başbakanın ziyareti olarak kayıtlara geçmiştir. Bu ziyarette Çiller, ziyaretinden bir yıl önce imzalanan Oslo Antlaşması'na sadık kalınması konusunda İsrail'e temennilerini iletirken Türkiye'nin konuya dair bakış açısını ve olası önerilerini de dile getirmiştir (Sarıaslan, 2019, s. 1070).

Aral (2018, s. 24), Oslo sürecinin sağlıklı bir şekilde işlemesi adına Filistin'in genel olarak üzerine düşeni yapmış olduğuna inansa da ABD önderliğinde, İsrail'in bu barış sürecini doğru şekilde yürütmediğini düşünmektedir. Aral, İsrail'in Oslo Antlaşması'na rağmen askeri anlamda bölgedeki baskın olma durumunun sürdürülmesinin barış sürecine herhangi bir katkısının bulunmadığını belirtmektedir.

Yine 1990'lı yıllarda, Türk siyasi tarihinin önemli isimlerinden biri olan ve söz konusu yıllarda Dışişleri Bakanı olarak görev yapan İsmail Cem'in, Filistin-İsrail sorununda, taraflara eşit uzaklıkta değil, "eşit yakınlıkta" olunacağına dair vermiş olduğu mesaj da sürecin uluslararası boyutu açısından değerlidir. En önemlisi, Cem'in yönlendirmelerine istinaden Türkiye, Filistin-İsrail sorununda, İsrail'in Batıdan destek alırken Filistin'in Doğudan güçlü bir destek almaması sorununun önüne geçmek adına, Türkiye'nin olumsuz ilişkilerinin bulunduğu Suriye ile bir araya gelmiş ve Mısır ile de ikili danışma merkezi kurmuştur. Türkiye'nin bu şekilde, İsrail'in eski düşmanları ile yakın ilişkiler kurması, diplomatik olarak Filistin meselesinde elinin güçlenmesi adına önemli bir adım olmuştur (Özcan, 2003, s. 85).

Öte yandan, 1996 yılında, dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in İsrail'e gerçekleştirdiği ziyaret de önemli bir yer tutmuştur. İlk kez bir Türk Cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştirilen bu ziyarette Türkiye, sekteye uğrayan barış görüşmelerinin yeniden başlaması gerektiği yönündeki kanaatini İsrail tarafına iletmiştir. İsrail ise Süleyman Demirel'den Filistin tarafına, Hamas'ın faaliyetlerinin engellenmesi konusundaki beklentilerini iletmelerini istemiştir (Aykan, 2000, s. 57)

Türkiye'nin öncü olarak uluslararası diplomaside İsrail'e karşı sorumluluk almak adına çabaladığı da görülmektedir. 2000 yılında, dönemin İsrail Devlet Başkanı Ariel Sharon'un, Mescid-i Aksa'ya gerçekleştirdiği provokatif ziyaret sonrasında yaşanan protestolarda, İsrail askerlerinin açtığı ateş sonucu çok sayıda Filistinli göstericinin yaralanması ve birçoğunun da hayatını kaybetmesi büyük tepki toplamıştır. Buna karşılık Türkiye, Ekim 2000 tarihinde BM Genel Kurulu'nda oylanan İsrail aleyhtarı bir karar tasarısında olumlu yönde oy kullanmıştır. Söz konusu tasarı ile sivillere karşı aşırı güç kullanan İsrail kınanmıştır. Ayrıca meydana gelen olayların soruşturulması çağrısı yapılmış olup; buna olanak verecek uluslararası bir mekanizmanın hayata geçirilmesi dile getirilmiştir. Bu hamle, Türkiye'nin, İsrail'in Filistin konusunda sergilediği saldırgan tavra karşı olduğunun net bir göstergesi olarak da dikkati çekmiştir (Ünalın, 2008, s. 64).

2000'li yılların geneline bakıldığında Türkiye'nin İsrail ile eskisi kadar yakın ilişki kurmadan, sadece dönemseller olarak diplomasinin gereği iletişim kurmaya odaklandığı gözlemlenmiştir. Bunun dışında Türkiye, AK Parti hükümetinin iktidara gelmesi ile birlikte Ortadoğu ile ilgili tamamıyla Filistin'e odaklı hareket eden bir dış politika anlayışı benimsemiştir. Bu durum, Türkiye'nin Filistin-İsrail çatışmasında, konuyu uluslararası platformda ya da taraflar arasında arabuluculuk faaliyetleri gerçekleştirmekten uzak bir şekilde, sadece Filistin'in yaşam şartlarını ve siyasi kimliğini güçlendirmeye odaklanmasının bir neticesi olarak görülebilir. Bu da Türkiye'nin konuyu uluslararası açıdan değil, bölgesel açıdan değerlendirdiğini ispatlamaktadır (Coşkun, 2012, s. 32).

İsrail'in, Filistin meselesinde, Türkiye'nin sürece dahil olması konusundaki çekincelerinin de yine 2000'li yılların başında kendisini gösterdiği fark edilmektedir. AK Parti'nin sürece dahil olma arzusu, İsrail tarafından muhafazakâr bir siyasi partinin tamamıyla Filistin tarafını tutacağı şeklinde algılanmıştır. Bu nedenle de Türkiye, 2000 ile 2004 yılları arasındaki dönemde, İsrail ile Filistin'in ortak bir noktada buluşmasına odaklı siyasi bir yol haritası izlemesine rağmen, İsrail tarafından sürekli olarak sürecin dışında tutulmaya çalışılmıştır; ya da en iyi ihtimalle, Filistin lideri Yasser Arafat'a baskı yapması istenmiştir. Oysa ki Türkiye'nin özellikle 2000'lerin ilk yıllarında üstlenmiş olduğu uluslararası misyon, İsrail'in giderek daha kötüye giden imajının düzelmesine yardım edebilecek nitelikte olmuştur. Fakat Türkiye'nin bu olumlu yöndeki girişimleri, İsrail kanadı tarafından geçiştirilmiş ve Türkiye'ye karşı daha da sertleşen bir dış politika tercih edilmiştir (Bayraktar, 2019, s. 28-31).

Siyasi ve askeri anlamda, Türkiye'nin Filistin'e yoğun desteği söz konusu olsa da asıl önemli destek, insani şartların iyileştirilmesi konusunda, özellikle Kızılay aracılığıyla yapılan yardımlarla verilmiştir. Sarı Ertem (2019a, s. 148), konuya dair çalışmasında, 10 Mayıs 2018 tarihli Türk Kızılayı Genel Müdür Yardımcısı Alper Küçük ile yaptığı çevrimiçi görüşme sonrasında elde ettiği, Türkiye'nin Filistin'e olan yardımlarını, aşağıda, Tablo 2'de görüldüğü şekilde özetlemiştir:

Tablo 2: Türk Kızılayı'nın Filistin'e 1996-2017 Yılları Arasında, Filistin'e Yapmış Olduğu Ayni ve Nakdi Yardımlar (Sarı Ertem, 2019a, s. 148)

<u>Yıl</u>	<u>Yardım Türü</u>	<u>Sektör</u>	<u>Açıklama</u>
1996	Ayni	Gıda, Hijyen, Sağlık	Muhtelif insani yardım malzemesi sevki
1997	Ayni	Gıda Dışı, Sağlık	İlaç ve engelli arabası sevki

2000	Ayni	Sağlık	İlaç ve tıbbi malzeme sevki
2004	Nakdi	Gıda, Gıda Dışı, Hijyen	2 haberleşme aracı ve 5 Tır muhtelif insani yardım malzemesi sevki
2006	Ayni	Gıda, İlaç, Gıda Dışı	İsrail'in saldırıları sebebiyle ihtiyaç sahiplerine yönelik İnsani Yardım Operasyonu başlatılmıştır. 10.000 ton un, 19 ton ilaç ve 70.000 okul çantası sevki
2007	Ayni	Gıda, Barınma, Hijyen, Diğer	10.000 ton un, 500 adet çadır ve 8.500 adet battaniye, bir adet 314 m2'lik prefabrik okul, 500'er adet çarşaf ve yastık kılıfı sevki
2008	Ayni	Gıda, Sağlık	130,8 ton gıda, 26 ton ilaç ve tıbbi malzeme ve 11.000 gıda kolisi sevki
2009	Ayni	Gıda, Sağlık	72.400 ton ilaç ve tıbbi malzeme, 34.400 muhtelif hijyen malzemesi, 5000 battaniye, 13.100 gıda kolisi, 276,5 ton muhtelif kuru gıda çuvalları ve 1.120 ton muhtelif gıda sevki
2011	Ayni	Sağlık ve Gıda Dışı	İlaç ve çeyiz malzemesi sevki
2012	Ayni	Gıda ve Su Sanitasyon	3.000 gıda kolisi sevki ve Gazze Şeridi İçme Suyu Projesi (3.350.000 USD), Tarım Projesi (116.412 adet zeytin, şeftali, kayısı, incir, narenciye fidanı dikimi sağlanmıştır)

2013	Ayni	Gıda ve Gıda Dışı	3.000 gıda kolisi, 1 yol süpürme aracı, 5 çöp kamyonu sevki ve İKB sağlık projesi
2014	Ayni	Gıda, Gıda Dışı, Sağlık	3.000 gıda kolisi, 4.645 bebek bezi, muhtelif tıbbi malzeme, 25 ton un, 250 ton şeker, 6.814 ton su sevki
	Nakdi		1.905 yetim için zekât bağıışı, Jabalia Belediyesi Nakdi Yardım
2015	Ayni	Gıda, Barınma	Yatak, battaniye, içme suyu, ilaç ve tıbbi malzeme sevki
	Nakdi		Zekât ve yetimhane projeleri için bağıış
2016	Ayni	Gıda, Gıda Dışı, Sağlık, Kapasite Geliştirme	El Emel Yetimhanesi Giyim yardım ve bir yıllık gıda ihtiyacı karşılanması projesi, Filistin Kızılayı Al Quds Hastanesi destekleme projesi, Filistin Kızılayı Afet Yönetim ve Lojistik Merkezi İnşası Projesi, El Emel Yetimhanesi Cami Restorasyon Projesi, Khaled Durdissi Ev Eşyası Yardımı, Filistin Kızılayı Ambulans Bağıışı, Kış Yardımı Projesi, Lady Leyla ve Eclips Gemi sevkiyatları yapılmıştır

2017	Ayni	Gıda, Gıda Dışı, Sağlık, Kapasite Geliştirme	İnsani yardım malzemesi sevkiyatı ve dağıtım programı, nakdi yardım programları, El Emel Yetimhanesi'nin restorasyon çalışmaları ve yetimlere yönelik ihtiyaç temini projeleri, Filistin Kızılayı Afet Yönetim ve Lojistik Merkezi İnşası Projesi, Sağlık Projeleri yapılmıştır
TOPLAM BÜTÇE: 108.542.100 USD (Tahmini veridir)			

Yapılan yardımların geneline bakıldığında, İsrail'in Filistin'e karşı sergilemiş olduğu saldırgan politikanın, artık siyasi ve askeri niteliğinin giderek etkisini yitirdiği, konunun, daha çok, insani olarak Filistin'i yıpratmak olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye ise her türlü ihtiyaca yönelik yaptığı yardımlarla, sürecin iyileştirilmesi adına en fazla çabayı gösteren ülke olduğunu ispatlamıştır. Türkiye'nin resmi acil ve insani dış yardımlarında Filistin'in en fazla yardım alan ülkelerin başında geldiğini ayrıca not etmek gerekir. TİKA'nın 2020 Kalkınma Yardımları Raporu da Filistin'in "İki Taraflı Resmi Kalkınma Yardımları"ndan Suriye, Arnavutluk, Irak ve Afganistan'dan sonra en büyük payı alan 5. ülke olduğunu göstermektedir (TİKA, Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2020, s. 19).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE’NİN FİLİSTİN POLİTİKASININ NEO-KLASİK REALİZM ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

3.1. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ ANALİZİNDE NEO-KLASİK REALİST YAKLAŞIM

Türk dış politikasının dinamikleri, genel olarak ülkenin içerisinde bulunduğu jeopolitik unsurlar ve gelişmeler ile birlikte uluslararası konjonktürün yaratmış olduğu ortamdan doğrudan etkilenmektedir. Fakat Türk dış politikasını oluşturan hususlar içerisinde iç politikanın da ciddi ölçekli bir etkisi bulunmakta; iç politikada güçlü olmak isteyen siyasi parti ve siyasi figürlerin dış politikaya dair hususları iç politikaya entegre etme çabaları dikkat çekmektedir. Özellikle de lider kimliği üzerinden kurgulanan Türk dış politikası pratiklerine sıklıkla rastlanmaktadır. Bu durum, neo-klasik realist unsurların Türk dış politikasında varlığını hissettirmesinin önünü açmaktadır.

Türk dış politikasında neo-klasik realizm örneklerinin genel olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanından sonraki süre zarfında başladığı düşünülse de aslında Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde de bu konuda son derece önemli olayların yaşandığı görülmektedir. Bir başka deyişle, Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı’na giriş kararı alırken, neo-klasik realizmin etkilerinin görüldüğünü söylemek mümkündür. Dönemin siyasi anlamda hâkim gücü olan İttihat ve Terakki Partisi’nin ileri gelenlerinin, savaşın kesin olarak kazanılacağı öngörüsü ve devletin karar alma mekanizmasının Osmanlı padişahından, İttihat ve Terakki’nin ileri gelenlerinin eline geçmesi neticesinde, sadece sistemik baskıların ve güç dengesinde yaşanan değişimlerin değil; liderlik mekanizmasının söylem ve kararlarının Osmanlı dış politikasında etkili olduğu görülmüştür. Bu çerçevede, İttihat ve Terakki’nin savaşa müdahil olma kararını, iç politikada herhangi bir desteğe ihtiyaç duymadan aldığı söylenebilir (Balci vd, 2018, s. 26-27).

Türk dış politikası dahilinde, neo-klasik realizmin ilk örneğinin görüldüğü dönem, İkinci Dünya Savaşı döneminde, dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün kimliği çevresinde şekillenen diplomasi sürecidir. Neo-klasik realizmde, ülkenin siyasi yapısı içerisinde önem arz eden kimliğe sahip bireylerin varlığı, bu bireylerin dış politikadaki söylemlerinin de önemli görülmesini beraberinde getirmektedir. Buna göre İnönü, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu liderlerinden biri olmasının yanı sıra hem siyasi hem de askeri alanda Türk dış politikasında belirli bir yer edinmesi sureti ile söylemleri önemsenen bir lider olmuştur. Buna istinaden de özellikle İkinci Dünya Savaşı arifesinde ülkelerin saflarını belli ettikleri bir dönemde, Birinci Dünya Savaşı'ndaki hataların tekrarlanmayacağına dair bir yaklaşımla tarafsızlık stratejisi belirleyen İsmet İnönü'ye Türkiye'de ciddi bir destek verilmiştir. Bu da o dönemki dış politikanın, kararlı bir şekilde, tarafsızlık üzerine kurulmasına yol açmıştır (Kiraz, 2018, s. 432-433).

Türk dış politikası tarihinden neo-klasik realizme; dolayısıyla da dış politikada iç dinamiklerin, özellikle de liderlerin etkisine dair başka bir önemli örnek de 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti (DP) hükümetinin, yine aynı yıl, ABD'nin Kore Savaşı'na göndereceği birliklere askeri destek sağlamak adına Türk ordusunu bölgeye gönderme kararıdır. Uzun yıllar süren CHP iktidarının ardından tek başına iktidara gelen DP, ülke içerisinde elde etmiş olduğu güçlü desteğin etkisi ile Batı ülkelerinin ortaklığına dahil olmak için, ABD'nin Kore Savaşı'na destek vermeyi uygun bulmuştur. Fakat TBMM onayı olmadan gerçekleşen bu olay, muhalefet partileri nezdinde ciddi bir tepki ile karşılanmış; 1950 seçimlerinden büyük bir halk desteği ile çıkan DP lideri Adnan Menderes ve hükümeti, bu tepkilere karşın kararlarından dönmemiştir. Bunda, iç siyasette, kamuoyunun, Menderes'in kimliği çevresinde toplanmak sureti ile ona sağlamış olduğu gücün önemli bir etkisi bulunmaktadır (Akkaya, 2012, s. 6-11).

Benzer bir durum, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı öncesinde Türkiye'de yaşananlarda da dikkat çekmiştir. O dönemki tüm finansal sorunlara karşın, Kıbrıs meselesi özelinde, dönemin başbakanı Bülent Ecevit'in Kıbrıslı Türklerin haklarını savunmak gerektiği yönündeki algısı ve özgüveni, 1964 ve 1967 yıllarında yapılması planlanan, ancak

ABD ve diğler Batılı ÷lkeler tarafından engellenen Kıbrıs operasyonunun tüm zorluklara rağmen gecikmeli olarak 1974'te yapılmasına yol açmıştır. Ecevit, iç politikada ciddi sıkıntıların yaşandığı bir dönemde, dış politikadaki baskıların da etkisi ile Kıbrıs Barış Harekâtı'nın gerçekleştirilmesi konusunda motive olmuştur. Harekât sonrasında Ecevit'in hem Türkiye hem de Kıbrıs Türk halkı nezdindeki imajının son derece güçlü olması, neo-klasik realizmin Türk dış politikasındaki yansımalarının ne denli çarpıcı olabileceğini göstermiştir (Göktepe, 2015, s. 1423).

2002'de başlayan AK Parti hükümetleri döneminde ise, ÷lke içerisindeki büyük destek ve güçlü inançla birlikte partinin ve dolayısı ile de hükümetin dış politika karar alıcılarının özgüveni daha da artmıştır. Dış politika algısı, çoğunlukla parti lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın söylem ve eylemleri çevresinde şekillenmiştir. Türkiye, AK Parti ile birlikte iç dinamiklerin, muhalefet partileri dışında, koşulsuz olarak iktidarı desteklemesi sureti ile şekillenen bir dış politika süreci geçirmiştir. Bu tür bir dış politika şekillenmesi, tek parti hükümetlerinin ÷lke içerisinde elde etmiş oldukları desteğin de bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu tür bir destek, dış politika kararlarının ideolojik ya da diplomatik anlamda sorgulanmasına da engel olmaktadır (Sönmezoglu, 2016, 463-470).

Suriye'deki terörist unsurların engellenmesine yönelik gerçekleştirilen, yakın zamandaki Fırsat Kalkanı Operasyonu da Türkiye'nin yeni dönemdeki neo-klasik realizm anlayışının önemli bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Türkiye, Suriye'deki iç savaşın doğrudan tehdit oluşturduğu ÷lkelerin başında gelmektedir ve bu durum, terörist unsurların Türkiye'yi tehdit etmesine sebep olmuştur. Söz konusu tehdit, iç politikada, özellikle AK Parti'nin, Türkiye'nin meşru müdafaa hakkına göndermede bulunduğu söylemlerinin giderek daha çok yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu tür bir yoğunlaşma, sadece hükümet kanadının kendi içerisinde değil, aynı zamanda, muhalefet kanadında da önemli oranda bir destek bulmuştur. Bir bakıma, Türkiye'nin iktidar partisi nezdindeki sürece dair algıları, zaman içerisinde, güçlü bir söylem olarak siyasi alanın geneline yayılmıştır. Bu tür bir yayılım, Türkiye'nin iç politika – dış politika ekseninde, Fırat Kalkanı Operasyonu ve buna bağlı diplomatik

hamleleri gerçekleştirmesini teşvik etmiş ve meşru kılmıştır (Bayezit, 2016, s. 106-107).

Benzer bir durumun Ocak 2018’de gerçekleştirilen Zeytin Dalı Harekâtı ile Ekim 2019’da gerçekleştirilen Barış Pınarı Harekâtı dönemlerinde de gözlemlendiği söylenebilir. Bu denli güçlü ve ciddi sonuçlar doğurması muhtemel operasyonların, güçlü bir toplumsal ve siyasi destek ile gerçekleştirilmesi arzusunda olan AK Parti, terör unsurlarının olması ve Suriye iç savaşının artık iyiden iyiye Türkiye’nin toprak bütünlüğüne zarar verdiği gözlemlenmesi neticesinde dış siyasetteki atılımlarını içerideki destek ile sağlamlaştırmak istemiştir. 2018 ve 2019 yılındaki bu operasyonlarda, muhalefet partilerinin desteğinin yanı sıra halk desteğinin de güçlü olması, AK Parti’nin askeri ve siyasi manevralarının daha etkin ve baskın olarak gerçekleştirilmesinin önünü açmıştır. Özellikle de söylem açısından sert bir tutumu olan AK Parti yetkilileri ve iktidar, süreci, iç siyasi havanın destekleyici olması vesilesi ile baskın bir şekilde yönetmiştir (Özdemir ve Örki, 2020, s. 142-143).

İstisna görülebilecek Kıbrıs Barış Harekâtı haricinde, muhalefet ve kamuoyunun genel olarak Türkiye ötesi askeri operasyonlara olumsuz baktığı bilinmektedir. Bununla birlikte, AK Parti iktidarında gerçekleştirilen Suriye’deki terörist hedeflere odaklı 2016, 2018 ve 2019 askeri harekâtları; tıpkı Kıbrıs Barış Harekâtı’nda olduğu gibi tüm ülkede, büyük oranda destek görmüştür. Neo-klasik realist penceresinden değerlendirecek, bu desteğin iktidar kanadı tarafından güçlü siyasi ve askeri manevralar silsilesinin gerçekleştirilmesi adına meşru bir zemin yarattığını söyleyebiliriz. Bu noktada, muhalefet ve kamuoyu genelinin destek verdiği siyasi ve askeri manevraların kabul edilebilirliği, ancak iç siyaset – dış siyaset dengesi çerçevesinde anlamlandırılmaktadır.

3.2. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA FİLİSTİN SORUNUNUN NEO-KLASİK REALİZM EKSENİNDE İNCELENMESİ

Türk dış politikasında, ülkenin İslami kimliğinin de etkisi ile birlikte İslam devletlerinin durumu ve beklentileri her zaman önem ve değer arz etmiştir. Bu önem

ve değer, Türkiye'nin bazı dış politika konularında, muhafazakâr bir kimlik ile yaklaşım geliştirmesine yol açmıştır. Filistin sorunu, bu açıdan, Türk dış politikasında, İslami değerler ve muhafazakâr kimliğe dair motiflerin gözlemlendiği bir sisteme sahiptir. Özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, Filistin'in yaşamış olduğu zorlu süreç ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı sonrasında Filistin'den manen olmasa da maddeten uzaklaşıldığı izlenimi, ilerleyen yıllarda Türkiye'nin bu konuya eğilmesi konusunda tetikleyici bir unsur haline gelmiştir.

Bu tezde, Türk dış politikasında Filistin'in sahip olduğu yer incelenirken, konunun neo-klasik realizm temelinde ele alınması söz konusudur. Filistin sorununun Türk dış politikasında en yoğun AK Parti hükümetleri döneminde ön plana çıkarıldığı ve daha aktif politikaların izlendiği düşünüldüğünde; bu çalışmada da ekseriyetle 2000'li yıllarda AK Parti hükümetlerinin söylem ve pratiği, neo-klasik realizm ekseninde tartışılmıştır.

Çalışmada, AK Parti hükümetlerinin ilk olarak iktidara gelmiş olduğu 2002 yılından 2021 yılı sonuna kadar geçen sürede, başta mevcut Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan olmak üzere üst düzey devlet yetkililerinin, Filistin sorunu konusundaki söylemleri ve bu söylemlerin dış politika ve iç politikada kullanılış biçimleri ön plana çıkmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, AK Parti hükümetlerinin, Erdoğan liderliğinde geliştirdiği söylem, dış politika-iç politika eksenindeki söylem-pratik dengesi, Türkiye'nin konuya dair BM nezdindeki girişimleri, Erdoğan ve diğer AK Parti hükümetleri yetkililerinin Arap coğrafyasındaki devletler ile ilişkilerinde Filistin söyleminin kullanılış biçimi, Mavi Marmara gemisine gerçekleştirilen saldırı sonrasında yaşananlar ve İsrail'in Filistin'e ait yayılmacı ve saldırgan tutumu ele alınacaktır. İktidarın söylemlerinin dış politika-iç politika ekseninde değerlendirilmesinin yanı sıra, muhalefet partilerinin de bu süreci siyasi olarak ele alış Őekilleri ve söylemlerine dair detaylara da yine çalışmanın bu bölümünde yer verilecektir.

3.2.1. AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasında Filistin Söylemi

AK Parti hükümetleri döneminde, Türk dış politikasının içerisinde, kendisine önemli bir yer edinen Filistin sorunu, zaman içerisinde, AK Parti'nin dış politikadaki aktif faaliyetleri neticesinde, güçlü ve kitlelere etki eden bir söyleme dönüşmüştür.

Genel olarak bakıldığında, AK Parti ile birlikte oluşan “Ortadoğu'nun barış elçisi Türkiye” imajı, odak olarak Filistin üzerinde yoğunlaşmıştır. AK Parti'nin iktidara gelmesinin üstünden çok geçmeden, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Filistin meselesinde, İsrail ile Filistin arasında arabuluculuk yapabileceklerini dile getirmişlerdir. Bu noktada AK Parti'nin ve Türk dış politikasının amacı, mümkün olduğunca Ortadoğu coğrafyasındaki sorunlara çözüm bulan ve bunun da merkezine Filistin meselesini yerleştiren yaklaşımları benimsemek olmuştur (Mercan, 2010, s. 50).

Yine de sürecin başlarında, Türkiye'nin, AK Parti döneminde Filistin meselesine dair ilk siyasi girişim ve söylemlerinin, son derece enternasyonal bir kimlik ile ele alındığı görülmektedir. Dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Almanya'nın Berlin kentinde, Filistin'in durumunu ve geleceğini görüşmek adına gerçekleştirilen toplantılarda, Türkiye'nin barış adına dış politikadaki yol haritasını, aşağıdaki sözler ile dile getirmiştir (Werkhaeuser, 2008):

“Filistin ile İsrail arasındaki ihtilaflı tüm konular müzakere edilirken bir yandan da Filistin'in şimdiden kapasitesini geliştirmesi, şimdiden kurumsal yapıların oluşturulması büyük önem taşıyor. Özellikle Filistin vatandaşlarının güvenliğinin ve haklarının korunması işte bugün yapacağımız toplantıda ele alacağımız çalışmaların sonunda elde etmek istediğimiz hedef. Filistinlilerin kendi polis gücüne sahip olması, kendi yargı kurumlarını tamamlaması yine Filistin halkının güvenliği için, kendi haklarını koruması için son derece önemli olacaktır”.

Babacan'ın söylemleri içerisinde yer alan “müzakere”, “güvenlik” ve “hak” kelimeleri ile birlikte Filistin halkının kendi kaderini kendi belirlemesi konusundaki beklentiler göze çarpmaktadır. Türkiye'nin konuyu ciddi bir şekilde, uluslararası hukukun öngördüğü şartlar çerçevesinde dış politika gündemine aldığı anlaşılmakta; çözüm odaklı, birleştirici ve bütünleştirici bir tablonun ortaya çıkmasına

çalışılmaktadır. Türkiye, yürüttüğü karşılıklı diplomasi hamleleri ile birlikte sürecin içerisinde önemli bir yer edinmiş ve uluslararası konjonktürde, Filistin meselesi açısından, son derece kritik bir hamleye imza atarak sorunun, diplomasi ile çözülmesi konusunda hareket etmiştir. AK Parti döneminde atılan bu adım, Türkiye'nin dış politikadaki etkililiğinin yeniden tesis edilmesi ve Türkiye'nin agresif olmamakla birlikte aktif bir şekilde Filistin sorunu içerisinde yer aldığını da göstermektedir.

Türkiye'nin Filistin meselesine yönelik önem arz eden konuların başında, Filistin iç politikası ile ilgili hususlar da gelmektedir. Sürecin başından itibaren Filistinli kilit aktörlerle sıcak ilişkiler kuran Türkiye, Filistin sorununun çözümü doğrultusunda Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü elinde tutan El Fetih ile Gazze'yi yöneten Hamas örgütlerine büyük önem atfetmiş; Filistin içinde birliğin sağlanması için ayrıca çaba sarf etmiştir. 2000 sonrasında da El Fetih ve Hamas ile eşit ve yakın ilişkileri titizlikle sürdüren Türkiye'nin iki taraf nezdinde de başka ülkelerin sahip olamadığı bir konuma eriştiği söylenebilir (Akçapa, 2021, s. 42-43). Tesis edilen güçlü ilişkiler çerçevesinde Hamas ile etkin bir iletişimi bulunan Türkiye'nin uluslararası alanda siyasi kazanımlar açısından kayda değer bir ilerleme gösteren El Fetih ile de iletişimi sürdürdüğü görülmektedir. Filistin meselesinde tüm aktörlerin önemine vurgu yapan Türkiye, özellikle 2006'da Hamas'ın seçimleri kazanması sonrası El Fetih ve Hamas arasında artan iç çatışmalar karşısında arabulucu rolü üstlenerek çatışmaların sonlandırılması konusunda çaba göstermiştir (Ertosun, 2013, s. 80).

Türkiye, yukarıda da bahsedildiği gibi, Filistin meselesinde ABD, AB, BM gibi uluslararası aktörlerce meşru görülen El Fetih ile olduğu kadar dışlanan taraf olan Hamas ile de yakınlığını korumuştur. Bu nedenle de 2006 yılında, Hamas yetkilileri tarafından Türkiye'ye yapılan ziyaretin büyük bir önemi bulunmaktadır. Ertosun (2020, s. 266), konuya dair değerlendirmesinde, Türkiye'nin Hamas'ın ziyaretini, ABD ile sıkıntılı siyasi süreçleri yaşamayı göze alarak kabul etmesinin, bölgede hakimiyet arayışlarından değil, aksine, Türkiye'nin bölgede "yönlendiren, arabulucu ve denge sağlayan devlet" rolünü kabul ettirme konusundaki çabası ile özdeşleştirmektedir. Türkiye'nin, Batıda bir terör örgütü olarak görülen, ancak Filistin siyasetinde önemli bir yeri bulunan Hamas ile görüşmesi, Batıya, sürecin

yönetimi açısından ne denli önemli bir devlet olduğunu gösterme konusundaki cesur tavrı ile bağdaştırılabilir. Bunun yanı sıra Türkiye, Hamas ile gerçekleştirdiği ve Filistin’de itidalli bir politika takip edilmesi konusundaki yönlendirmesi ile Türk iç politikasında ve dünyada, güçlü bir arabulucu ve barış yanlısı dış politikaya sahip olan bir hükümet portresi çizmeye çalışmıştır.

Söylem açısından bakıldığında, Filistin sorununa dair görüşlerin daha sert söylemler eşliğinde dile getirilmesi, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından, 27 Aralık 2008 tarihindeki olayların ardından gerçekleşmiştir. Söz konusu tarihte, İsrail güvenlik güçleri, güvenlik tehdidi bahanesini ön plana çıkararak Gazze’yi bombalamış; bu saldırı sonucunda binden fazla Filistinli hayatını kaybetmiş ve dört binden fazla kişi yaralanmıştır. Söz konusu olaylardan sonra, uluslararası alanda İsrail’e genel olarak ciddi tepkiler gelirken, AK Parti hükümeti de Erdoğan’ın konuya dair konuşmasında sert bir tepki göstermiştir. Söz konusu saldırıdan önce Türkiye’ye gelen dönemin İsrail Başbakanı Ehud Olmert’in Filistin ile uzlaşma açısından söz verdiğini belirten Erdoğan, İsrail hükümetini “yalancılıkla” suçlamıştır. Gazze’deki saldırıyı bir insanlık suçu olarak nitelendiren Erdoğan, uluslararası bir şekilde İsrail’e karşı hareket edilmesi gerektiğini dile getirmiştir (Bölme, 2009, s. 87). Erdoğan’a göre Olmert, İsrail-Suriye ilişkilerinin iyileştirilmesi konusunda Türkiye’den ricada bulunmasına karşın, Türkiye’nin beklentisi olan bir çözüm için Filistin sorununda sorumluluk almaktan kaçmıştır. Erdoğan, bunu, “sürece ihanet” olarak nitelendirmiştir (Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü, 2011, s. 16).

Erdoğan’ın 2008 yılında art arda dile getirmiş olduğu bu iki söylem incelendiğinde, İsrail’i uluslararası kamuoyuna şikâyet ettiği; dönemin İsrail Başbakanını sürece ihanet etmekle suçlayarak İsrail’i zor bir duruma soktuğu görülmüş; lider olarak da kendisini Filistin davasında güçlü bir konuma taşımıştır. Erdoğan’ın söylemleri, aslında, Türkiye’nin sürece dair üstlendiği sorumlulukların açık bir şekilde dile getirilmesi adına dikkat çekicidir. Çünkü Türkiye, İsrail’e konu ile ilgili verdiği sözü tutmuşken İsrail bunun aynısını yapmamıştır. Bu nedenle de dönemin Başbakanı Erdoğan, Filistin meselesinde, kendisini, Türk dış politikasının değerlerini ve verdiği

sözleri ön plana çıkararak İsrail'in süreç içerisindeki suçlu kimliğini uluslararası platformlarda dile getirmiştir. Bu söylemler Erdoğan tarafından iç politikada da kullanılırken hem Türkiye'nin Filistin konusundaki mücadelesi için bir iç destek sağlanmış ve Erdoğan ile AK Parti'nin Filistin meselesindeki faaliyetleri onaya sunulmuş hem de Türkiye'nin konuya dair dış politikasındaki yol haritası belli edilmiştir.

Öte yandan Erdoğan, bir toplantı çıkışı konu ile ilgili kendisine gazeteciler tarafından sorulan soruya; barış için yoğun çaba sarf edilen bu dönemde, İsrail'in gerçekleştirdiği eylemleri barışa indirilmiş bir darbe olarak gördüğünü; bu nedenle de İsrail Başbakanı Olmert'i İsrail-Suriye görüşmeleri ile ilgili olarak aramaktan vazgeçtiğini açıklamıştır (Arslan, 2010, s. 189). Erdoğan'ın basına yansıyan bu cümlelerinde, İsrail'in Filistin sorununa dair çözüm ile ilgili süreçte aktif rol almadığı; aksine, süreci zarara uğrattığı yönünde bir tepki söz konusudur. Erdoğan, bu şekilde, Olmert'in süreç içerisindeki başarısızlığını ve sürece olan olumsuz etkilerini dile getirirken kendisinin aldığı sorumlulukları ön plana çıkarmak sureti ile hem kendisinin hem de Türk dış politikasının Filistin sorunu için ne denli özverili olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bu görüntü, Erdoğan'ı uluslararası alanda son derece kritik konumdaki bir konuda, etkili bir dünya lideri olarak kamuoyuna sunma çabasının da yansımasıdır. Bu vesile ile de Erdoğan, dış politikada sürecin getirdiği gerçekler ile yüzleşen aktif bir lider konumunun ötesine geçmek sureti ile iç politikada kimliğini de güçlendirmektedir.

Öte yandan, Erdoğan'ın yukarıdaki demecinde dikkati çeken husus, barış ve darbe kelimelerine yönelik sergilediği tutumdur. Erdoğan, kendisinin süreç içerisindeki tutumunun etkisini barış kavramı ile ölçerken, Olmert'in tutumunu barış sürecine darbe vuran siyasi kimlik ile özdeşleştirmektedir. Bu sayede Erdoğan, ileride, Filistin sorunu ile ilgili yaşanacak muhtemel bir olumsuz senaryo için Türkiye'nin sert tutumuna dair meşru bir zemin oluşturmaktadır. Yine Erdoğan, 2008 yılında yaşanan İsrail saldırılarını "bir açık hava hapishanesi" olarak tanımladığı Gazze'deki insanlara yönelik bir eylem ve barışa indirilmiş bir darbe olarak tanımlamıştır (Çevik ve Ersaydı, 2011, s. 10).

Gazze'nin bir açık hava hapishanesine benzetilmesi, İsrail'in sadece gerçekleştirdiği saldırılar ile Filistin halkını tehdit etmediği, aynı zamanda Filistin'i insanlık dışı bir baskı altında tuttuğu vurgusu içindir. Erdoğan, bu yaklaşımı ile birlikte İsrail üzerindeki baskıyı giderek artırmıştır. İsrail'in saldırgan tutumunu gözler önüne sermek adına kullanılan baskın dil, uluslararası kamuoyunu harekete geçirmeye yönelik bir söylem olarak da kurgulanmıştır. Yine bu söylem üzerinden ele alındığında, Erdoğan'ın Filistin'deki insanlık dışı tutum ve uygulamaları dile getirmesi, iç politikada, özellikle Türk kamuoyu nezdinde, mazlumların yanında olan ve söylenmeyenleri söyleyen bir lider kimliğini inşa etmesine yardımcı olmuştur. Buna paralel olarak da Türk dış politikasının ezilenlerden yana olduğu izlenimi güçlenmiştir.

AK Parti döneminin Türk dış politikasında, Filistin sorunu üzerinde etkili olan aktörlerden bir diğeri de bir dönem Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık yapan Ahmet Davutoğlu'dur. Davutoğlu, özellikle Filistin içerisindeki siyasi dinamikler ile yakın ilişkiler kurulması konusunda önemli adımlar atmıştır. 2010 yılında, Filistin içerisinde siyasi ve askeri kanadı oluşturan Hamas ve El Fetih temsilcileri ile bir dizi görüşmeler gerçekleştiren Davutoğlu, açıklamalarında, Filistin sorununun çözümü adına, Filistin'in kendi içerisindeki dinamiklerin bütüncül bir yaklaşımla hareket etmelerinin önemine değinmiştir. Ancak bu şekilde, Filistin meselesinin çözümü yolunda, önemli bir gelişme kaydedilebilecektir (Uzer, 2011, s. 160.).

Davutoğlu'nun yaklaşımlarına bakıldığında, AK Parti döneminde, Filistin'in sorunlarına çare bulunması adına, temele inen bir bakış açısının ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu şekilde Türkiye, dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda, öncelikle kendi içerisinde barışa erişen ve iç sorunlarını halletmiş bir Filistin vizyonu yaratılması doğrultusunda sorumluluk almış görülmektedir. Bu tür bir sorumluluk üstlenme eğilimi, özellikle Türkiye'nin o dönemde, iç ve dış politikada, barış odaklı düşünen ve hareket eden kimliğini ortaya koymuştur. Çatışmanın kaçınılmaz olduğu öngörüsüne istinaden Türkiye, dış politikasında, İsrail'in çözüme yanaşmadığı bir süreçte, Filistin'in kendi iç dinamikleri arasında bir görüşme platformu oluşturarak nitelikli bir arabulucu görüntüsü sergilemiştir. Bu yaklaşım, Filistin sorununda,

Türkiye'nin doğrudan aktör haline gelmesine yardımcı olurken, iç politikada, AK Parti'nin yaratmış olduğu barışçıl ve müzakereye hazır kimliğinin destek toplamasına yardımcı olmuştur.

İlerleyen dönemlerde Davutoğlu'nun, AK Parti'nin ve dolayısıyla Türkiye'nin dış politikasında, önemli bir tasarımcı ve sözcü haline geldiği görülmektedir. Özellikle de Filistin sorunu, Davutoğlu açısından hassasiyetle ele alınan bir konu olmuştur. 2013 yılında, Bursa'da yaptığı bir konuşmasında Davutoğlu, Filistin sorununa dair kendisinin, partisinin ve dönemin Türk dış politikasının yaklaşımlarını; tarih yazımında Türkiye'nin hep "özne" olduğunu ve bundan sonra da öyle olacağını; Ortadoğu'daki meselelerin, hele hele Filistin'in Türkiye'siz tartışılmayacağını belirterek özetlemiştir (Saraçoğlu, 2013, s. 63).

Her ne kadar Davutoğlu, 2010 yılında, Hamas ve El Fetih taraflarının bir araya gelmesi konusunda son derece aktif ve arabulucu kimliği dahilinde bir rol üstlense de dönemin Dışişleri Bakanı'nın yukarıdaki konuşması göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin Filistin sorununda geri planda durması konusunda telkinde bulunan taraflara karşı sert ve kararlı bir tutumunun bulunduğu görülmektedir. Bu konuşmadan anlaşılacağı üzere Türkiye, uluslararası alanda, konunun geri planında durması konusunda bir uyarı ile karşılaşmış; ancak buna sert bir tepki göstermiş, yolundan vazgeçmemiş ve çözüm için sorumluluklarını yerine getirmek adına özellikle ortak geçmiş ve ortak kültür bazlı tarihi unsurlardan beslenen politikalarını devam ettirmiştir. Bilahare Türkiye, 2010 sonrasında, daha agresif ve aktif bir Filistin politikası izlemeye başlamıştır. Davutoğlu'nun konuşmasındaki meydan okuyan tavır, dış politika için şartları zorlayan bir görünüm ortaya koysa da iç politika açısından son derece destek toplayıcı ve AK Parti'nin seçmen kitlesini teşvik edecek nitelikte olmuştur.

Davutoğlu'nun konuşmasında, Erdoğan'inkine benzer bir etkinlik ve baskınlık ile İsrail'e ve uluslararası kamuoyuna bir meydan okuma göze çarpmaktadır. Davutoğlu, "özne" oluşuna vurgu yaptığı yukarıdaki demecinde, ülkenin Filistin sorununa dair çözüm konusunda üstlenmiş olduğu sorumlulukları net bir şekilde ortaya koymaya

çalışmıştır. Demeçte yer alan bir “özne” olarak Türkiye vurgusu, ülkenin sürece dair sadece söz sahibi değil, aynı zamanda, gerektiğinde farklı çözümler üretebilecek bir ülke olduğu mesajını içermektedir. Davutoğlu, bu söylemini, Türkiye’nin bölgedeki tarihsel kimlik ve misyonunu vurgulayarak güçlendirmeye çalışmıştır.

Aslında, Ahmet Davutoğlu’nun Filistin sorununa tespitleri, akademik anlamda da ön plandadır. Buna göre Davutoğlu “Stratejik Derinlik” adlı kitabında, daha sonraları Dışişleri Bakanı olduğunda siyasi olarak yürürlüğe koyacağı felsefesini, şu sözlerle dile getirmiştir (Davutoğlu, 2001, s. 490):

“Genelde Kudüs özelde de Mescid-i Aksa meselesi çözülmeden Filistin ve Ortadoğu meselesinin de çözülebilmesi çok güçtür. Doğrudan bir formülle ortaya koymak gerekirse Ortadoğu meselesi Filistin meselesine, Filistin meselesi Kudüs meselesine, Kudüs Meselesi de Mescid-i Aksa meselesine indirgenebilir.”

Davutoğlu’nun kitabında yer alan bu metinde, sık olarak Kudüs ve Mescid-i Aksa’nın isimlerinin geçtiği görülmektedir. İslam alemi için kutsal bu iki mekânın dile getirilmesi, Davutoğlu’nun olduğu kadar, dönemin Türk dış politikasının vermek istediği mesajın da içeriğini ortaya koymaktadır. Buna göre Türkiye, Filistin meselesinin değerlendirilmesi ve bir sonuca kavuşturulması konusunda, İsrail ve uluslararası kamuoyunun gereken sorumluluğu üstlenmemesi halinde, konunun Kudüs ve Mescid-i Aksa’nın İslam alemi nezdinde yarattığı duygular nezdinde çözülmek durumunda kalacağı mesajını vermektedir. Burada Türkiye’nin agresif bir şekilde Kudüs ve Mescid-i Aksa isimlerini kullanması süreçte neye taraf olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Davutoğlu’nun söylemine bakıldığında İsrail, Filistin meselesinin çözümü için önemli fedakarlıklar yapmak ve diyet ödemek zorundadır. Bu, Kudüs ve Mescid-i Aksa’nın Filistin tarafının kontrolüne bırakılması ile gerçekleşebilecektir.

Türkiye’nin AK Parti ile birlikte geliştirmiş olduğu bu dış politika söylemi, İslam aleminin de bir araya getirilmesi adına önemli bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Davutoğlu’nun söylemleri özelinde Türkiye, Müslüman devletlerin, özellikle de Arap devletlerinin mümkün olduğunca geniş bir yelpazede, Kudüs ve Mescid-i Aksa

söylemleri üzerinden, Türkiye'nin belirlediği bir yol haritasına dayalı olarak Filistin meselesinin çözümüne odaklanmasını beklemektedir.

Davutoğlu'nun söylemlerindeki Kudüs ve Mescid-i Aksa vurgusu, sadece uluslararası arenada değerlendirmeye tabi olan bir söylem değildir. Türkiye'nin o dönemki Filistin temelli Ortadoğu politikası, Kudüs ve Mescid-i Aksa gibi kutsal İslami değerleri kullanarak iç politika mücadelesinde de daha güçlü hale gelenebilmesi üzerine kurgulanmıştır. Özellikle de Davutoğlu'nun bu tür İslam alemine yönelik baskın söylemleri, Türkiye içerisindeki muhafazakâr kesimlerin güçlü desteğini kazanmayı da hedeflemiştir.

Yine Erdoğan özelinde ele alındığında, Türk dış politikasında Filistin sorununun sahip olduğu yerin neo-klasik realizm algısına dayalı olarak değerlendirildiğinin düşünülmesi adına, Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı sıfatı ile 2018 yılında İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) toplantısında dile getirdiği aşağıdaki sözler önem arz etmektedir (Hacaloğlu, 2018):

“...Milyonlarca Filistinli kardeşimiz, sadece topraklarını kaybetmemiş, aynı zamanda dünyanın en ağır haksızlıklarına da maruz bırakılmıştır. Bölgemizin tarihiyle, sosyal ve beşerî dinamikleriyle bağdaşmayan politikalar, elbette sadece Filistin'de değil, diğer yerlerde de acıya, yıkıma, kardeş kavgasına sebebiyet vermiştir. Ama işte 1948'in Filistin'i ve 2018'in Filistin'i. İşte 1948'in İsrail'i, işte 2018'in İsrail'i. Tam tersi yüzölçümünü görüyorsunuz. Buralara nasıl geldik? Tüm insanlık bunlar karşısında ne yaptı?”

Erdoğan, yaptığı bu konuşmasında, Filistin sorununun tarihsel bir algı ile değerlendirilmesinin önemine işaret etmiştir. Bu yaklaşıma göre, tarihsel olarak Batılı devletler, Filistin sorununun yaratılması hususunda başrolü üstlenmiş; sorunun çözümü konusunda da sorumluluk almak durumundadırlar. Bölgede bir kardeş kavgasından söz eden Erdoğan, bu kavganın yaratılmasından Batılı devletleri üstü kapalı bir şekilde sorumlu tutmaktadır. Çünkü Erdoğan, 1948 ve 2018 yıllarındaki İsrail ile Filistin'in durumlarını karşılaştırırken, bu durumun ortaya çıkmasına neden olan ve bu duruma göz yuman herkese seslenmektedir. Filistin meselesini tarihsel derinliğini de ön plana çıkaracak şekilde değerlendiren Erdoğan'ın bu söylemleri, Türk dış politikasının Filistin hususunda Batıya meydan okuyan bir tavrının ortaya

çıkıldığını göstermektedir ki bu Erdoğan ve AK Parti için iç politikada belirli bir kamuoyu gücünü elde etmek adına da anahtar rol üstlenmektedir. “Toprak kaybı” ve “haksızlık” kelimelerini kullanmak sureti ile Erdoğan, Batılı devletlere karşı suçlamalarını hukuki bir zemine oturtmaya çalışırken, bu sayede Türk dış politikasının da hukuki zemine bağlı kaldığı mesajını vermektedir.

3.2.2. Davos Zirvesi ve Mavi Marmara Saldırısı Sonrasında Türk Dış Politikasında Sertleşen Filistin Söylemi

AK Parti iktidarı döneminde Türk dış politikasında Filistin sorunu konusundaki söylemler; ılımlı ve gergin dönemler geçirmişse de süreç içerisinde, 2009 yılında, İsviçre'nin Davos kasabasında gerçekleştirilen Davos Zirvesi toplantıları sırasında yaşananlar, sürecin içerisindeki en kritik olayların yaşanması adına bir ilk adımı ifade etmiştir.

Söz konusu zirve toplantıları sırasında, “Gazze: Ortadoğu'da Barış” adlı panelde konuşan dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve dönemin İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres arasında yaşanan gerilim, Türkiye'nin Filistin politikalarında sert söylemler geliştirmesine sebebiyet vermiştir. Peres'in İsrail'in genel olarak Ortadoğu ve Filistin konularındaki haklılığını uzun bir şekilde dile getirmesinin ardından sinirlenen Erdoğan, İngilizce “One minute!” demek sureti ile panelin moderatörü David Ignatius'u susturmaya çalışarak aşağıdaki sözleri dile getirmiştir (Güler, 2010, s. 217):

“Sayın Peres benden yaşlısın. Sesin çok yüksek çıkıyor. Benim sesim bu kadar yüksek çıkmayacak. Bunu da böyle bilesin. Öldürmeye gelince, siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz. Plajlardaki çocukları nasıl öldürdüğünüzü, nasıl vurduğunuzu çok iyi biliyorum. Şu zulme alkış tutanları da ayrıca kınıyorum. Çünkü bu çocukları öldürenleri, bu insanları öldürenleri kalkıp da alkışlamak, öyle zannediyorum ki o da ayrı bir insanlık suçudur. Benim için de bundan böyle Davos bitmiştir. Daha Davos'a gelmem, bunu böyle bilesiniz. Siz konuşurmuyorsunuz. Yirmi beş dakika konuştu, on iki dakika konuşturuyorsunuz. Olmaz!”

Davos'ta yaşanan bu kriz, Türkiye ile İsrail arasında yaşanan gerilimin ilk adımını teşkil etmiştir. Erdoğan'ın konuşması, son derece kritik bir etki yaratmış; dünya

genelinde de büyük bir yankı uyandırmıştır. Erdoğan'ın “öldürme”, “insanlık suçu” ve “çocukları öldürenler” şeklinde kullanmış olduğu ifadeler; Türkiye'nin Filistin meselesinde, gerilimli bir yola girdiğinin de bir göstergesidir. Bu söylemler ile birlikte Türk dış politikası, tarihinde ilk kez, Filistin meselesinde, bu denli agresif ve tam olarak bir tarafa yönelik ithamkâr ve şikâyetçi bir söylem geliştirmiştir. Bu söylem, son derece keskin olmakla birlikte Filistin'de yaşanan olayların sorumlusunun kim olduğunun açıklanması adına, dünya kamuoyuna karşı önemli bir beyan niteliği de taşımaktadır. Erdoğan, verdiği tepki ile Filistin meselesinin çözümü için atılması gereken adımların ne yönde olması gerektiği konusunda da hedef göstermiş ve dünya kamuoyuna, bir bakıma, İsrail'i şikâyet etmiştir.

Aslında, Davos'ta yaşananların uluslararası yansımalarından ziyade, ulusal anlamdaki yansımalarının çok daha dikkat çekici olduğu görülmektedir. Zira Davos krizi sonrasında, Türk dış politikası uluslararası anlamda zor bir döneme girerken, AK Parti iktidarı, iç politikada ciddi bir toplumsal destek ve güç elde etmiştir. Erdoğan'ın, Davos dönüşü havalimanında, “Türkiye seninle gurur duyuyor”, “I. Recep Tayyip Erdoğan” sloganları ile karşılanarak, Osmanlı İmparatorluğu padişahlarına benzetilmesi, Davos'ta vermiş olduğu tepkinin iç politikada yaratmış olduğu güçlü havayı gözler önüne sermiştir (Güler, 2010, s. 216-218).

Erdoğan'ın siyasi kimliği özelinde, Türk dış politikasının Filistin meselesine dair yaklaşımlarında Türk kamuoyunu cezbeden en önemli husus, dış politikayı uygulayan siyasi kimliğin koşulsuz olarak destek verilecek bir kimliğe dönüşmüş olmasıdır. Buna göre Davos öncesinde gerçekleştirilen bir ankette, dönemin Başbakanı Erdoğan'ın yönetim tarzını beğenenlerin oranı % 55 iken, bu oran, Davos sonrasında % 74'e yükselmiştir (Erdoğan, 2013, s. 46). Rakamların ortaya koyduğu tabloya göre Erdoğan'ın söylemleri, dış politikadaki söylemlerin iç politikada yeterli derecede olumlu etki yarattığının da bir göstergesidir. Buna göre Türk toplumu, Davos'taki çıkışı sonrasında, Erdoğan'ın ve temsil ettiği siyasi mantığın desteklenmesi gerektiğine inanmıştır. Bu destek, dolaylı olarak Türk dış politikasının Filistin meselesine dair algılamalarını da şekillendirmiştir.

Genel olarak bakıldığında, AK Parti döneminde, hükümetin dış politikası içerisinde sık sık kendisine yer bulan Filistin meselesine dair söylemler, iç politikada, dış politikada yarattığından çok daha fazla etki yaratmak sureti ile AK Parti'nin siyasi gücünü ve Türk dış politikasına içeriden gelen desteğin düzeyini artırmıştır. Fakat Davos sonrası, AK Parti'nin dış politikadaki uygulamaları ve Türkiye'nin dış politikasındaki Filistin söyleminin sertleşmesi, iç politikada beklenen etkiyi yine de ortaya koyamamıştır. AK Parti, Mart 2009 yerel seçimlerinde, 2007 genel seçimlerine göre 10 puan; 2004 yerel seçimlerine göre ise 2 puan kayıpla karşılaşmış ve oy oranı da % 38'de kalmıştır (Boran, 2020, s. 36).

Filistin söyleminin, Türk dış politikasında sıklıkla ön plana çıkarıldığı dönemlerde, özellikle İslami unsurların ön planda tutulduğu süreçte, iç politikada AK Parti hükümetlerinin yoğun bir destek almasına alışılmışken, 2009 yerel seçimlerinin ortaya koymuş olduğu tablo, bu durumun değiştiğini göstermektedir. Bir bakıma, Türk seçmenler, söz konusu yerel seçimlerde, dış politikadaki hususları ve özellikle Filistin meselesini, sandıktan ayrı değerlendirmişlerdir. Bu durum da Türkiye'nin iç ve dış politikası arasında, farklılaşan bir kamuoyu algılamasının olduğunu göstermektedir.

İsrail'de hissedilen Türkiye aleyhtarlığının tarihte daha önce görülmemiş bir seviyeye vardığı 2009'da Davos'ta yaşanan kriz sonrasında, 31 Mayıs 2010 tarihinde yeni bir kriz meydana gelmiştir. Mavi Marmara Saldırısı olarak anılan olayla İsrail-Türkiye geriliminin devam ettiği görülmüştür. Çeşitli sivil toplum örgütlerinin organize ettiği, Gazze'ye insani yardım taşıyan Mavi Marmara gemisi, İsrail'in Gazze Şeridi'ne uyguladığı ablukanın neden olduğu yıkımı azaltmak ve ablukayı uluslararası kamuoyu gündemine getirmek üzere Türkiye'den yola çıkmıştır. Bununla birlikte, halihazırda Türkiye aleyhtarlığının had safhaya ulaştığı İsrail ise son olaylardan sonra ülkeyi saran aşırı milliyetçiliğin de etkisiyle gemiyi uluslararası sularda kanlı bir askeri saldırı düzenleyerek durdurmuştur. Olayların ardından Filistin aktivisti 10 Türk ölmüş, birçoğu da yaralanmıştır (Aksar, 2012, s. 24). Saldırdan kısa bir süre sonra, Erdoğan'ın aşağıdaki sözleri, Türkiye'nin olaya olan tepkisi kadar, Filistin

meselesinin çözümüne dair yaklaşımlarını da net ve sert bir şekilde ortaya koymaktadır (CNN Türk, 2010):

“İsrail şunu bilecek; işgalle, tehditle hiçbir yere varılamaz. Bunu görmesi lazım. Şu anda Filistin’le olan münasebetlerinde, Filistin’e yönelik, işgal ettiği topraklardan tamamen çekilmesi lazım. Bizim en son tezimiz biliyorsunuz, 67 sınırları ki bu BM’nin de kabul ettiği, buraya çekilmesi durumudur ve buna Sayın Olmert döneminde kendileriyle yaptığımız görüşmelerde mutabık kalmıştık ama ondan sonra gelen yönetim bu noktayı tekrar görüşmek için masaya getirmedi.”

Mavi Marmara saldırısı, her ne kadar Türkiye ile İsrail arasındaki bir sorun olarak algılanabileceksede ortaya çıkarmış olduğu tabloya bakıldığında, sorunun Filistin’in yaşadığı abluka ve her anlamdaki baskı ile ilintili olduğu görülmektedir. Türkiye, karşılaşmış olduğu saldırı ile birlikte aslında Filistin’in nasıl bir baskı ile karşılaştığını da uluslararası kamuoyunun gözleri önüne sermiştir. Özellikle de Erdoğan’ın, çözüm için her türlü anlaşmaya varılmasına karşın, İsrail kanadının bu sürecin dışında kalma ve tüm dengesini bozma noktasındaki ısrarını irdeleyen cümleleri, Filistin meselesinde Türkiye’nin verdiği mücadeleyi ve Filistin’in nasıl yalnızlaştırıldığına anlaşılması adına son derece kıymetli görülebilir. Aynı zamanda, bu durum, Türk dış politikasının Filistin’deki sorunlara kalıcı çözüm bulabilmek adına ne denli aktif bir politika izleme yanlısı olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, bu görüntü, Filistin meselesi özelinde, Türkiye’nin belirleyici ve yönlendirici ülke kimliğini pekiştirirken, AK Parti için de önemli bir iç politika kozu haline gelmiştir.

Erdoğan, Mavi Marmara saldırısından iki ay sonra, İsrail dünya kamuoyunun tepkisini fazlasıyla çekmişken, bunu dış politikada önemli bir araç olarak kullanmış ve İsrail’e yüklenmeye devam etmiştir. Olayların üzerinden geçen iki aylık süre sonrasında Erdoğan, aşağıdaki sözleri dile getirmiştir (Bayraktar, 2014, s. 8):

“Bir taraftan İsrail bizimle normalleşme sürecini isterken, bir diğer taraftan bu olaylar devam ettiği sürece ki ileri sürdüğüm üç şartın bir tanesi Filistin’e olan ambargonun kalkmasıydı. İlk iki şart gerçekleşmiş gibiydi; özür ve tazminat. Ama İsrail, bu ambargo anlayışını demek ki kaldırmaya niyetli değildi. İşte şu anda bu uygulamayla ortaya çıktı. Biz o zaman, biz sizinle nasıl normalleşeceğiz, normalleşebilir miyiz? Normalleşemeyiz. Önce bu zulmü durduracaksınız.

Durdurmadığınız sürece Türkiye, İsrail arasındaki normalleşmenin gerçekleşmesi de mümkün değildir. Bunu özellikle ifade etmek isterim.”

Erdoğan'ın söylemlerinde, sürekli olarak ön plana çıkarılan hususun İsrail'in Türkiye'nin başarılı bir şekilde yürütmeye çalıştığı arabuluculuk görevini sekteye uğratması konusu olduğu görülmektedir. Erdoğan'ın süreç boyunca İsrail'in sözünü tutmayan tek taraf olduğuna yönelik söylemleri, İsrail karşısında Türkiye'nin rolünü güçlendirirken, İsrail'in uluslararası kamuoyu nezdindeki kimliğini zarara uğratmıştır. Öyle ki Erdoğan, Türkiye'nin dış politikadaki çabalarını ön plana çıkarırken, dile getirmiş olduğu İsrail'e karşı öne sürülen şartlar ile birlikte süreçte belirleyici ülke olduğu mesajını da dışarı vermektedir. Bu tür bir mesaj, Türk dış politikasının ve AK Parti'nin Filistin meselesinde güçlü ve etkili bir politika kapsamında hareket ederek çözüme hizmet ettiği mesajını vermektedir. Yine bu görüntü, AK Parti ve Erdoğan'ın uluslararası lider kimliğini güçlendirirken, aynı zamanda, Türk dış politikasının Filistin meselesi özelindeki ilerleyişinin desteklenmesi adına iç politikaya olumlu etki etmektedir.

Mavi Marmara saldırısı sonrasında, Türkiye'nin Filistin meselesine paralel olarak kişisel bir dış politika sorununa dönüştürmüş olduğu sorunlar, dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun açıkladığı İsrail'e yönelik yaptırım ve siyasi manevra listesi ile pratiğe aktarılmıştır. Türkiye'nin muhtemel yeni İsrail saldırılarına karşı oluşturulması planlanan, denizden ve gerekirse karadan olacak şekilde benimsemiş olduğu güvenlik uygulamaları, İsrail açısından endişe verici olarak değerlendirilmiş; İsrail'in güvenlik endişelerinin pekişmesine yol açmıştır. Türkiye ayrıca, İsrail'e karşı oluşturduğu yapılacaklar listesine, Filistin'e uygulanan ambargonun kaldırılması konusundaki kararlılık unsurunu da eklemiştir.

Yine Davutoğlu'nun, Filistin meselesindeki tutumlarını referans göstermek sureti ile İsrail hükümetini eleştirmesi de konunun, Türk dış politikası açısından kişisel ve daha da hassas bir boyuta eriştiğini göstermektedir (Eminoğlu, 2016, s. 100). Davutoğlu'nun yaklaşımına bakıldığında, Mavi Marmara saldırısı sonrasında, Türkiye'nin tutumunun çok daha agresif bir hale geldiği görülmektedir. Uluslararası ilişkiler teamülleri açısından, Türkiye'ye karşı bir saldırı olduğu düşüncesi ile

Türkiye'nin davranışları haklı görülürken; Türkiye, Mavi Marmara sürecine Filistin meselesini de katmıştır. Bu tür bir hamle, Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerinde, Filistin'in merkezde yer almaya devam ettiğine dair net bir görüntü ortaya koymaktadır.

Mavi Marmara saldırısının yaratmış olduğu olumsuz etki neticesinde gerilen Türkiye-İsrail ilişkilerinde Filistin odaklı süreci iyileştiren adım, İsrail'den gelmiştir. ABD'de Obama yönetiminin de telkini ile İsrail, dönemin Başbakanı Benjamin Netanyahu aracılığı ile Türkiye'den yaşananlar için özür dilemiştir. Bu durum, genel olarak Türkiye'nin dış politikasında bir zafer olarak nitelendirilmiştir. Söz konusu zaferi anlamlı kılan ise İsrail'in herhangi bir çatışmaya sebebiyet verecek durum olmadıkça, Filistin üzerindeki ablukayı kaldırmayı kabul etmesidir. Bu şekilde Türkiye ve uluslararası alanda, Filistin için toplanan yardımlar, İsrail'in engellemesi olmadan Filistin topraklarına ulaştırılabilecek şekilde dönemin şartları güncellenmiştir (Gürpınar, 2017, s. 245-246).

İsrail'in Filistin konusundaki yumuşayan söylemlerine karşın, Türkiye'nin izlemiş olduğu sert tutum, Mavi Marmara olayının da etkisi ile iç politikada destek bulmakla birlikte sürecin içerisine uluslararası aktörlerin de dahil olması, Türk dış politikasının ilk kez etkin bir şekilde Filistin meselesinde iç ve dış mecrada istediği noktaya gelebilmesine imkân sağlamıştır. Sürece ABD'nin de dahil olması ve dönemin ABD Başkanı Barack Obama'nın sorumluluk alması, Türkiye'nin uluslararası arenada, Mavi Marmara saldırısı ile birlikte Filistin meselesine dair sesini daha güçlü bir şekilde duyurmasını sağlamıştır (BBC News, 2013).

İsrail'in bu özrü, aslında Türkiye iç politikasındaki değişimden ziyade, İsrail'in iç politikasındaki değişimden fazlasıyla etkilenmiştir. Bu noktada da Türkiye'nin sürece dair önemli bir etkisinin bulunduğunu görmek mümkündür. Türkiye'nin Mavi Marmara saldırısı sonrasında, Filistin meselesinin şartlarının daha iyi anlaşılması için uluslararası kamuoyunu bilgilendirmek adına yaptığı lobi faaliyetleri sonuç verirken, İsrail iç siyasetinde, Netanyahu'yu çaresiz bırakmıştır. İsrail'deki seçimlerde baskı altında tutulan dönemin Başbakanı Netanyahu, dış politikadaki uygulamaları

yönünden yoğun eleştiriler ile karşılaşınca, yönünü değiştirmiş ve Türkiye ile zemin arayışına girmiştir. Netanyahu'nun değişimi, Mavi Marmara saldırısına dair özrün Türkiye tarafına iletilmesine yardımcı olmuştur. Türkiye, belki de Filistin meselesi tarihinde ilk kez İsrail'i bu denli zor duruma sokan bir adım atarak başarı elde etmiştir (Tür, 2013, s. 31-32).

Türkiye'nin Filistin meselesinde İsrail'e karşı takındığı sert tavrı, Mavi Marmara saldırısı sonrasında en üst düzeye çıkarmıştır. Hem söylem hem de eylem açısından bu dönem, Türk dış politikasının şekillendirilmesi ve yol haritasının bu konu özelinde belirlenmesinin yolunu açmıştır. Fakat Türkiye, Filistin meselesinde hem dış politikada hem de iç politikada en etkin desteği, Mavi Marmara saldırısı sonrasında elde etmiştir. Bu saldırı, Türkiye'nin Filistin meselesine dair yürüttüğü mücadelenin ilk kez anlamlı olarak bir karşılık bulmasına yardımcı olmuştur.

Diğer taraftan, Mavi Marmara saldırılarından iki yıl sonra İsrail, eski tutumuna geri dönerek, ülkedeki genel seçimler öncesinde Gazze'ye hava saldırısı düzenlemiş ve çok sayıda sivilin ölümüne sebebiyet vermiştir. Saldırının gerçekleştiği dönemde Mısır'a resmi ziyaret gerçekleştiren dönemin Başbakan'ı Erdoğan, konuşmasında aşağıdaki noktalara değinmiştir (TRT Haber, 2012):

“...dünyadaki egemen güçler yine İsrail'i koruma adı altında, İsrail'in güvenliği adı altında burada bir haksızlığı koruma durumuna düşerlerse insanlık bunu affetmeyecektir... Çünkü orantısız imkân, orantısız güç kimdedir bu belli...2008'de bunun çok farklı bir versiyonunu zaten yaşadık. Yine bir seçim öncesiydi. Gazze'de 1500 Filistinli öldürüldü. Yine bir seçime gidiliyor. Seçime gidilirken böyle bir olayla karşı karşıyayız.”

Erdoğan, bu söylemi ile birlikte öncelikle İsrail üzerinden, İsrail'in Filistin'e uyguladığı baskıyı meşrulaştıran ABD başta olmak üzere güçlü devletleri eleştirmektedir. Diğer yandan Erdoğan, söylemi içerisinde, İsrail'in bu saldırılarının seçim öncesi gerçekleştiği görüşünü ön plana çıkarmak sureti ile Gazze'deki sivilin can kayıplarının bir seçim yatırımı olduğuna işaret etmiştir. Bu şekilde, Türk dış politikasında açık bir şekilde Filistin meselesinde soruna yol açtığı düşünülen tarafları suçlayacak söylemler ortaya konmuştur.

3.2.3. Sistemik Baskılar ve Realpolitik Gereklilikler Altında Mevcut Durum

İsrail'in Filistin operasyonlarına ara verdiği 2014 sonuna kadar, AK Parti'nin iç siyasetteki söylemlerinin Filistin özelinde yoğunlaşmaya devam ettiği görülmektedir. AK Parti'nin yurt içindeki büyük ölçekli kongre ve toplantılarında, dönemin Başbakanı Erdoğan önderliğinde, partinin diğer önde gelen isimlerinin dış politikada, ABD ve AB ile ilgili konulardan sonra en fazla değindikleri konu, Filistin sorunu olmuştur. Buna göre AK Parti, söz konusu tarihlerde, Türk dış politikasında, ABD ve AB gibi iki önemli uluslararası aktöre dair konuların üzerine, Filistin sorununu da eklemiştir. Fakat bu durum, 2015 yılı sonrasında değişikliğe uğramış ve İsrail ile Filistin arasındaki çatışmaların durması, siyasi sorunların da sürüncemede bırakılması neticesinde, Filistin sorununun artık AK Parti'nin yurt içindeki büyük ölçekli kongre ve toplantılarında herhangi bir şekilde ön plana çıkarılan bir söylem olmadığı görülmüştür (Kantar, 2017, s. 114).

22 Eylül 2019 tarihinde, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ABD'de Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) tarafından düzenlenen etkinlikte gerçekleştirdiği konuşma, Türkiye'nin Filistin meselesindeki görüşlerine dair söylemlerindeki farklılaşmaya bir örnek olarak nitelendirilebilir (YTB, 2019):

“Kudüs davası, yalnızca Filistin'deki bir avuç Müslümanın davası değil; sayısı 1,7 milyarı bulan İslam âleminin onuru, namusu, harim-i ismetidir. İşte bunun için her platformda biz 'Kudüs kırmızı çizgimizdir' diyoruz. Kudüs'ü savunmanın insanlığı savunmak; barışı, adaleti, bağımsızlığı savunmak olduğu inancıyla bu meseleye en güçlü şekilde sahip çıkıyoruz.”

Erdoğan'ın konuşmasında, sıklıkla İslam camiasının Kudüs'e bakışının kutsallığını, yoğun duygu ve kelimeler ile dile getirdiği görülmektedir. “Dava”, “onur”, “namus” ve “harim-i ismet” gibi kavramlar, Erdoğan ile birlikte Türk dış politikasında, Filistin meselesinin farklı bir perspektiften ele alındığının da bir göstergesidir. Buna göre Türk dış politikası, AK Parti hükümetleri zamanında, artık Filistin'e dair ön plana çıkan ve kitleleri harekete geçiren söylemlerini Kudüs üzerinden vermeye çalışmaktadır. Aynı zamanda, AK Parti hükümetleri döneminde, uluslararası alanda

güçlü bir kimlik edinmesi amacıyla ayrı bir önem verilen Türk dış politikasının doğru yansıtılması adına, Kudüs'ün insanlığı savunmakla ilişkilendirilmesi, konunun evrensel bir bakış açısı ile ele alındığını göstermektedir. Aslında burada Erdoğan, büyük ölçüde, konuyu Türk dış politikasının ilgilendiği bir konu olma sınırlamasından çıkararak evrensel bir boyuta taşımıştır. Kudüs konusunun, dünya dinleri özelindeki hassasiyeti göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin Filistin meselesine dair bu şekildeki bir söyleme dayalı tavrı, uluslararası kamuoyunun dikkatinin Filistin üzerinde yoğunlaştırılması adına son derece kritiktir. Benzer bir durum, dönemin etkili bir dış politika figürü olan Davutoğlu için de geçerlidir. Davutoğlu'nun 2009-2014 yılları arasında içinde Suriye geçen konuşmalarının kavram analizini yapan Sarı Ertem'in, bu konuşmalarda tam 186 kez Kudüs kelimesinin de geçtiğini tespit etmesi önemlidir. Bu durum, Davutoğlu gibi önemli bir dış politika figürünün anlam dünyasında, konu Suriye de olsa, Kudüs'ün, dolayısıyla da Filistin meselesinin asli bir yer teşkil ettiğini göstermektedir (Sarı Ertem, 2017, s.137-138).

Dönemin Filistin odaklı bir başka krizi ise ABD Başkanı Donald Trump iktidarında Kudüs'ün "İsrail'in başkenti" olarak kabul edilmesi ve ABD Büyükelçiliğinin Tel Aviv'den Kudüs'e taşınması sonucunda yaşanmıştır. Bu dönemde Trump'ın Filistin sorunu için ortaya koyduğu sözde "Yüzyılın Barış Planı" Türkiye tarafından kararlılıkla reddedilmiştir. Dünya genelinde birçok ülke, bu planın adil bir plan olmadığını dile getirirken, Türkiye'nin bu plana dair görüşü bir "ilhak" planı olduğu yönündedir. Türkiye, ABD'nin oluşturduğu plan ile birlikte İsrail'in bölgedeki meşruiyetini güçlendirirken, Filistin'in varlığını gayri meşru hale getirmiş olduğuna inanmaktadır. Bir başka deyişle Türkiye, söz konusu planla İsrail'in Filistin'e bir şans verdiği görüşünün öne sürüldüğünü ve bunun kabul edilemez olduğunu dile getirmektedir. Özellikle de Kudüs'ün İsrail'in başkenti olarak görülmesi konusu, Türkiye'nin şiddetle karşı çıktığı bir husustur (Sınmaz, 2021, s. 8).

Türkiye'nin ABD'nin planına olan tepkisindeki ilhak yaklaşımı, konunun farklı bir boyuta taşınması konusunda önemli bir söylemdir. Bu söylem ile birlikte Türkiye, Filistin sorununun çözümü için ABD ve İsrail'in ortak bir işgalci davranış ile hareket

ettiklerini düşünmektedir. Bu işgal mantığı, Türkiye'nin aslında Filistin'in topraklarının işgal edildiği konusundaki görüşleri için tutarlı bir değerlendirme olarak ele alınabilir. Çünkü Türkiye, Filistin'in hakkı olan toprakların iade edilmesini beklerken, Kudüs konusunda aksi yönde atılan adımların önemine vurgu yapmaktadır. Aslında, Türkiye'nin ilhak konusunda vermiş olduğu tepkinin temelinde, ABD'nin Kudüs ile ilgili olan kararı yer almaktadır.

ABD'nin bu hamlesi karşısında Türkiye'nin adımı ise bölgede, Türkiye'nin kendi varlığını hissettirme arzusunun halen gözlemlenmesi adına önemlidir. Haziran 2021'de, "Türkiye ile Filistin Devleti arasında Güvenlik İşbirliği Anlaşması"nın onaylanmasına ilişkin kararın Resmî Gazete'de yayımlanmasının ardından, bölgede güvenlik uygulamaları açısından yeni bir dönem başlamıştır. Anlaşma kapsamında Filistin kolluk birimlerinin Türkiye'deki kurumlarda eğitim alması mümkün hale getirilmiş; buna ek olarak Türkiye, Filistin emniyet ve sahil güvenlik teşkilatlarının kapasitelerinin artırılması amacıyla teknik yardım, eğitim, araç ve malzeme hibesi vb. destek sağlama taahhüdünde bulunmuştur (Yeni Şafak, 2021).

Türkiye ile Filistin arasındaki bu anlaşma, aslında Türkiye'nin bölgenin güvenliği konusunda sorumluluk almak adına attığı önemli bir adımdır. Türkiye, Filistin'in güvenlik beklentilerini karşılamak adına sorumluluk alırken, aynı zamanda, İsrail'e bölgedeki saldırıları karşısında Filistin'in yanında olduğuna dair, belki de uzun zamandan bu yana ilk kez, fiili anlamda da bir mesaj vermiş olmaktadır.

Bununla birlikte sistemik baskıların, Türkiye kamuoyunda Filistin ve Kudüs mahiyetinde var olan hassasiyeti zaman zaman zayıflattığı da akılda tutulmalıdır. Dış politikada Suriye gibi komşu ülkelerde yaşanan krizler ya da ekonomik açıdan içeride yaşanan sorunlar, Filistin meselesinin kimi zaman hak ettiği oranda gündemde kalmamasına neden olmuş; özellikle büyük oranda kamuoyunun yardımları ile ayakta duran sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri sekteye uğramıştır. İsrail ile normalleşme yönünde Batıdan, özellikle de küresel güç ABD'den gelen telkinler de zaman zaman AK Parti hükümetlerinin dış politikadaki gerilimi azaltma adına, İsrail ile diyalog kanalları aramasına neden olmuştur. Özellikle Mavi Marmara olayları

sonrası yaşananlar, Netanyahu'dan gelen özre rağmen affedilecek nitelikte değildir. Ancak, sistemik baskılar ve ekonomik açıdan dış politikada ticareti öncelikli tutan yaklaşım, Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri kopma noktasına götürmesini engellemiştir. Buna ilaveten, Filistin'e en büyük dış yardımları yapan ülkelerden biri olan Türkiye'nin bu yardımları Filistin'e ulaştırabilmesinin yolu da İsrail ile kapıları tamamen kapatmamaktan geçmektedir. Filistin'in dışa kapalı durumu; tüm insani ihtiyaçlar ve kalkınma programlarında bu ülkeyi dışarıdan gelecek desteğe muhtaç hale getirmektedir. Türkiye'nin İsrail ile kapıları tamamen kapatması, bu yardımların meselenin en mağdur tarafı olan Filistinlilere ulaşmasını bütünüyle engelleyebilecek kapasitededir. Bu durum ironik de olsa, Türkiye'nin İsrail ile belli oranda diyalogu korumasını elzem kılmaktadır ki böyle bir yaklaşım, şu anda sadece ticaret değil, enerji bağlamında Doğu Akdeniz'de yaşanan rekabet ortamında realpolitik açıdan bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Son dönemde, bölgesel ve küresel denklemde etkileri olacak şekilde, ABD inisiyatifiyle Körfez ülkelerinin Abraham Anlaşmaları kapsamında İsrail ile barışma girişimleri de Türkiye'nin İsrail'e karşı tutumunu yumuşatmasını bir zorunluluk olarak ortaya koymuştur.

Tüm bunlar neo-klasik realizmin önerdiği üzere, dış politika yapımında iç politik unsurların sistemik baskılar kadar etkili olabileceği; ancak dış dengelerin daha baskın bir etki yaratabileceği yönündeki savını desteklemektedir. Türkiye'nin özellikle AK Partili yıllarda lider, bürokrasi, kimlik ve kültür ağırlıklı Filistin politikasında, realpolitik dengeler neticesinde, neden zaman zaman geri adım atmak zorunda kaldığını açıklayabilecek niteliktedir. Türkiye "Filistin davasından" asla vazgeçmeyecek olsa da mevcut bölgesel ve küresel güç dengeleri dahilinde, sistemik baskılara bütünüyle karşı çıkabilecek bir durumda değildir.

SONUÇ

Filistin meselesi, yüz yıllık bir süreyi aşan geçmişi ve devam eden çözümsüzlük ortamı ile birlikte dünya tarihinin en uzun soluklu siyasi, ekonomik, askeri ve sosyal sorunlarından biridir. Batılı devletlerin ortak ve başarısız bir projesi olarak değerlendirilebilecek olan Filistin'in taksimi meselesi, yıllar içerisinde büyük bir siyasi ve askeri çatışmanın yanı sıra çarpıcı bir insanlık dramına da dönüşmüştür. Söz konusu dram, halen, tüm dünya kamuoyunun gözü önünde, özellikle de Filistin ile aynı coğrafyada bulunan Müslüman devletlerin tanıklığında devam etmektedir. Birçok girişime rağmen, Filistin için sunulan hiçbir öneri, gerçekçi sonuçlar ortaya koymamıştır. Sergilenen yüzeysel tepkiler, Filistin'in yaşamış olduğu baskı ve zulmün boyutlarını daha da tırmandırmıştır. Özellikle Kudüs özelinde yaşananlar ve Filistinlilerin günlük hayatlarını duvarlarla ayıran, onları dış dünyadan bütünüyle koparan yaklaşımlar, Filistin'in varlığını sürdürmesi konusunda, son derece ciddi ölçekli bir tehdidi gözler önüne sermiştir.

Son dönemde Türkiye dışında Müslüman kimliği bulunan ülkelerin hiçbiri, insani yardım çabaları dışında, Filistin'in siyasi şartlarının iyileştirilmesi adına aktif bir rol almamışlardır. Türkiye, Filistin'in haklı davası konusunda bölgesel ve uluslararası platformlarda verilmesi gereken mücadeleyi, fazlası ile ortaya koymaya çabalamıştır. Türkiye, İslam ortak kimliği kadar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan tarihsel mirasa istinaden de Filistin'in verdiği yaşam mücadelesine destek olmaktan geri durmamaktadır. 2002 yılında Türkiye'de siyasi erki eline alan AK Parti hükümetleri, bu desteğin artışı konusunda önemli bir aktör olmuştur. Partinin muhafazakâr siyasi kimliği ve Arap coğrafyasında, Türkiye'nin uzun yıllardır ilişki ve iletişimlerinin çok sınırlı kaldığı ülkeler ile yakın bir diyalog kurma arzusu, Filistin meselesine hassasiyetle eğilmesinin önünü açmıştır.

Aslında, AK Parti'nin Filistin konusundaki güçlü söylem ve uluslararası eylem çabalarının temelinde, bu konu özelinde, iç politika – dış politika etkileşiminin yoğun olmasının önemli bir etkisi bulunmaktadır. Görüntü itibarıyla AK Parti, Filistin meselesine dair söylem ve eylemlerini iç politikadaki söylemlerinde de kullanmakla

birlikte bu söylemin iç politikada yaratmış olduğu siyasi parti desteği neticesinde, uluslararası arenada konu ile ilgili mücadele ve çabasını daha üst düzeye çıkarmaktadır. Bir başka deyişle AK Parti, Filistin meselesindeki enerjisini, iç politika – dış politika dengesi dahilinde değerlendirmeye dikkat etmektedir.

Araştırmada elde edilen bilgiler ve incelenen söylemlere bakıldığında, AK Parti için Filistin meselesinin bir neo-klasik realist anlayışla değerlendirildiği, ancak getirilerinin beklendiği kadar etkili olmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda, araştırmanın hipotezleri değerlendirildiğinde, H₁ “Türk dış politikasında, muhafazakâr bir dış politika algısının olduğu dönemlerde Filistin söylemi daha yoğun ve daha sert bir şekilde kullanılmaktadır.” hipotezi, özellikle AK Parti ekseninde, Türk dış politikasının uygulamalarına göre doğrulanmış gözükmektedir. Çünkü Türkiye, özellikle AK Parti hükümetleri döneminde Türk dış politikası hem konuya gereken ehemmiyeti göstermediğini belirttiği İslam coğrafyasını hem uluslararası kamuoyunu hem de İsrail’i sert bir dille eleştirmiş ve bunu da mümkün olduğunca iç politikada kullanmak adına ciddi ölçekli bir çaba göstermiştir. İç politikada da sırasıyla Başbakan ve Cumhurbaşkanı olarak görev almış olan Recep Tayyip Erdoğan’ın Filistin meselesine dair söylemleri neticesinde halktan aldığı destek, önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Araştırmanın diğer bir hipotezi olan H₂ “Türk dış politikasında, muhafazakâr bir dış politika algısının olduğu dönemlerde Filistin ile ilgili hususlarda, Türkiye’nin uluslararası bir sorumluluk üstlenmesine çalışılmaktadır” şeklindeki hipotezin de geçerli olduğu görülmektedir. Türk dış politikasında, geçmiş yıllarda önemli bir etkisi bulunan isimlerden İsmail Cem ve Süleyman Demirel, Filistin ile ilgili hususlarda, Türkiye’nin uluslararası bir sorumluluk üstlenmesine çalışmışlar; ancak bu sorumluluğun uzun süre Türk dış politikası gündeminde kalması konusunda çaba göstermemişlerdir. AK Parti hükümetleri döneminde gerek Başbakanlık gerekse de Dışişleri Bakanlığı ekseninde, Türk dış politikasının Filistin meselesi için daha fazla uluslararası girişimlerde bulunduğu ve bunu göreceli olarak sürdürülebilir hale getirdiği gözlemlenmiştir.

Araştırmanın H₃ “Türk dış politikasında, muhafazakâr bir dış politika algısının olduğu dönemlerde Filistin meselesi, iç politikada doğrudan, kalıcı ve olumlu etki yaratmaktadır” şeklindeki son hipotezinin büyük oranda geçerliliğinin olmadığı görülmektedir. Bunun iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki Davos ve Mavi Marmara krizleri dışında, Filistin meselesinin Türk iç politikasında yankı uyandıran, Filistin ile ilgili herhangi bir olayın yaşanmamış olmasıdır. Filistin meselesine dair geçmiş yıllarda iç politikaya doğrudan etki eden bir söylem ya da uygulama olmamakla birlikte, iç politikadaki herhangi bir söylem ya da uygulamanın Türk dış politikasını Filistin meselesi konusunda teşvik etmediği görülmektedir. AK Parti döneminde ise Davos’ta, Erdoğan’ın gerçekleştirdiği sert çıkış, özellikle Türk kamuoyunda Erdoğan’ın ve AK Parti’nin destek düzeyini yukarı çekerken, Türk dış politikasının dikkat çekici niteliğini de geliştirmiştir. Fakat uzun vadede sürece bakıldığında, 2009 yılında gerçekleşen yerel seçimlerde, daha önceki seçim sonuçlarına göre AK Parti’nin oy oranının belirli bir oranda gerilemesi, Filistin meselesine dair yaklaşımların yeterli iç politika getirileri sağlamadığını ortaya çıkarmaktadır.

İkinci neden, konu ile ilgili az sayıda sayısal verinin bulunmasıdır. Buna göre Türk dış politikası dahilinde, Filistin meselesine dair söylem ve uygulamaların iç politika etkileşimini, doğrudan doğruya sağladığına dair net bir veri yükü söz konusu değildir. Bu konuda yapılan çalışmaların farklı konular üzerine yoğunlaşması nedeni ile de Filistin meselesinin araştırmalar içerisindeki yeri, geri planda kalmıştır. Bu nedenle de bu araştırmaya konu olacak ya da destek sağlayacak verilerin varlığından söz etmek mümkün değildir. Bu durumun ortaya çıkmasında, AK Parti öncesindeki Türk dış politikası mekanizmasında, Filistin meselesinin yeterince ön plana çıkarılmamasının; AK Parti döneminde de geçici süreler ile konunun ön plana çıkmasının büyük etkisi bulunmaktadır.

Tüm bunlara ilaveten, özellikle içinde bulunduğumuz küresel ve bölgesel dinamikler ışığında, Türkiye’nin sistemik baskılara maruz kalmasının, ticareti dış politikada öncelikli tutmasının; ekonomik anlamda kırılğan bir seyir izlemesinin de etkisi ile İsrail ile ilişkilerin ve Filistin meselesine dair tutumun tonlamasında zaman zaman

iniş çıkışlar yaşanmasına neden olduğu hatırd tutulmalıdır. Bu durum, neo-klasik realizmin önerdiği şekilde, kültür ve kimlikle bezeli lider, bürokrasi, toplum gibi iç politik unsurların etkisinin yanı sıra, sistemik baskıların hala dış politika yapımında etkili olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Bu nedenle de denilebilir ki, Türkiye'nin 2000'lerde ortaya koyduğu Filistin politikasındaki keskin söylem ve eylemlere rağmen, realpolitik dengeleri gözetmek zorunda kalması neo-klasik realizm aracılığıyla açıklanabilecek niteliktedir.

KAYNAKLAR

- Acar, İ. (1989). Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akçapa, M. (2021). Arap Baharı Öncesi Filistin'in İçsel Dinamikleri Bağlamında Türkiye'nin Filistin Meselesine Yaklaşımı. Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi, C: 4, S:1, ss. 33-45.
- Akıllı, E. (2012). Türk Dış Politikası Zemininde Arap Baharı. Ortadoğu Analiz, 4(37), 39-45.
- Akgül, A. S. (2011). Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri. Uluslararası İlişkiler, 8(30), 43-73.
- Akgün, M, Gündoğar S. S. ve Görgülü A. (2015). Zor Zamanda Siyaset: İsrail-Türkiye İlişkileri. Ankara: Tesev Dış Politika Programı.
- Akkaya, B. (2012). Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı. Akademik Bakış Dergisi, (28), 1-20.
- Aksar, Y. (2012). Birleşmiş Milletler Palmer (Mavi Marmara) Raporu ve Uluslararası Hukuk. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 9 (33), 23-40.
- Alpogan, Y. (2019). Uyuşmazlıkların Çözümünde Liderlik ve Arabuluculuk. Ankara: Avrasya İncelemeleri Merkezi.
- Altunışık, M. B. (2010). Turkey: Arab Perspectives. İstanbul: TESEV Yayını.
- Aral, B. (1998). Soğuk Savaş Sonrasında 'Siyasallaşan' Uluslararası Hukuk ve Başlıca Mağdurları. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 53(1), 37-57.
- Aral, B. (2018). Oslo 'Peace Process' As A Rebuttal Of Palestinian Self-Determination. Ortadoğu Etütleri, 10(1), 8-26.

- Aral, B. (2019). Küresel Güvenlikten Küresel Tahakküme BM Güvenlik Sistemi ve İslam Dünyası. İstanbul: Küre Yayınları.
- Aral, B. (2020). Bitmeyen İhanet: Emperyalizmin Gölgesinde Filistin Sorunu ve Uluslararası Hukuk. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Arı, T. (2005). Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2017). Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988). Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2019). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Arslan, E. (2010). Gazze: Orta Doğu'da Barış Modeli Oturumunun Türk Basınındaki Haber Söylemi. Yeni Düşünceler, (5), 185-207.
- Aslanlı, A. ve Memmedov, A. (2016). Neo-Realizm Kuramı Çerçevesinde Azerbaycan-İran İlişkilerinin Analizi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(6), 1520-1532.
- Ataöv, T. (1979). The Palestine Question And Turkey. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 34(1), 15-31.
- Atmaca, A. Ö. (2017). Filistin Baharı: Yükselen Umutlar ve Kaybedilen Barış. Filistin Araştırmaları Dergisi (FIAD), (1), 61-79.
- Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. Uluslararası İlişkiler, 1(1), 33-60.
- Ayhan, V. (2009). HAMAS: Filistin Direnişinde Politik İslam. Ortadoğu Etütleri, 1(1), 99-134.

- Aykan, M.B. (2000). Soğuk Savaş Sonrası Dönemi Ortadoğu'sunda Türkiye'nin İsrail'e Karşı Politikası: 1991-1998. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları.
- Baç, M. M. (2001). Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Balci, A. et al. (2018). War Decision and Neoclassical Realism: The Entry of the Ottoman Empire into the First World War. *War in History*, (September, 2018), 1–28.
- Bayezit, F. (2016). Dengeleme Davranışı Olarak Fırat Kalkanı Operasyonu: Neoklasik Realist Bakış. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 4(2), 84-112.
- Bayraktar, B. (2019). The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from 1990s to 2010s. *Gazi Akademik Bakış*, 12(24), 19-44.
- BBC News (2013). Mavi Marmara: İsrail, Türkiye'den özür diledi. Erişim adresi https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130322_israil_turkiye_ozur
- Beqa, M. (2017). Neoclassical Realism: Its Promises and Limits as a Theory of Foreign Policy. *European Academic Research*, 5(1), 316-330.
- Bıyıklı, M. (2008). Kaynakçalı ve Açıklamalı Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Kronolojisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 22, ss. 347-388.
- Boran, T. K. (2020). Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri. *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.*, (44), 28-42.
- Bozkurt, C. (2012). Filistin Sorunu ve İlk Arap-Yahudi Çatışmalarının Türk Basınındaki Yankıları (1929-1939). *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), 265-295.

- Bölme, S. M. (2009). Gazze’de Katliam: Türkiye, Orta Doğu ve Filistin Sorunu. SETA Analiz, (3), 1-18.
- Bölme, S. M. (2012). İsrail’in Değişime Direnci: 2012 Gazze Saldırısı. SETA Analiz, (55), 1-19.
- Bulut, M. (2018). Altı Gün ve Yom Kippur Savaşının Modern İsrail Kimliği Üzerine Etkisi. Tarihın Peşinde - Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, sayı 20 s. 339-350.
- Bulut, S. (2008). Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 41, ss. 35-61.
- Cagaptay, S. (2010). The AKP’s Hamas Policy: Transformation of Turkish Foreign Policy and the Turkish View of the West. The FAO Journal, 13(1), 1-4.
- Cankara, P. Ö. (2018). İslamcıların Filistin Sorununa Yaklaşımı. İstanbul: İyi Düşün Yayınları.
- CNN Türk (2010). Erdoğan: "Mavi Marmara'ya saldırı savaş nedeni". Erişim adresi <https://www.cnnturk.com/2011/turkiye/09/11/erdogan.mavi.marmaraya.saldiri.savas.nedeni/628927.0/index.html>
- Coşkun, B. B. (2012). Arap Baharının Gölgesinde İsrail – Filistin Sorunu ve Türkiye - İsrail İlişkileri. Ortadoğu Analiz, 4(42), 28-34.
- Çağlar, B. (2012). Türkiye’nin Suriye Politikası: Yeni-Klasik Realist Bir Bakış. Ortadoğu Analiz, 4(47), 39-52.
- Çakır, H. ve Okyay, Z. (2019). ABD’nin Kudüs’ü İsrail’in Başkenti Olarak Tanıma Kararını, Rus Haber Ajansı TASS ile Okumak. Erciyes İletişim Dergisi, 6(1), 35-58.

- Çavuş, T. (2012). Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), 23-37.
- Çevik, A. ve Ersaydı, B. S. (2011). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Psiko-Politik Etkenler ve Toplumsal Algılar. Akademik ORTA DOĞU, 5(2), 1-17.
- Cragg, K. (1997). Palestine. The Prize and Price of Zion. Cassel.
- Çubukçu, M. (2002). Bizim Filistin. İstanbul: Metis Yayınları.
- Dahl R. A. (1957). "The Concept of Power", Behavioral Science, 2(3), 201-215.
- Darwich, M. (2017). Creating the Enemy, Constructing the Threat: The Diffusion of Repression Against the Muslim Brotherhood in the Middle East. Democratization, 7(2), 1289-1306.
- Davutoğlu, A. (2001). Stratejik Derinlik. İstanbul: Küre Yayınları.
- Devlen, B. & Özdamar, Ö. (2009). Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises. In "Rethinking Realism in International Relations" Annette Freyberg-Inan, Ewan Harrison & Patrick James (eds.). Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Diriöz, A. O. (2011). Kuruluşundan Günümüze İsrail'in İçinde Bulunduğu Politik Dengeler. Ortadoğu Analiz, 3(35), 77-85.
- Efe, İ. (2015). İsraili Yerleşimci Terörü. Ortadoğu Analiz. 7(70), 65-67.
- Efegil, E. (2016). AK Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri. Gazi Akademik Bakış, 9(18), 45-58.
- Ekinci, F. D. (2019). Türkmenistan Dış Politikasında İç Faktörler: Neoklasik Realizm Çerçevesinde Bir İnceleme. Alternatif Politika, 11(1), 32-58.

- Ekşi, M. (2016). AK Parti Döneminde Ortadoğu'da Türk-Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Eksenini: İslami Kimlik. *Gazi Akademik Bakış*, 9(18), 59-77.
- Eminoğlu, A. (2016). Tarihsel Süreçte Türkiye İsrail İlişkilerinin Değişen Yapısı. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 7(15), 88-106.
- Erdağ, R. (2013). Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Dış Politikada Yansıması." *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 51-76.
- Erdoğan, E. (2013). Dış Politikada Siyasallaşma: Türk Kamuoyunun "Davos Krizi" ve Etkileri Hakkındaki Değerlendirmeleri. *Uluslararası İlişkiler*, 10(37), 37-67.
- Erdoğdu, H. (2005). Büyük İsrail Stratejisi (2.baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Eren, E. (2021). Bütüncül Teori İnşası: AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası'nın Analizi (2002-). *UPA Strategic Affairs*, 2(2), 4-30.
- Ertosun, E. (2011). Türkiye'nin Filistin Politikasında ABD ya da AB Çizgisi: Güvenlik Etkeninin Belirleyiciliği. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, C. 7, S. 28, s. 57-88.
- Ertosun, E. (2013). Filistin Politikamız: Camp David'den Mavi Marmara'ya. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ertosun, E. (2020). Filistin Politikamız. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ertoy, B. (2019). Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm. *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 1(1), s. 1-29.
- Fiammenghi, D. et al. (2018). Correspondence - Neoclassical Realism and Its Critics. *International Security*, 43(2), 193-203.

- Firoozabadi, J. D. ve Ashkezari, M. Z. (2016). Neo-classical Realism in International Relations. *Asian Social Science*, 12(6), 95-99.
- Göktepe, C. (2015). “Kıbrıs Meselesi’nde Kriz Süreci ve Türkiye (1964-1974)”, <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/G%c3%96KTEPE-Cihat-KIBRIS-MESELES%c4%b0%e2%80%99NDE-KR%c4%b0Z-S%c3%9cREC%c4%b0-VE-T%c3%9cRK%c4%b0YE-1964-1974.pdf> (13.09.2020).
- Güder, S. ve Hüseyin M. M. (2012). 2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Orta Doğu Politikası. *İnsan ve Toplum*, 2(3), 57-92.
- Güler, E. Z. (2010). Recep Tayyip Erdoğan’ın Davos “Şovu” ve Etkileri. *Memleket Siyaset Yönetim*, (13), 205-231.
- Gürpınar, B. (2017). Dış Politika ve Kamuoyu: Mavi Marmara Krizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(53), 241-253.
- Hacaloğlu, H. (2018). “Erdoğan’dan İslam Dünyası’na 'Sözde Müslümanlar' Eleştirisi”. VOA. Erişim adresi <https://www.amerikaninsesi.com/a/erdogandan-islam-dunyasina-sozde-muslimanlar-elestirisi/4677716.html>
- Kamel, A. A. (2009) *Dış Politika Kışkacında Türkiye*, İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları.
- Kantar, G. (2017). Türk Siyasetinde Politik Dil Kullanımı: Recep Tayyip Erdoğan’ın “AK Parti 1. ve 3. Olağan Üstü Kongrelerindeki Konuşmalarının” İçerik ve Söylem Analizi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, (ICOMEF 2017/ Özel Sayı), 103-122.
- Karabulut, T. (2015). Filistin’de Yoksulluğun Boyutları ve Yoksullukla Mücadele. “Filistin Ekonomisi” içerisinde, Ceyhan Can Özcan (Ed.). Ankara: Çizgi Kitabevi.

- Karaman, M. L. (1991). Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kardaş, Ş. (2011). Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Mı? Akademik ORTA DOĞU, C. 5, S. 2, ss. 19-42.
- Kızıloğlu, S. (2012). İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi. Sosyal Bilimler, 2(1), 35-64.
- Kiraz, S. (2018). Dış Politika Analizi Modeli Olarak Neoklasik Realizm: İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Analizi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(2), 417-440.
- Kirişçi, K. (2009). "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State", New Perspectives on Turkey, No.40, 2009, s.29-57.
- Kitchen, N. (2010) Systemic Pressures and Domestic Ideas: A Neoclassical Realist Model of Grand Strategy Formation. Review of International Studies, 36(1), 117-143.
- Koçer, G. (2006). Türk Dış Politikasında Din Unsuru. Akademik ORTA DOĞU, 1(1), 130-156.
- Krauthammer, C. (2007). Prelude to the Six Days. The Washington Post. 18 Mayıs 2007 s. A23. <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/05/17/AR2007051701976.html>
- Kutlay, M. (2012). "Yeni Türk Dış Politikası"nın Ekonomi Politığı: Eleştirel Bir Yaklaşım. Uluslararası İlişkiler, 9(35), 101-127.
- Küçük, A. ve Aksu, F. (2019). Musul Rehineler Krizinde Türkiye'nin Kriz Yönetimi. Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 6(1), 13-54.

- Larionova, L. (2018). Theoretical Conceptualization of Chinese Foreign and Security Policy. *Economy & Business*, 12, 250-262.
- Lewis, B. (1999). *Semites and Anti-Semites: An Inquiry into Conflict and Prejudice*. W. W. Norton & Company.
- Lim, K. (2016). *Grand Strategic Adjustments in Post-Revolutionary Iran: A Neoclassical Realist Account*. Tel Aviv: Tel Aviv University Press.
- Lobell, S. E. (2016). Neoclassical Realism, History, and International Politics. International History and International Relations Theory Workshop 1 of the AHRC-funded Research Network: 'The Practice of International History in the Twenty-First Century University of Glasgow, 22 April 2016, 1-14.
- Mansfield, P. (2000). *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası* (Çev. Nuran Ülken). İstanbul: Söylem Yayınları.
- Mearsheimer, J. ve Walt, S. (2017), *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası* (Çev. Hasan Kösebalaban), İstanbul: Küre Yayınları.
- Mercan, M. H. (2010). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin İsrail-Filistin Politikası. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 40-67.
- Merley, S. G. (2010). *Turkey, the Global Muslim Brotherhood, and the Gaza Flotilla*. Jerusalem: Jerusalem Center for Public Affairs.
- Mutlu, O. (2019). Filistin Devleti'nin Devletlik Statüsüne Dair Bir Değerlendirme. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 8, ss. 403–413.
- Oğuzlu, T. (2012). Komşularla Sıfır Sorun Politikası ve Arap Baharı: Tıkanmışlık Durumunun Bir Analizi. *Ortadoğu Analiz*, C. 4, S. 42, (2012), ss. 46-54.
- Oğuzlu, T. (2012). Türk Dış Politikasında Ortadoğu'nun Dayanılmaz Ağırlığı. *Ortadoğu Analiz*, 4(45), 46-54.

- Oğuzlu, T. (2013). Güvenlik Kültürü ve Türk Dış Politikası. *Bilig*, (72), 223-250.
- Okutan, C. ve Ereker, F. (2005). Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde “Rejim” Unsuru. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 189-204.
- Olgun, K. (2017). Türk Basımında 1967 Arap-İsrail Savaşı. 38. Uluslararası İcanas (Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları) Kongresi, Ankara, 10-15 Eylül 2007.
- Onea, T. (2012). Putting the ‘Classical’ in Neoclassical Realism: Neoclassical Realist Theories and US Expansion in the Post-Cold War. *International Relations*, 26(2), 139-164.
- Oran, B. (1996). Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51(1), 353-370.
- Oran, B. (2001). *Türk Dış Politikası-Cilt II 1980-2001*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Oran, B. (ed.) (2009). *Türk Dış Politikası Cilt 1 (15. Baskı)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ovalı, Ş. & Özdikmenli, İ. (2019). Ideologies and the Western Question in Turkish Foreign Policy: A Neoclassical Realist Perspective. *All Azimuth*, (February 2019), 1-22.
- Öke, M. K. (2002). *Siyonizm’den Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu (4. Baskı)*. İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Öner, A. (2012) *Çatışmalar ve Görüşmeler Sarmalında Filistin İsrail*, İstanbul: Mana Yayınları.
- Özcan, G. (2005). *Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*. İstanbul: TESEV Yayını.

- Özcan, M. (2003). Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye. “Filistin Çıkmazdan Çözümüne” içerisinde, İbrahim M. Turhan (Ed.) İstanbul: Küre Yayınları, 63-101.
- Özdemir, Ç. ve Örki, A. (2020). Türkiye’deki Suriyeliler Örneğinde Neoklasik Realizm ve Göç Politikaları. Ankara II. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, 6-8 Mart 2020, 134-147.
- Özkoç, Ö. (2009). Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 64(3), 168-195.
- Özmen, S. (2006). İsrail ve Etnik Dini Çatışmalar, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Rabinovich, A. (2004). The Yom Kippur War: The Epic Encounter That Transformed the Middle East. New York: Schocken Books.
- Rathbun, B. (2008). A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism. Security Studies, 17, 294-321.
- Ren, M. (2014). Interpreting China’s (Non-)Intervention Policy to The Syrian Crisis: A Neoclassical Realist Analysis. 立命館国際研究, 27(1), 259-282.
- Rose, G. (1998). Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. World Politics, 51(1), 144-172.
- Rosecrance, R. N. (1986), Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World. New York : Basic Books.
- Rynning, S. (2011). Realism and the Common Security and Defence Policy. JCMS, 49(1), 23-42.

- Sarı Ertem, H. (2019a). Filistin'in Sosyo-Ekonomik Sıkıntılarının Giderilmesinde Türkiye'nin İmkân ve Sınırları. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 133-168.
- Sarı Ertem, H. (2019b). Understanding Turkey's Position on Al-Quds, The Noble City. Abd Al-Fattah Al-Awaisi ve Muhittin Ataman (eds.), *Al-Quds: History, Religion and Politics* dergisi, Ankara: SETA Yayınları, ss.175-193.
- Sarı Ertem, H. ve Korhan, S. (2019). "Sosyal Medya ve Dış Politika İlişkisine Yakından Bakmak: Türkiye'de Üniversiteli Genç Yetişkinler Örneği", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 15, Yıl 15, Sayı 1, 2019, ss. 33-51.
- Sarı Ertem, H. (2017). "Reflections of Beliefs and Worldviews of the Turkish Ruling Elite on the Syria Crises", Fuat Aksu ve Helin Sarı Ertem (der.), *Analyzing Foreign Policy Crises in Turkey: Conceptual, Theoretical and Practical Discussions içinde*, Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, Şubat 2017, ss. 112-143
- Sarıaslan, F. (2019). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Değişmeyen Dinamik: Ekonomi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(4), 1065-1102.
- Schweller, R. L. (1996). Neorealism's Status-Quo Bias: What Security Dilemma?. *Security Studies*, 5(3), 90-121.
- Schweller, R. L. (2004). Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing. *International Security*, 29(2), 159-201.
- Schweller, R. (2018). Opposite but Compatible Nationalisms: A Neoclassical Realist Approach to the Future of US-China Relations. *The Chinese Journal of International Politics*, 11(1), 23-48.
- Serbest, M. B. (2017). Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 2, 690-711.

- Sınmaz, K. (2021). Filistin’de İnsani Durum Ve Hak İhlalleri. İstanbul: İNSAMER
- Sönmezoğlu, F. (2016). Son Onyıllarda Türk Dış Politikası. İstanbul: Der Yayınları.
- Süer, B. ve Atmaca, A. Ö. (2007). Arap-İsrail Uyuşmazlığı, Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Sümer, G. (2010). Dış Politikada Süreklilik-Değişim Çekişmesi. Uluslararası Hukuk ve Politika, 6(23), 73-98.
- Şahin, M. (2010). Türkiye’nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim, Akademik ORTA DOĞU, C. 4, S. 2, s. 9-22.
- Şenel, B. (2014). İsrail Devleti’nin Kuruluşunda Türkiye’nin İsrail’i Tanıma Süreci. Akademik Orta Doğu Dergisi, 9(1), 157-178.
- Taliaferro, J. W. (2006). State Building for Future Wars: Neoclassical Realism and the Resource-Extractive State. Security Studies, 15(3), 464-495.
- Taliaferro, J. W., Lobell, S. E. & Ripsman, N. M. (2009). Introduction: Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy. In “Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy” Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman & Jeffrey W. Taliaferro (eds.). Cambridge: Cambridge University Press.
- TİKA, Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2020, s. 19, <https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/T%C3%BCrkiyeKalk%C4%B1nmaYard%C4%B1mlar%C4%B1Raporu2020%2010.55.pdf>
- Torun, A. (2011). Altı Gün Savaşı Sebepleri ve Sonuçları Açısından Ortadoğu’da Bir Dönüm Noktası. Akademik Orta Doğu Dergisi, C.6, S.1, s. 110-127.
- Tuncer, H. (2018). Türkiye'nin İsrail'i tanınması. Erişim adresi <https://www.aydinlik.com.tr/turkiye-nin-israil-i-tanimasi-ozgurluk-meydani-mart-2018-1> (21.11.2021)

- TRT Haber (2012). Erdoğan ve Mursi İsrail'i Uyardı. Erişim adresi <https://www.trthaber.com/haber/gundem/erdogan-ve-mursi-israili-uyardi-63681.html>
- Tür, Ö. (2007). Türkiye ve Filistin - 1908-1948: Milliyetçilik, Ulusal Çıkar ve Batılılaşma. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 62(1), 223-251.
- Tür, Ö. (2013). İsrail'in Özür Dilemesi Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri. Ortadoğu Analiz, 5(54), 26-34.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2020). "Türkiye - Filistin Siyasi İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-filistin-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (21.09.2020).
- Ulutaş, U. vd. (2012). İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu. Ankara: SETA Yayını.
- Üçbaş, Ü. (2014). Neoclassical Realism in Analysing Crisis Management: The Case of Turkish Foreign Policy Crises. 8th ECPR General Conference University of Glasgow, 3-6 Eylül. Glasgow: University of Glasgow, 1-12.
- Ünalın, L. (2008). Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türk Dış Politikasında Filistin Yaklaşımı. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Werkhaeuser, N. (2008). Filistin Konferansı Berlin'de Toplandı. DW. Erişim adresi <https://www.dw.com/tr/filistin-konferans%C4%B1-berlinde-topland%C4%B1/a-3435885>
- Wiğclowski, J. (2011). Contemporary Realism and the Foreign Policy of the Russian Federation. International Journal of Business and Social Science, 2(1), 170-179.

- Więclawski, J. (2017). Neoclassical Realism and The Crisis of The Realist Paradigm in Contemporary International Relations. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna*, 2(57), 192-219.
- Yalçın, O. (2011). İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 47, ss. 701-731.
- Yaşar, F. T., Özcan, S. A. ve Kor, Z. T. (2010). Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine FİLİSTİN. İstanbul: İHH Yayınları.
- Yeni Şafak (2021). “Filistin’le güvenlik ve işbirliği anlaşması yürürlüğe girdi: Kolluk kuvvetleri Türkiye’de eğitilecek”. Erişim adresi <https://www.yenisafak.com/gundem/filistinle-guvenlik-ve-isbirligi-anlasmasi-yururluge-girdi-kolluk-kuvvetleri-turkiyede-egitilecek-3636411> (19.11.2021).
- Yeşilyurt, N. (2017). Explaining the Miscalculation and Maladaptation in Turkish Foreign Policy towards the Middle East during the Arap Uprisings: A Neoclassical Perspective. *All Azimuth*, 6(2), 65-83.
- Yılmaz, S. (2015). Neoklasik Realizm: İlerletici Mi? Yozlaştırıcı Mı? Lakatosyan Bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (46), 1-19.
- YTB (2019). Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, ABD’deki Türk, soydaş ve Müslüman toplumuyla bir araya geldi. YTB. Erişim adresi <https://www.ytb.gov.tr/haberler/cumhurbaskani-recep-tayyip-erdogan-abddeki-turk-soydas-ve-musliman-toplumuyla-bir-araya-geldi>
- Zakaria, F. (1998). *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America’s World Role*. New Jersey: Princeton University Press.

Zenginkuzucu, D. M. (2018). Filistin Devleti'nin Başvurusu Bağlamında Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Rolünün Analizi. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 19, 17-48.